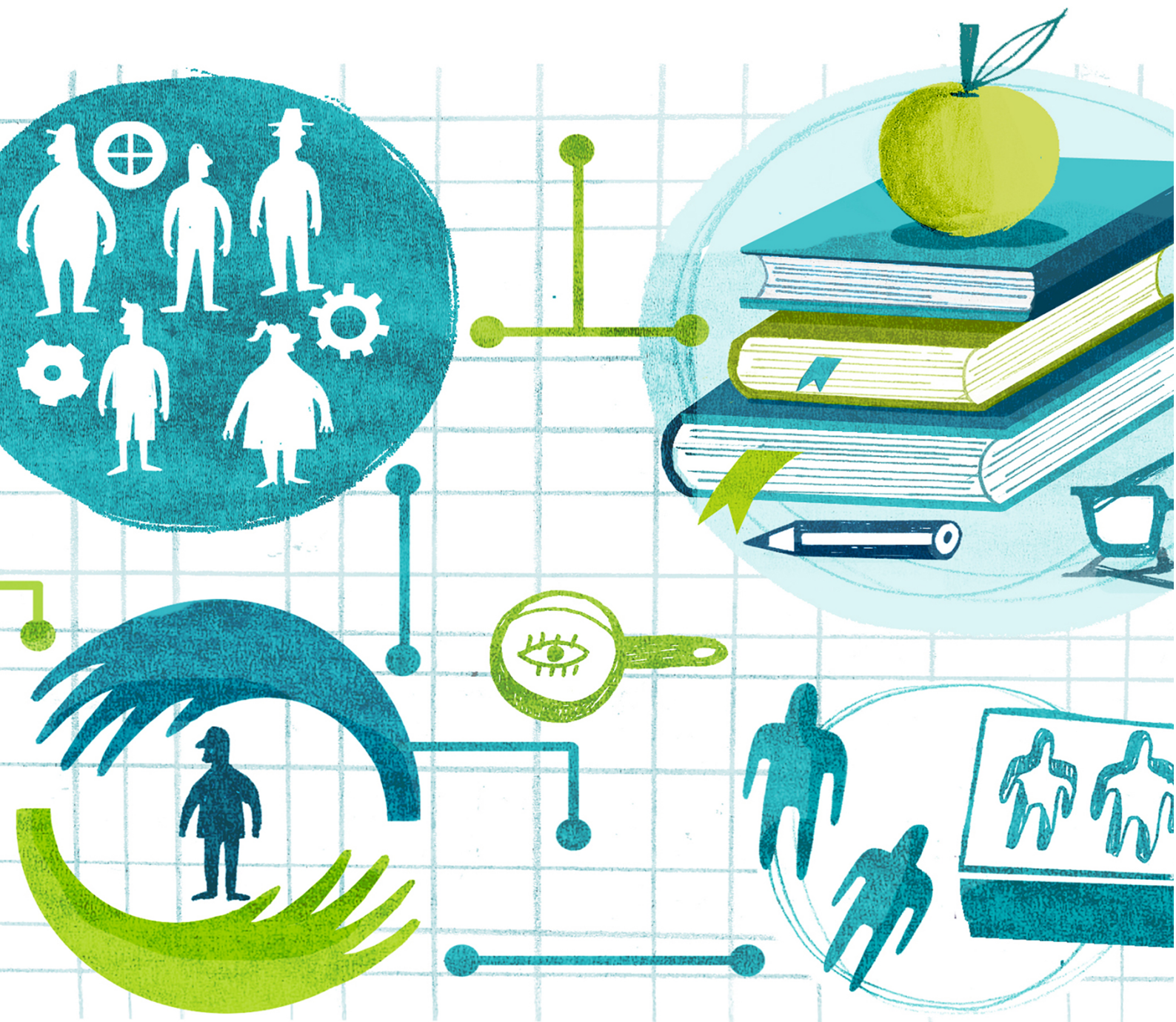

Evaluering av tilskudd rettet mot seksualitetsundervisning for barn og unge (2019-2022)

Rapport 2022 - 22

Evaluering av tilskudd rettet mot seksualitetsundervisning for barn og unge (2019-2022)

Forord

I denne rapporten oppsummerer og presenterer vi funnene fra *Evaluering av utvalgte tilskuddsmottakere over ordningen Seksuell helse 2019-2022*. Oppdragsgiver for utredningen er Helsedirektoratet.

Vi ønsker å takke oppdragsgiver og alle andre som har bidratt inn i prosjektet som informanter. Dette inkluderer andre sektormyndigheter, lærere, lærerutdannere, helsesykepleiere og tilskuddsmottakere. Evalueringen kunne ikke blitt gjennomført uten deres velvilje, og det har vært både interessant og givende å være i kontakt med så mange som bryr seg om at barn og unge skal få god seksualitetsundervisning.

Henrik Skaug Sætra har vært prosjektleder for utredningen, og prosjektmedarbeidere på prosjektet har vært Ane Først Juul, Trude Thorbjørnsrud og Lise Solvoll.

Oslo, 29. desember 2022.

Proba Samfunnsanalyse

Innhold:

Sammendrag og konklusjoner	1
1 Innledning	7
1.1 Problemstillinger	7
1.2 Metode	8
2 Bakgrunn	11
2.1 Teori om læring og læreplaner	12
2.2 Seksualitetsundervisning i skolen	15
2.3 Tilskuddsordningen <i>Seksuell helse</i>	29
2.4 Ansvars- og oppgavedeling mellom direktoratene	30
3 Aktiviteter og ressurstildeling	32
3.1 Utføre	32
3.2 Tilrettelegge	33
3.3 Kvalifisere	34
3.4 Integrere	35
4 Behov for og virkninger av tilskudd	36
4.1 Behov for eksterne aktører	36
4.2 Positive virkninger av eksterne aktører	37
4.3 Utsiktede og negative virkninger av eksterne aktører	40
4.4 Sannsynlige konsekvenser av bortfall av tilskudd	41
5 Konklusjoner og anbefalinger	49
5.1 Anbefalinger knyttet til tilskuddsforvaltningen	49
5.2 Ansvars- og rollefordelingen mellom direktoratene	51
Litteratur	59
Vedlegg 1: Beskrivelse av utvalgte tilskuddsmottakerne	63
5.3 Utføre	63
5.4 Tilrettelegge	71
5.5 Kvalifisere	74
5.6 Integrere	83
Vedlegg 2: Relevante kompetansemål i læreplanene og omtale i andre styringsdokumenter	87
5.7 Tverrfaglige temaer i overordnet del av læreplanen	87
5.8 Seksuell helse i retningslinjer for barnehagelærer- og lærerutdanningene	90

Sammendrag og konklusjoner

Resymé

Proba har gjennomført en evaluering av utvalgte tilskuddsmottakere (ordningen Seksuell helse) rettet mot seksualitetsundervisning for barn og unge i perioden 2019-2022. Oppdragsgiver er Helsedirektoratet (Hdir), og spørsmålene som er belyst knyttes til behovet for og verdien av å finansiere eksterne aktørers aktiviteter rettet mot seksualitetsundervisning i UH-sektoren og barnehage og skoler over tilskuddsordningen. I tillegg har vi vurdert ansvars- og rollefordelingen mellom sentrale direktorater og aktører på feltet. Evalueringen er basert på en litteratur- og dokumentgjennomgang og en begrenset intervjuundersøkelse. Basert på funnene fra undersøkelsen presenterer vi avslutningsvis i rapporten våre anbefalinger knyttet til forvaltning av tilskuddsordningen og ansvars- og rollefordeling på feltet.

Bakgrunn

God seksualitetsundervisning i skolen er avgjørende for å nå målene i strategien *Snakk om det!* (2017-2022) (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). I strategien vises det til WHO Europas definisjon av seksualitetsundervisning:

Seksualitetsundervisning defineres av WHO Europa som en livslang prosess hvor individet tilegner seg informasjon og danner egne holdninger og verdier. Seksualitetsundervisning etter denne standarden omfatter temaer som seksuell utvikling, seksuell og reproduktiv helse, relasjoner mellom mennesker, følelser, intimitet, kroppsbilde og kjønnsroller. Det vektlegges at undervisningen skal respektere menneskerettigheter og mangfold, tilpasses barn og unges alder, kunnskapsbehov og kulturbakgrunn, oppmuntre til kritisk tenkning og kommunisere en positiv livsløpstilnærming til seksualitet. Undervisningen skal være fundert i vitenskapelig informasjon og bør diskutere konsekvenser av at menneskerettigheter/seksuelle rettigheter krenkes (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016).

Tilskuddsordningen *Seksuell helse* er opprettet for å understøtte strategien, og deler av tilskuddene i årene 2019-2022 har gått til prosjekter innrettet mot å bedre seksualitetsundervisningen for barn og unge. 14 slike prosjekter og tiltak inngår i evalueringen. Prosjektene kan tilordnes fire overordnede kategorier: seksualitetsundervisning til elever i klasserommet (*utføre*), utarbeidelse av læringsmateriell og undervisningsopplegg for skoler (*tilrettelegge*) og undervisning av lærere, barnehagelærere og lærerstudenter (*kvalifisere*). I tillegg ble det i 2021-2022 gitt midler til prosjekter for å bygge kompetanse i lærerutdanninger slik at de selv kan undervise i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning (*integrere*).

Hdir har behov for mer kunnskap om virkningene av de utvalgte prosjektene, og har derfor bestilt denne evalueringen. Basert på intervjuer med tilskuddsmottakerne og andre relevante aktører, samt en dokumentgjennomgang, har vi vurdert behovet for og verdien av å finansiere eksterne aktører som på ulike måter bidrar inn i seksualitetsundervisningen for barn og unge. Som en del av evalueringen har vi foretatt en vurdering av hvilke virkninger prosjektene har, og hvilken risiko de medfører. Videre har vi vurdert de tilsiktede og utilsiktede konsekvensene av prosjektfinansieringen for hver av hovedmålgruppene for prosjektene: elever, lærere/skoler, lærerstudenter og lærerutdannere, samt ansatte i barnehager og barnehagelærerstudenter. Tilskuddsordningen *Seksuell helse* eies av Hdir, men ordningen berører også sektorområdene/ansvarsområdene til andre direktorater og aktører, blant annet Utdanningsdirektoratet (Udir) og Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir). En viktig del av denne evalueringen har derfor vært å utlede anbefalinger om ansvars- og rollefordelingen mellom disse tre direktoratene. Vi har også utledet anbefalinger om hvilke målgrupper som bør prioriteres i fremtidige tilskudd.

Problemstillinger

Vi har i prosjektet analysert følgende problemstillinger:

Problemstilling 1: Hva er behovet for og verdien av bruk av eksterne aktører på seksualitetsundervisningsfeltet i opplærings-, barnehage- og utdanningssektoren.

Problemstilling 2: Hvordan bør ansvars- og rollefordelingen mellom Hdir, Udir og HK-dir være på seksualitetsundervisningsfeltet?

Oppsummering, konklusjoner og anbefalinger

Behov for eksterne aktørers bidrag

Gitt dagens situasjon er det behov for eksterne aktørers bidrag på seksualitetsundervisningsfeltet i opplærings-, barnehage- og utdanningssektoren. Mange lærere har ikke tilstrekkelig kompetanse på feltet eller trygghet i å gjennomføre denne type undervisning til å sikre god kvalitet i seksualitetsundervisningen for barn og unge. Særlig gjelder det mulighetene for å gi helhetlig seksualitetsundervisning i tråd med WHO's definisjon. Det samme gjelder i barnehagene. Behovet er også stort ved lærer- og barnehagelærerutdanningene, da vårt inntrykk er at studentene får mangelfull opplæring innenfor temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse. Det er stor variasjon mellom utdanningsinstitusjonene og helhetlig seksualitet tematiseres i for liten grad. Tilbudet til studentene på dette området vil neppe bedres av seg selv, og tilskuddene som har blitt gitt har positive effekter på utviklingen av seksualitetsundervisningen til barn og unge.

Virkninger av eksterne aktørers bidrag

Videre har bruk av eksterne aktører i arbeidet med seksualitetsundervisning til barn og unge både positive og negative virkninger, og vi finner at noen kategorier av tiltak har flere negative virkninger enn andre.

Våre funn viser at kvalifiserende tiltak i skole, barnehage og lærer- og barnehagelærerutdanningene gir verdi for målgruppene, og har indirekte stor verdi for elever i skolen og barn i barnehagen. Eksterne aktører som driver kvalifiserende tiltak kan bidra til å heve kompetanse og kunnskapsnivå hos profesjonsutøverne, som på sikt kan gjøre dem tryggere i møtet med barn og unge, og i undervisning og samtaler om kjønn og seksualitet i tråd med læreplanen (LK20).

Vi finner også at tilretteleggende tiltak har stor verdi, og behovet for og etterspørselen etter slikt materiell er stort. De tilretteleggende tiltakene er særlig nyttige når eksisterende læringsmateriell ikke er oppdatert i tråd med samfunnsutviklingen, læringsmål i LK20 eller om det er behov for materiell som sikrer kunnskap om spesielle grupper.

En fordel ved de tilretteleggende tiltakene er at aktivitetene som skapes av tilskuddet er geografisk nøytralt og tilgjengelig for alle. Det er imidlertid andre typer tiltak som kan skape geografiske forskjeller i tilbudet som gis til elever, barn i barnehager, lærere og barnehagelærere. Dette gjelder særlig kvalifiserende og utførende tiltak i skolen. Sistnevnte innebærer at eksterne aktører gjennomfører seksualitetsundervisning i klasserommene.

Utførende tiltak i skolen og i lærer- og barnehagelærerutdanningene har imidlertid også flere positive virkninger. For det første er virkningen umiddelbar, og de eksterne som utfører seksualitetsundervisning har spisskompetanse på og personlige historier og eksempler knyttet til ulike temaer, for eksempel kjønns- og seksualitetsmangfold. Dette oppfattes som verdifullt av forskjellige interessenter på feltet – inkludert lærere.

Videre fremhever mange at eksterne undervisere i skolen har en positiv avstand til elevene – det at de ikke har en etablert relasjon til elevene kan ses på som positivt.

Manglende relasjoner kan imidlertid også ses på som en *ulempe*. Flere påpeker i denne sammenheng at barn og unge bør få kontinuerlig oppfølging fra voksenpersoner de har en relasjon til, i tråd med WHO's definisjon av god seksualitetsundervisning.

Videre kan kortsiktige tiltak i både skolen og i lærerutdanningene bli «soveputer» som bidrar til at lærere og lærerstudenter ikke opparbeider seg den nødvendige kompetansen og tryggheten for å ivareta denne kontinuerlige oppfølgingen. Bruk av eksterne aktører i skolen legger heller ikke nødvendigvis til rette for kompetanseoverføring til lærere, og disse faktorene kan sammen bidra til å skape et vedvarende behov for tilskudd til eksterne aktører. Videre kan bruk av eksterne undervisere i lærer- og barnehagelærerutdanningene – som ofte kommer inn med isolerte økter – gjøre at kunnskapen ikke blir internalisert i profesjonene. Denne type bruk av eksterne gir dermed ikke samme verdi som dersom tematikken integreres i øvrig og løpende undervisning.

Den siste kategorien av tiltak vi har omtalt – integrerende tiltak – innebærer tiltak som bidrar til at lærer- og barnehagelærerutdanningene selv kan ta ansvar for å gjennomføre opplæring av studenter i pedagogikk og didaktikk som er nødvendig for å gjennomføre god og helhetlig seksualitetsundervisning i sin yrkesutøvelse. Undersøkelsen avdekker flere positive effekter av slike tiltak. Tiltakene kan frembringe kunnskap, blant annet knyttet til strukturelle hindringer og muligheter for helhetlig og tverrfaglig seksualitetsundervisning i utdanningsinstitusjonene, og de kan legge til rette for samarbeid og erfaringsdeling mellom utdanningsinstitusjoner. Integrerende tiltak som har fått tilskudd har også bidratt til å gjøre fokuset i utdanningene bredere, fra primært å fokusere på seksuelle overgrep til å i større grad inkludere helhetlig seksualitet ved enkelte utdanningsinstitusjoner.

Oppsummert viser vår undersøkelse at tiltak som har fått tilskudd i alle fire kategoriene – utføre, kvalifisere, tilrettelegge og integrere – har flere positive virkninger, men at særlig utførende tiltak i skolen og i lærer- og barnehagelærerutdanningene også har negative konsekvenser. Samtidig viser undersøkelsen at behovet for slike tiltak er stort slik situasjonen er i skolene og i utdanningene i dag.

Betydningen av læreplaner og styringsdokumenter i utdanningene

Vår dokumentgjennomgang viser at det særlig i rammeplaner og nasjonale retningslinjer for de ulike lærerutdanningene er nokså få referanser til temaer som seksualitet, identitet, kjønn, kropp, grenser og relasjoner. Gjennomgangen av læreplanene for grunnskolen og videregående skole viser at kompetansemålene knyttet til disse temaene er ganske «vide», og at tolkningsrommet er stort. Dette innebærer at det kan bli stor lokal variasjon og dårlig samsvar mellom intensjonene bak læreplanene og gjennomført undervisning (se kapittel 2).

Dette kan ha betydning for hvordan læremidlene knyttet til disse temaene blir utformet, som igjen vil påvirke innholdet i og kvaliteten på undervisningen. Vår undersøkelse viser at i fraværet av en sentral læremiddelgodkjenning er man nå i en situasjon der lærebokprodusentene selv tolker læreplaner. Siden LK20 inneholder såpass uklare og spredte mål knyttet til seksualitetsundervisning er det å forvente at det blir stor variasjon og til dels manglende fokus på seksualitetsundervisning i mange læremidler.

Vår undersøkelse viser at institusjonene dekker deler av temaene som skal inngå i seksualitetsundervisningen, og da særlig temaer knyttet til seksuelle overgrep og vold, men at temaer knyttet til helhetlig seksualitet ikke prioriteres i tilstrekkelig grad. Fokuset på vold og seksuelle overgrep i styringsdokumenter for utdanningene kan antas å ha betydning for fokuset og innholdet i utdanningene, og læringsutbyttebeskrivelser knyttet til barns utsatthet for vold og overgrep ble tatt inn i alle rammeplaner for lærerutdanning i 2016. Manglende fokus på helhetlig seksualitet vil gjenspeiles videre i skolen, når lærerstudentene kommer ut i jobb. Dette vil være uheldig, både fordi det vil reproducere

et videre behov for bruk av eksterne aktører i skolen, og fordi det ikke vil være i tråd med WHO's definisjon av god seksualitetsundervisning.

Anbefalinger knyttet til tilskuddsforvaltningen

Vi har utarbeidet anbefalinger for den videre forvaltningen av tilskuddene i ordningen Seksuell helse knyttet til seksualitetsundervisning for barn og unge. Disse er delt inn i anbefalinger på kort, mellomlang og lang sikt.

På *kort* sikt vurderer vi at det har en verdi å støtte ulike typer tiltak gjennom tilskuddsordningen – utførende, tilretteleggende, kvalifiserende og integrerende tiltak. Vi anbefaler imidlertid å prioritere tiltak som tilrettelegger for langsiktig oppbygging av kompetanse hos lærere, særlig gjennom lærerutdanningene, men også gjennom videreutdanningstilbud og øvrige kurs som styrker lærernes kompetanse.

Vår anbefaling for *mellomlang* sikt er at det i enda større grad gjøres en dreining mot kvalifiserende og integrerende tiltak. Integrerende tiltak er sentrale for å fremskaffe kunnskap og bevissthet om viktigheten av undervisning om helhetlig og positiv seksualitet og seksuell helse i utdanningsinstitusjonene. Det er behov for fortsatt bevisstgjøring og arbeid med bredde, koblinger mellom temaer og tverrfaglighet i lærerutdanningene. Vi anbefaler i tillegg at tilskuddsordningen oppmuntrer til prosjekter som utvikler modeller og løsninger der helhetlig seksualitetsundervisning er basert på felles og koordinert innsats av hele «laget rundt eleven», med sikte på å formidle og dele kunnskap om hvordan et slikt samarbeid kan organiseres og institusjonaliseres. For å oppnå tilfredsstillende læringsutbytte i alle deler av landet bør det være et mål at hoveddelene av seksualitetsundervisningen dekkes av faste ansatte ved skoler og lærerutdannere. Videre kan det være fordelaktig at tematikken behandles bedre i læremateriellet for de forskjellige fagene der tematikken skal inngå. Samtidig vil det kunne være særskilte spissede temaer som ikke dekkes på en tilfredsstillende måte, og utøver- og tilretteleggerstilskudd bør beholdes og spisses mot slike områder.

På lang sikt er vår anbefaling at det tas sikte på å bidra til styrking av innsatsen i utdanningsinstitusjonene, med mål om at lærerstudenter skal opparbeide seg nødvendig kompetanse og trygghet til å gjennomføre god, alderstilpasset og helhetlig seksualitetsundervisning når de kommer ut i skolen, uavhengig av hvilken institusjon de har tatt sin utdanning ved. Dette kan ikke utelukkende finansieres gjennom tilskuddsordningen Seksuell helse, men må skje ved at institusjonene – for eksempel gjennom sin representasjon i UH-rådet – gjør endringer i sine styrende dokumenter og investerer i tiltak som bidrar til nødvendige endringer i retning og innhold i lærerutdanningene. Lærerutdanningsinstitusjonene må samarbeide om utviklingen, og det må sikres ordninger som tilrettelegger for erfaringsdeling mellom institusjonene. Samtidig vil det også på lang sikt være nødvendig med kvalifiseringstiltak, da ikke alle ansatte i skoler og barnehage har tatt lærerutdanning etter at endringene her foreslått eventuelt er gjennomført. Samtidig vil det være et vedvarende behov for etter- og videreutdanningstilbud (EVU) som gjør det mulig å oppdatere og fylle på med kompetanse og inspirasjon over tid. Vi finner grunn til å tro at tilskuddsordningen fremdeles vil være relevant på lang sikt, selv om den alene ikke vil være tilstrekkelig for å dekke utfordringene som foreligger. Som i anbefalingene på mellomlang sikt, vurderer vi at kvalifiserings- og integreringstiltak bør prioriteres på lang sikt, med mål om å bygge og opprettholde tilstrekkelig kompetanse på seksualitetsundervisning og seksuell helse hos lærere og lærerutdannere.

På lang sikt bør utførende tiltak i enda større grad begrenses til å dekke særlige behov i lærerutdanningene eller i kompetansehevingstilbud for lærere, for eksempel knyttet til seksualitetsundervisning for spesifikke grupper. Det bør være en forutsetning at utførende tiltak som mottar støtte gjennom tilskuddsordningen på lang sikt er rene supplementer til ordinær undervisning utført av lærere/lærerutdannere, og at hensynet til likeverdige tilbud og geografisk spredning ivaretas. Også på lang sikt vil det være viktig

å følge utviklingen i måten temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse dekkes i lærebøker og andre læremidler, og ved mangler kan det vurderes å spisse støtten gjennom tilskuddsordningen mot eventuelle hull, gjennom tilretteleggende tiltak.

Anbefalinger om sektoransvar og -roller

Overordnet indikerer vår evaluering at det i dag er relativt tydelig hvilke sektormyndigheter som har hvilket ansvar, og hvilke andre aktører som også har ansvar og en rolle å spille i utviklingen av kvaliteten i seksualitetsundervisningen. Dette gjelder dersom vi legger til grunn at det som omtales om «undervisning om seksualitet og kjønn» i skolen er basert på en helhetlig tilnærming til seksualitetsundervisning. Samtidig fremstår det som tydelig at helhetlig seksualitetsundervisning ikke får tilstrekkelig oppmerksomhet til at det kan forventes at situasjonen på feltet vil bli bedre uten ytterligere tiltak, og i denne sammenheng synes det spesielt viktig å få tematikken høyere på agendaen i UH-sektoren og lærerutdanningene.

Evalueringen indikerer at helhetlig seksualitetsundervisning av høy kvalitet i for stor grad avhenger av lokale ildsjeler i barnehager, skoler og lærerutdanning, og at det er behov for en generell institusjonalisering av kompetanse, økt bevissthet rundt betydningen av god seksualitetsundervisning og et tydeligere fokus på tematikken blant skoleeiere og UH-institusjoner. Vi har i denne evalueringen fokusert på seksualitetsundervisning i barnehage og skole, men det er viktig å påpeke at et bredere perspektiv som omfatter alle aktører som arbeider med folkehelse er nødvendig for å sikre overordnede mål for tilskuddsordningen *Seksuell helse!*

Våre anbefalinger (se kapittel 5) er sortert under identifiserte sentrale utfordringer:

- **Økt fokus på seksualitetsundervisningen i tolkning av læreplanmål.** Læreplanmålene oppfattes av mange som svært åpne, vage og spredt på mange fag. Udir bør følge evalueringen av fagfornyelsen nøye, og legge spesiell vekt på å få svar på i hvilken grad skolene lykkes med å gi god og helhetlig undervisning i de tverrfaglige emnene, inkludert folkehelse og livsmestring og temaene kjønn og seksualitet i læreplanene i tråd med god praksis for helhetlig seksualitetsundervisning.
- **Mangelfulle læremidler.** Tilretteleggingstiltakene vi har evaluert brukes av svært mange skoler, og ser ut til å dekke et behov for gode læremidler og metoder for helhetlig seksualitetsundervisning. Det er stor variasjon i hvilke læremidler som brukes i skoler og barnehager, og langt fra alle skoler har nye læremidler som er utviklet i tråd med fagfornyelsen. Dette kan skape behov for spesialiserte ressurser (tilretteleggende tiltak) i en overgangsperiode, men det er da viktig at forskjellige aktører på feltet arbeider via flere kanaler mot lærebokforlagene for å sikre at dette ivaretas på en god måte i fremtidig utvikling av læremidler.
- **Mangelfull kompetanse blant lærere og barnehagearbeidere.** Barnehage-/skoleledere har ansvar for å sikre tilstrekkelig pedagogisk/faglig kvalitet blant ansatte, og må bevisstgjøres behovet for kompetanse på seksualitetsundervisning. Skoleeiere og sektormyndigheter har videre et ansvar for å legge til rette for at skoleledere har tilstrekkelige ressurser og handlingsrom til å bygge nødvendig kompetanse hos egne ansatte. Her vil ressurser til kompetanseutvikling for lærere stå sentralt. UH-institusjoner spiller også en rolle i kompetanseutviklingssammenheng, Videre har UH-sektoren et klart ansvar for utdanning av fremtidige lærere.
- **Mangelfull kvalitet i undervisning og opplæring.** Mangelfull kvalitet i undervisning er barnehage-/skoleleders ansvar. Det er viktig at skoleeiere (kommune/fylkeskommune/private) er oppmerksomme på og følger opp dette arbeidet, og spesielt at avvik og klager håndteres og følges opp. Samtidig er det

avgjørende at Udir følger utviklingen på feltet på et strukturelt nivå, og at kvaliteten vurderes og eventuelt evalueres ut fra målene for seksualitetsundervisningen og strategier som *Snakk om det!*

- **Manglende kompetanse på seksualitetsundervisning i lærerutdanningene.** Det synes klart at manglende kompetanse i lærerutdanningene er en utfordring som må avdekkes og håndteres av UH-institusjonene, som har et selvstendig ansvar for å sikre tilstrekkelig kvalitet og kompetanse i utdanningene. Videre har NOKUT et ansvar for å evaluere kvalitet i høyere utdanning, og det kan derfor også tenkes at denne type kompetanse tematiseres i tilsyn og evalueringer.
- **Manglende fokus på tverrfaglig emne i lærerutdanningene.** Manglende fokus på seksualitetsundervisning i undervisningen av lærerstudentene er primært UH-institusjonenes ansvar, og de må selv iverksette tiltak og ta grep for å sikre at tematikken inkluderes tilstrekkelig i eksisterende emner og/eller i egne emner og tilbud. Videre har UHR-lærerutdanning en sentral rolle, og kan bidra til at seksualitetsundervisning i større grad inkluderes og vektlegges i rammeplaner og nasjonale føringer for lærerutdanningene. Også her har NOKUT en sentral rolle gjennom tilsyn og evalueringer.
- **Mangelfullt «lag rundt eleven».** For å sikre at det tilbys helhetlig seksualitetsundervisning av god kvalitet er det behov for at flere aktører bidrar inn i arbeidet, og at lærere ikke står alene om seksualitetsundervisning. Det bør etableres og brukes gode modeller for en helhetlig tilnærming som også inkluderer det øvrige «laget rundt barnet». Skoleledere, skoleeiere og sektormyndighet har her et særskilt ansvar for å sikre at det finnes nok kunnskap og tilstrekkelige ressurser til å arbeide på en hensiktsmessig måte, og det vil være en fordel med et samarbeid på tvers av flere sektorer for å oppnå dette.
- **Overordnet.** Avslutningsvis påpeker vi at det er viktig at sektoransvarsprinsippet følges, og at det ikke legges til rette for en situasjon der det oppstår en kamp mellom forskjellige direktorater som vil inn i skolen på forskjellige måter som et resultat av at seksualitetsundervisningen i Norge er av for lav kvalitet. Dette fordrer mer dialog og tettere samarbeid mellom direktoratene enn i dag, og vi mener at det er naturlig at Udir tar ledelsen i arbeidet med å utvikle en plan for å sikre at det tilbys helhetlig seksualitetsundervisning av god kvalitet, i samarbeid med UHR-lærerutdanning og aktørene i UH-sektoren.

1 Innledning

God seksualitetsundervisning i skolen er avgjørende for å nå målene i strategien *Snakk om det!* (2017-2023) (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016). Tilskuddsordningen *Seksuell helse* er opprettet for å understøtte strategien, og deler av tilskuddene i årene 2019-2022 har gått til prosjekter innrettet mot å bedre seksualitetsundervisningen for barn og unge. 14 slike prosjekter og tiltak inngår i evalueringen.

Prosjektene kan tilordnes fire overordnede kategorier: seksualitetsundervisning til elever i klasserommet (*utføre*), utarbeidelse av læringsmateriell og undervisningsopplegg for skoler (*tilrettelegge*) og undervisning av lærere, barnehagelærere og lærerstuderenter (*kvalifisere*). I tillegg ble det i 2021-2022 gitt midler til prosjekter for å bygge kompetanse i lærerutdanningen slik at de selv kan undervise i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning (*integre*).

Helsedirektoratet (Hdir) har behov for mer kunnskap om virkningene av de utvalgte prosjektene, og har derfor bestilt denne evalueringen. Basert på intervjuer med tilskuddsmottakerne og andre relevante aktører, samt en dokumentgjennomgang, har vi vurdert behovet for og verdien av å finansiere eksterne aktører som på ulike måter bidrar inn i seksualitetsundervisningen for barn og unge.

Som en del av evalueringen har vi foretatt en vurdering av hvilke virkninger prosjektene har, og hvilken risiko de medfører. Risiko kan forstås som utilsiktede konsekvenser av ordningen som helhet, men også risiko forbundet med hver av de fire kategoriene av prosjekter. Videre har vi vurdert de tilsiktede og utilsiktede konsekvensene av prosjektfinsieringen for hver av hovedmålgruppene for prosjektene: elever, lærere/skoler, lærerstuderenter og lærerutdannere, samt ansatte i barnehager, barnehagelærerstuderenter og barnehagelærerutdannere.

Tilskuddsordningen *Seksuell helse* eies av Hdir, men ordningen berører også sektorområdene/ansvarsområdene til andre direktorater og aktører, og oppdragsgiver peker i utlysningen av oppdraget spesielt på Utdanningsdirektoratet (Udir) og Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir). En viktig del av denne evalueringen har derfor vært å utlede anbefalinger om ansvars- og rollefordelingen mellom disse tre direktoratene. Vi har også utledet anbefalinger om hvilke målgrupper som bør prioriteres i fremtidige tilskudd.

1.1 Problemstillinger

Dette prosjektet er en evaluering av tilskudd knyttet til prosjekter innrettet mot å sikre at barn og unge får helhetlig seksualitetsundervisning i barnehagen og på grunnskolen. På grunnlag av dette har vi belyst om det er hensiktsmessig at det fortsatt gis tilskudd til dette formålet. Målene for hele feltet (seksualitetsundervisning) er gitt gjennom *Snakk om det!* Strategi for seksuell helse (2017-2023), læreplanen (LK20) og Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver.

Et aspekt som ble vektlagt i Hdirts utlysning av prosjektet er behovet for å forstå eventuelle utilsiktede konsekvenser av tilskuddsordningen. Utilsiktede konsekvenser er virkninger man ikke forventer eller virkninger som tilskuddet ikke er ment for (men som man likevel kan forvente). Slike virkninger kan i utgangspunktet både være positive og negative.

1.1.1 Problemstillinger

Evalueringen består av to overordnede problemstillinger:

Problemstilling 1: Hva er behovet for og verdien av bruk av eksterne aktører på seksualitetsundervisningsfeltet i opplærings-, barnehage- og utdanningssektoren.

Med bruk av eksterne aktører, mener vi at eksterne aktører gjennomfører seksualitetsundervisning i skolen og lærerutdanningene, driver kompetanseheving av lærere/barnehagelærere, utarbeider læringsmateriell- og undervisningsopplegg for seksualitetsundervisning i opplærings- og utdanningssektoren, samt gjennomfører tiltak for å integrere seksualitetsundervisning i lærer- og barnehagelærerutdanning (utføre, kvalifisere, tilrettelegge og integrere). De utvalgte integreringsprosjektene er drevet av interne aktører, men inkluderes med den øvrige diskusjonen av problemstilling 1.

For å belyse denne problemstillingen har vi vurdert hvilke aktiviteter og virkninger (inkludert utilsiktede) de fire typene prosjekter har gitt, og det er naturlig å vurdere dette opp mot ressursene som er tildelt. I tillegg har vi gjennomført noen tentative vurderinger av i hvilken grad skolesektoren, barnehagesektoren og universitets- og høyskolesektoren (UH-sektoren) selv kunne utført oppgavene som er finansiert, samt om prosjektene har bidratt til at undervisningen følger samfunnsutviklingen, rammeplaner og retningslinjer for lærerutdanningene og læreplan (LK20). Avslutningsvis har vi pekt på mulige målgrupper som bør prioriteres i fremtidige tilskudd.

Problemstilling 2: Hvordan bør ansvars- og rollefordelingen mellom Hdir, Udir og HK-dir være på seksualitetsundervisningsfeltet?

Vi har her også sett noe bredere på aktørene med en mulig kobling til tematikken, som for eksempel Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og NOKUT – Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen. I tillegg til felles mål for sektorene var det ønsket å avdekke om det eksisterer tilskuddsordninger som overlapper med *Seksuell helse*.

1.2 Metode

Oppdragsgiver spesifiserte i utlysningen at de ønsket en kvalitativ tilnærming. Datamaterialet i evalueringen bygger på en litteratur- og dokumentgjennomgang, samt intervjuer av sentrale interessenter. I det videre følger en beskrivelse av prosjektets metode.

1.2.1 Litteratur- og dokumentgjennomgang

En dokumentgjennomgang har vært en sentral del av datainnsamlingen i prosjektet. Sentrale dokumenter har vært prosjektsøknader og dokumenter tilknyttet tildeling av midler og rapportering på prosjektet. I tillegg har vi gjennomgått læreplanverket for grunnskolen og videregående skole for å kartlegge kompetansemål og tverrfaglige temaer som omfatter temaer knyttet til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser. Vi har gjort en liknende kartlegging ved å systematisk gjennomgå forskrifter om rammeplan, samt nasjonale retningslinjer for ulike lærerutdanningsløp for grunnskolen og videregående skole, og for barnehagelærerutdanningen.

Vi har også gjennomført en begrenset litteraturgjennomgang. Først har vi gjennomgått eksisterende kunnskapsgrunnlag om status for seksualitetsundervisning i skole og barnehage. Deretter har vi også søkt å identifisere eksisterende forskning på bruk av eksterne aktører inn mot seksualitetsundervisning i barnehage, skole og i UH-sektoren. Verdien av seksualitetsundervisning som sådan har vi ikke vurdert. Sentrale spørsmål har vært: Hva sier forskningen om betydningen av eksterne bidrag i klasseromsundervisning og for kvalifisering og kompetanseheving av lærere og lærerstudenter? I dette søket har vi søkt både i forskningslitteratur (Google Scholar) og grålitteratur (Google Scholar og øvrige søk gjennom generelle søkemotorer). Sentrale nøkkelord har vært varianter av *eksterne aktører* og *seksualitetsundervisning*. I tillegg

har vi gjennomgått kildene som er brukt i de artiklene vi identifiserte som mest relevante, samt om det finnes nyere forskning som refererer til disse artiklene.

Forskningen vi finner har bidratt til å gjøre oss oppmerksomme på viktige forhold, som vi har tatt med inn i arbeidet med intervjuguider og gjennomføring av intervjuene. Forskningen har også gitt oss nyttige referansepunkter til bruk i analysen av datamaterialet.

1.2.2 Intervjuer

Den andre delen av datainnsamlingen har bestått av kvalitative intervjuer med relevante aktører. På grunn av evalueringens begrensede ramme har intervjuene i utgangspunktet blitt gjennomført med informanter som representerer:

- Alle tilskuddsmottakere som inngår i evalueringen
- Tilskuddsforvalter, Hdir
- Udir
- Lærere
- Lærerutdannere
- Helsesykepleiere

Det ble satt av ressurser til å gjennomføre inntil 25 intervjuer. Hoveddelen av intervjuene har blitt gjennomført blant tilskuddsmottakere. Vi har gjennomført intervjuer med representanter for alle prosjektene som har fått tilskudd i den aktuelle perioden.

På oppdrag fra Proba har Sikt (tidligere NSD – Norsk senter for forskningsdata AS) vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket. I tråd med Sikts praksis, har intervjuinformantene gitt samtykke til å bli intervjuet ved å takke ja til intervjuavtale per e-post, med utgangspunkt i informasjonsskriv godkjent av Sikt, og medfølgende e-post.

Det ble skrevet detaljerte skriftlige referater fra intervjuene, som ble kodet i analyseprogrammet NVivo, og deretter brukt som grunnlag for våre analyser.

Intervjuer med tilskuddsmottakere

Vi har gjennomført intervjuer med representanter for tilskuddsmottakerne som inngår i evalueringen. Intervjuene har vært semi-strukturerte, dvs. at vi har formulert intervju spørsmål på forhånd, men at selve intervjusituasjonen har blitt tilpasset etter informantens erfaringer og synspunkter. Intervjuene ble organisert som både gruppeintervjuer og individuelle intervjuer, avhengig av tilskuddsmottakeren og prosjektenes karakter.

Temaer for intervjuene har blant annet vært hvilke aktiviteter tilskuddene har resultert i, og hvilke positive og eventuelt negative eller utilsiktede virkninger mottakerne av tilskudd ser at deres aktiviteter har hatt. I forlengelsen av dette har et annet sentralt tema i intervjuene vært informantens synspunkter på behovet for og verdien av at eksterne aktører bidrar inn i seksualitetsundervisning. Vi har også spurt informantene om hvordan tilskuddsmottakerne har jobbet for å sikre at deres tiltak følger samfunnsutviklingen, læreplaner og retningslinjer for lærer- og barnehageutdanningene, og informantens synspunkter på hvilke målgrupper som bør prioriteres innenfor seksualitetsundervisning i barnehage, skole og UH-sektoren.

Intervjuer med lærerutdannere

Lærerutdannere har vært en viktig informantgruppe og vi har gjennomført 4 intervjuer med ansatte ved universiteter og/eller høyskoler som tilbyr lærerutdanning. Intervjuene er gjennomført både som gruppeintervju og individuelle intervjuer. Informantene ved lærerutdanningene har primært vært pedagoger/faglig ansatte.

Sentrale temaer i intervjuene med lærerutdannere har vært i hvilken grad tilskuddene fra Hdir bidrar til at seksualitetsundervisningen i skolen følger samfunnsutviklingen, læreplaner og retningslinjer for lærer- og barnehagelærerutdanningen, samt i hvilken grad utdanningssektoren selv kunne utført aktivitetene tilskuddet har finansiert med de samme ressursene. Vi har også stilt spørsmål rundt hvordan lærerstudenter kvalifiseres til å gjennomføre seksualitetsundervisning i skolen, og hvilke barrierer lærerutdannere opplever for å videreutvikle undervisningen på feltet i UH-sektoren.

Flere av tilskuddsmottakerne vi har intervjuet jobber i UH-sektoren, og har dermed til dels også fylt rollen som informanter med kjennskap til utfordringer og muligheter i lærerutdanningene og sektoren mer generelt.

Intervjuer med lærere og helsesykepleiere

En annen viktig informantgruppe for evalueringen har vært lærere i samfunnsfag, naturfag og KRLE ved ulike trinn i grunnskolen og i videregående skole. Vi har gjennomført fire intervjuer med lærere, én gruppe med naturfagslærere, én gruppe med samfunnsfagslærere og én gruppe med VGS-lærere i samfunnsfag og et individuelt intervju med en lærer fra VGS med spesielt mye erfaring fra norsk, samfunnskunnskap og KRLE. Vi har også intervjuet en helsesykepleier om deres rolle og synspunkter på seksualitetsundervisning. Av ressurs hensyn har vi valgt å ikke inkludere barnehagelærere i vår intervjuundersøkelse.

Viktige temaer i intervjuene med lærerne har vært kompetanse på, innhold i og undervisningssituasjonen rundt seksualitetsundervisningen. Hvordan fungerer undervisningen slik de ser det? Hvilke behov har de for kompetanse på området og hvilke behov ser de at lærere og skolen har? Til lærere som har observert eksterne bidrag har vi stilt spørsmål om verdien og behovet for dette.

Viktige temaer i intervjuet med helsesykepleier har vært helsesykepleiers rolle i seksualitetsundervisningen, og samarbeid med lærerne i denne sammenhengen, samt behov for og verdi av eksterne aktørers bidrag i seksualitetsundervisningen. I hvilken grad er, og bør det være, lærernes ansvar å integrere seksualitetsundervisning i den ordinære undervisningen? Hva er fordelene og ulempene forbundet med dette? Har skolene – lærere og helsesykepleiere – tilstrekkelige ressurser og kompetanse for å gjennomføre seksualitetsundervisningen uten bruk av eksterne aktører?

Intervjuer med ansatte i direktoratene

Vi har videre gjennomført intervjuer med representanter for Hdir og Utdanningsdirektoratet, begge organisert som gruppeintervjuer. Fra Hdir har vi innhentet synspunkter om hvordan tilskuddsforvaltningen fungerer og deres synspunkter på hvorvidt de når målene for tilskuddet. For både Hdir og Udir har vi innhentet synspunkter knyttet til hva de anser som hensiktsmessig ansvars- og rollefordeling mellom dem når det gjelder å finansiere og bygge kompetanse på undervisningsområdet seksuell helse. Vi har også spurt om det er andre tilskuddsordninger i direktoratene som overlapper i tematikk og målgrupper. Vi har også ønsket å intervju HK-dir om deres rolle og mulige overlappende tilskuddsordninger, men de har ikke ønsket å bidra i evalueringen.

2 Bakgrunn

Alderstilpasset og kvalitetssikret seksualitetsundervisning i skolen er viktig for at barn og unge skal opparbeide seg kunnskap og kompetanse for å kunne ivareta sin seksuelle helse. I *Snakk om det!* vises det til WHO Europas definisjon av seksualitetsundervisning:

Seksualitetsundervisning defineres av WHO Europa som en livslang prosess hvor individet tilegner seg informasjon og danner egne holdninger og verdier. Seksualitetsundervisning etter denne standarden omfatter temaer som seksuell utvikling, seksuell og reproduktiv helse, relasjoner mellom mennesker, følelser, intimitet, kroppsbilde og kjønnsroller. Det vektlegges at undervisningen skal respektere menneskerettigheter og mangfold, tilpasses barn og unges alder, kunnskapsbehov og kulturbakgrunn, oppmuntre til kritisk tenkning og kommunisere en positiv livsløpstilnærming til seksualitet. Undervisningen skal være fundert i vitenskapelig informasjon og bør diskutere konsekvenser av at menneskerettigheter/seksuelle rettigheter krenkes (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016).

Denne definisjonen er også i tråd med UNESCOs (2018) tilnærming til tematikken, og WHO's definisjon ligger svært nær Haffners (1990) tidlige definisjon av seksualitetsundervisning. Tilnærmingen omtales også som en *dannelsestilnærming* til seksualitetsundervisning, som kan sees som en syntese og videreutvikling av mer isolerte tilnærminger som *helse-*, *kriminalitets-* og *kjønns-* og *seksualitetsmangfoldstilnærmingerne* (Støle-Nilsen, 2022).

Seksualitetsundervisning kan knyttes til FNs bærekraftsmål, mer spesifikt mål 3.7 og 5.6. 3.7 er delmål til målet om god helse og livskvalitet, og målet er å «innen 2030 sikre allmenn tilgang til tjenester knyttet til seksuell og reproduktiv helse, inkludert familieplanlegging og tilhørende informasjon og opplæring, og sikre at reproduktiv helse blir innarbeidet i nasjonale strategier og programmer»¹. Deler av seksualitetsundervisningen er informasjon og opplæring knyttet til familieplanlegging, og det kan argumenteres for at seksualitetsundervisning kan bidra positivt til at tjenester knyttet til seksuell og reproduktiv helse benyttes. Betydningen av seksualitetsundervisning kan også knyttes til bærekraftsmål 5.6, som er delmål til målet om likestilling mellom kjønnene. Delmålet er å «sikre tilgang til god seksuell og reproduktiv helse og reproduktive rettigheter for alle»².

På samme måte som seksualitetsundervisning kan knyttes til bærekraftsmål 3.7 nevnt over, kan det også knyttes til Barnekonvensjonen artikkel 24, og mer spesifikt at partene – herunder Norge – skal treffe egnede tiltak for å utvikle forebyggende helseomsorg, foreldreveiledning og undervisning og tjenester innen familieplanlegging.³

I dag har ulike eksterne aktører roller i arbeidet med å sikre god seksualitetsundervisning for barn og unge. Flere av tiltakene som mottar tilskudd gjennom ordningen *Seksuell helse* er rettet mot nettopp seksualitetsundervisning mot barn og unge. Tiltakene har både elever, lærere, barnehageansatte, lærer- og barnehagelærerstudenter som målgrupper.

Som nevnt i forrige kapittel omfatter evalueringen tiltak der det gjennomføres seksualitetsundervisning for elever i klasserommet, tiltak der det utarbeides læringsmateriell og undervisningsopplegg for skoler og tiltak der lærere og lærerstudenter undervises i temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse. I tillegg er det

¹ FN-sambandet. God helse og livskvalitet: <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/god-helse-og-livskvalitet?lang=nno-NO>

² FN-sambandet. Likestilling mellom kjønnene: <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/likestilling-mellom-kjoennene>

³ FNs konvensjon om barnets rettigheter av 209. november 1989: <file:///C:/Users/uz25/Downloads/FNs%20konvensjon%20om%20barnets%20rettigheter.pdf>

gitt tilskudd til tiltak som er rettet mot UH-sektoren, og som har mål om å bygge kompetanse i lærerutdanningene slik at de selv kan undervise i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning.

Vi vil i dette kapittelet første kort gjøre rede for sentral teori om læring og læreplaner. Deretter gjør vi rede for hvordan temaer knyttet til seksuell helse gjør seg gjeldende i grunnopplæringens verdigrunnlag og hvordan de kommer til uttrykk i tverrfaglige temaer og kompetansemål i læreplanen, i rammeplanen for barnehagene, samt i styrende dokumenter for ulike lærerutdanningsløp og barnehagelærerutdanningen. Vi beskriver så status på området seksualitetsundervisning for barn og unge, inkludert sentrale utviklingstrekk og utfordringer, samt oppsummerer forskningen på eksterne aktørers rolle og verdi i seksualitetsundervisningen.

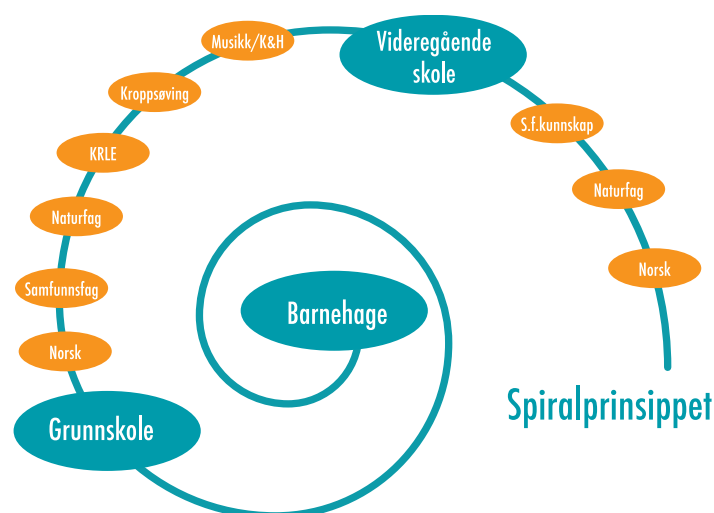
Bredden i utvalget av tilskuddsmottakere som inngår i evalueringen – og det faktum at tiltakene er rettet mot både skoleverket/barnehagene og UH-sektoren – vitner om at også andre statlige aktører enn Hdir kan tenkes å ha en viss befatning med feltet seksualitetsundervisning for barn og unge. Dette inkluderer blant annet Udir og HK-dir. Vi avslutter kapittelet med en kort beskrivelse av aktørene som vil inkluderes i evalueringen.

2.1 Teori om læring og læreplaner

Seksualitetsundervisning innebærer, som begrepet gjenspeiler, at det er snakk om *undervisning*, og da med en forhåpning om at det også foregår en viss læring som følge av denne undervisningen. I denne delen gjør vi kort rede for noen prinsipper som kan benyttes for å vurdere om tiltak er hensiktsmessige og i tråd med god praksis. I tillegg ser vi kort på hvordan tilnærminger innen læreplananalyse kan brukes for å skille mellom intensjoner og realiteter i undervisning basert på læreplaner.

2.1.1 Spiralprinsippet i læring

Som vi viser nedenfor og i vedlegg 2 er det overlapp mellom tematiseringen av kjønn og seksualitet på tvers av fag og nivåer i for eksempel LK20. Denne type gradvise utvikling av tematikk fra flere perspektiver og på flere nivåer omtales gjerne som undervisning etter «spiralprinsippet» (se Figur 1). Prinsippet baseres på at det skjer en modningsprosess i oppfatningene til elevene når det gjelder kjønn, seksualitet og øvrige samfunnsforhold. Det er i denne forbindelse viktig at det er en helhetlig tanke bak utviklingen av tematikk og kompetansemål som inngår på forskjellige nivåer, og at dette er basert på barn og unges modningsprosesser og endringer i samfunnet som innebærer at ulike temaer bør behandles for eksempel tidligere eller senere enn før. Endringer i debutalder og mønstre i bruk av digitale medier kan være eksempler på dette.

Figur 1: Spiralprinsippet.

Begrepet «spirallæreplan» («spiral curriculum») stammer fra Jerome Bruner, som vektla barns intellektuelle utvikling og modningsprosesser. En slik tilnærming muliggjør en tidlig introduksjon av ideer og temaer som senere vil være viktige for dem, og som man gradvis kommer tilbake til i løpet av utdanningen (Bruner, 1977). Harden og Stamper (1999) identifiserer fire sentrale trekk ved spiralprinsippet:

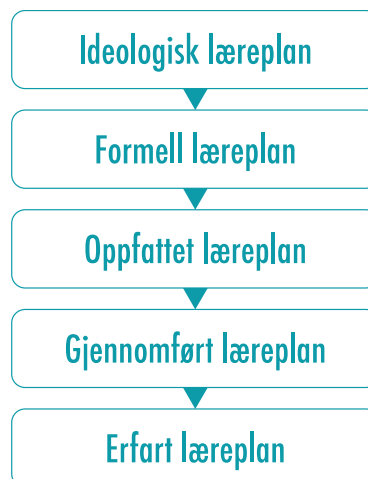
- *Gjenvendende temaer.* Dette skjer innad i fag, på tvers av fag og på tvers av nivåer.
- *Økende grad av kompleksitet.* Gradvis gis ny kunnskap eller kompetanse, nye anvendelser av kunnskapen diskuteres eller det legges til rette for ny praktisk erfaring.
- *Ny læring relateres til tidligere læring.* Et sentralt prinsipp er at det gjøres tydelige koblinger til tidligere læring.
- *Elevenes kompetanse øker.* For hver gang et tema behandles økes gradvis kompetansen, og det endelige formålet med læringen søkes nådd ved endt læringsprosess (som vil variere med tema og type læring/utdanning som vurderes).

UNESCOs retningslinjer for seksualitetsundervisning anbefaler eksplisitt at spiralprinsippet anvendes i helhetlig seksualitetsundervisning (UNESCO, 2018). De vektlegger betydningen av en inkrementell tilnærming der det hele tiden bygges på tidligere læring, og at temaer tas opp ved flere anledninger, og med økende grad av kompleksitet.

2.1.2 Læreplanenes fremtoninger

Et annet aspekt med betydning for å forstå god helhetlig seksualitetsundervisning i praksis er hvordan læreplaner har forskjellige fremtoninger, og at det kan være svært stor variasjon mellom teori og intensjoner, og praksis. Goodlad (1979) viser til fem *fremtoninger* av læreplanen, og dette rammeverket omhandler forholdet mellom læreplanens intensjoner og realiseringen av dem (se Figur 2). De fem fremtoningene beskriver følgende aspekter:

1. Den *ideologiske* læreplanen. Arbeidet med en læreplan starter gjerne med et ideologisk utgangspunkt, ved at noen på et overordnet nivå har en ideologi som skal komme til syne i lærerplanen.

2. Den *formelle* læreplanen er den vedtatte og nedfelte læreplanen.
3. Den *oppfattede* læreplanen er læreplanen slik den blir forstått av de som leser den, enten det er byråkrater, skoleledelse, lærere eller elever.
4. Den *gjennomførte* læreplanen er læreplanens innhold slik det faktisk blir praktisert.
5. Den *erfarte* læreplanen omhandler hvordan spesielt elever opplever læreplanen i den praktiske hverdagen

Figur 2: Læreplanens fremtoninger.

Ved å skille mellom de forskjellige fremtoningene, eller dimensjonene, tydeliggjøres betydningen av å undersøke status på seksualitetsundervisningsfeltet fra flere perspektiver og med forskjellige metoder. Vi inkluderer dette perspektivet primært for å tydeliggjøre at vår gjennomgang av for eksempel LK20 sier noe om deler av virkeligheten, men ikke alle deler, noe som blir tydelig når vi nå går i noe mer detalj på de forskjellige fremtoningene.

Den ideologiske læreplanen

Den ideologiske læreplanen beskriver det normative og ideologiske grunnlaget for utarbeidelsen av læreplaner. Den omfatter også grunnlaget for inkludering av den aktuelle tematikken i læreplaner generelt – her kjønn og seksualitet i barnehage og skole. For å vurdere dette aspektet ved læreplanen er det viktig å se til det politiske bakteppet for fokus på seksualitetsundervisning, og her er blant annet strategien *Snakk om det!* sentral i norsk kontekst. Videre er det som vi har vist også relevant å se til internasjonale organisasjoner og rammeverk, som for eksempel WHO, UNESCO og FNs bærekraftsmål.

Den formelle læreplanen

Neste steg og første kilde til mulig fordreining av innholdet i læreplanene er den *formelle* læreplanen, som er skriftliggjøringen av det ideologiske fundamentet for seksualitetsundervisning i faktiske læreplaner. Det er dette vi har vurdert i del 2.2.2 og i vedlegg 2. Dette er det offisielle og autoriserte rammeverket for utdanningene, og som det fremgår i denne evalueringen vil det kunne være forskjeller i både begrepsbruk og vektlegging av forskjellige temaer med relevans for seksualitetsundervisning i det ideologiske grunnlaget og de faktiske læreplanene.

Den oppfattede læreplanen

Neste kilde til mulige fordreininger av læreplanens innhold er de vurderingene som nødvendigvis foregår når lærere, skoleledere, byråkrater og utviklere av læringsressurser tolker den formelle læreplanen. Hva innebærer for eksempel kompetansemålet (7. trinn, samfunnsfag) som omhandler at elevene skal kunne «reflektere over variasjoner i identitetar, seksuell orientering og kjønnsuttrykk, og egne og andre sine grenser knytte til kjensler, kropp, kjønn og seksualitet og drøfte kva ein kan gjere om grenser blir brotne»?⁴ Forskjellige tolkninger og oppfatninger av læreplanen vil her kunne føre til lokale variasjoner i hvordan undervisningen legges opp og innrettes.

Den gjennomførte læreplanen

Etter fortolkning kommer gjennomføring, og her vil både rammefaktorer og individuelle forskjeller mellom lærere og institusjoner kunne føre til stor variasjon i faktisk

⁴ <https://www.udir.no/lk20/saf01-04>

gjennomføring. En opplagt mulighet er at den enkelte lærers egne synspunkter og verdier skinner gjennom når man i undervisningen diskuterer og presenterer det som omtales som sentrale verdier i læreplanen. I tillegg vil forskjellige pedagogiske og didaktiske tilnærminger bidra til at selv de som fortolker læreplanen relativt likt vil kunne gjennomføre undervisningen forskjellig.

Den erfarte læreplanen

En siste kilde til variasjon knyttet til læreplanens innhold er hvordan den faktisk erfares av deltagerne. En lærer kan oppfatte læreplanen som klar og tydelig, og vil forsøke å gjennomføre den på en hensiktsmessig måte. Det kan likevel hende at barn og elever oppfatter den annerledes. For eksempel kan det som fra lærerens side er ment som informasjon om norske verdier knyttet til mangfold, likestilling og inkludering, oppfattes som kritikk av andre kulturer og et ønske om tilpasning til norske verdier. Læreren kan også ha et ønske om å formidle aksept og åpenhet for kjønns- og seksualitetsmangfold, mens forskjellige rammer og sensitivitet til ordbruk o.l. kan føre til at noen elever oppfatter at undervisningen for eksempel fremmer stereotyper eller heteronormativitet.

2.1.3 Betydningen av teori

Teorien som her er presentert viser noe av kompleksiteten forbundet med å gi helhetlig seksualitetsundervisning av god kvalitet, og også å sikre at denne undervisningen i størst mulig grad er likeverdig for alle barn og unge. I denne begrensede evalueringen har vi ikke mulighet til å vurdere alle disse aspektene knyttet til prosjektene eller status i skolen, men i det følgende gjennomgår vi visse deler av det foregående, og betraktninger knyttet til teorien inngår også i utarbeidelsen av anbefalinger.

2.2 Seksualitetsundervisning i skolen

I det følgende gjennomgås dokumenter knyttet til det vi i evalueringen omtaler som seksualitetsundervisning i skole og barnehage, inkludert utdanningene for de som skal arbeide med tematikken i disse sektorene. Vi bruker begrepet «seksualitetsundervisning» i evalueringen, mens Udir i sine planer og støtteressurs omtaler dette som kunnskap eller læring om kjønn og seksualitet. Begrepet «seksualitetsundervisning» eller «helhetlig seksualitetsundervisning» er altså ikke innarbeidet i læreplaner. Videre er det ikke snakk om *undervisning* i barnehager, men vår bruk av begrepet omfatter også mindre formalisert håndtering av tematikken i både skole og barnehage.

2.2.1 Grunnopplæringens verdigrunnlag

Kunnskap om kjønn og seksualitet er ikke bare viktig i konkrete situasjoner der enkeltpersonen skal ta valg knyttet til sex. Kunnskapen er viktig i et helhetlig perspektiv der seksualitet er et av flere forhold som spiller inn i forståelsen av egen og andre menneskers identitet. Kunnskap om kropp, grenser og seksualitet gir den enkelte trygghet i forståelsen av og respekt for sin egen kropp og seksualitet, og tilsvarende respekt for andre menneskers kropp og ulike livsstiler og måter å være på.

Dette overordnede perspektivet finner vi i opplæringslovens «Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen». Denne delen av læreplanverket gjelder for hele grunnopplæringen, som består av grunnskolen og videregående opplæring.⁵

⁵ Utdanningsdirektoratet. Om overordnet del. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/om-overordnet-del/?lang=nob>

Grunnoppplæringens overordnende del fastsetter opplæringens verdigrunnlag gjennom seks overskrifter, i) Menneskeverdet, ii) Identitet og kulturelt mangfold, iii) kritisk tenkning og etisk bevissthet, iv) Skaperglede, engasjement og utforskertrang, v) Respekt for naturen og miljøbevissthet, og vi) Demokrati og medborgerskap. Kunnskap og opplæring om seksualitet, kropp og grenser er relevant for alle disse seks kapitlene i verdigrunnlaget.

Verdigrunnlaget fremholder at opplæringen skal sikre at elevene skal bli trygge språkbrukere, og at de skal kunne bruke språk for å tenke, skape mening, kommunisere og knytte bånd til andre. Elevene skal utvikle kritisk tenkning og kunne vurdere kilder til kunnskap, utvikle god dømmekraft og bli fortrolige med etiske problemstillinger. Opplæringen skal motivere elevenes nysgjerrighet og evne til å stille spørsmål og uttrykke seg på ulike måter. Videre skal elevene utvikle respekt for og kunnskap om naturen, og lære hva demokrati betyr i praksis. I dette inngår å utvikle toleranse og respekt for at mennesker er forskjellige. Overordnet del gir også prinsipper for læring, utvikling og danning, og angir tre tverrfaglige temaer: folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling.

Det er mulig å knytte de grunnleggende temaene diskutert ovenfor til målene i *Snakk om det!*, noe som også viser hvorfor tilskuddsordningen har støttet tiltak rettet mot seksualitetsundervisning for barn og unge. Det er for eksempel et mål å «Styrke små barns begrepsapparat, selvfølelse, egenverd og respekt for identitet, kropp og grenser» (s. 15). Videre skriver Helse- og omsorgsdepartementet at «Åpenhet, respekt for mangfold og positive holdninger til seksualitet er samfunnsmessige faktorer som fremmer seksuell helse» (s. 8). Seksualitetsundervisningen knyttes i strategien tett opp mot seksuelle *rettigheter*.

God seksuell helse forutsetter at individets seksuelle rettigheter er ivaretatt. Seksuelle rettigheter brukes om menneskerettigheter som ivaretar seksuell og reproduktiv helse. Sentralt står retten til fritt og selvstendig å velge sin partner i samsvar med egen seksuell orientering, uten å bli utsatt for diskriminering eller kriminalisering. Blant andre rettigheter er rett til seksualitetsundervisning, rett til og respekt for kroppslig autonomi, frihet fra vold, rett til selv å velge om man vil ha barn og om man ønsker å være seksuelt aktiv (Helse- og omsorgsdepartementet, 2016, s. 8).

2.2.2 Relevante kompetansemål i læreplanene og omtale i andre styringsdokumenter

Undervisning om seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser tematiseres gjennom undervisningsløpet i grunnskolen og i videregående skole, og er også et tema i barnehagen. I det videre beskrives tverrfaglige temaer i den overordnede delen av læreplanverket, samt konkrete kompetansemål i ulike fag i grunnskolen og videregående opplæring, som er knyttet til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller grenser. Vi beskriver også om og på hvilken måte disse temaene kommer til uttrykk i forskrifter om rammeplan og nasjonale retningslinjer for de ulike lærerutdanningsløpene. Videre beskriver vi hvilke momenter i rammeplan for barnehagen, samt i forskrift om rammeplan og nasjonale retningslinjer for barnehagelærerutdanningen, som kan knyttes til disse temaene. Vi viser til vedlegg 2 for mer utførlige beskrivelser.

Skole

I overordnet del av læreplanverket beskrives tre tverrfaglige temaer, folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling. Temaer knyttet til seksualitet, kjønn, identitet, relasjoner m.m. fremkommer innenfor alle tre, men er særlig fremtredende innenfor *Folkehelse og livsmestring*. Aspekter som berører seksualitet innenfor dette tverrfaglige temaet kommer til uttrykk i en rekke fag. Elevene skal blant annet kunne gi uttrykk for egne følelser, tanker og erfaringer, bli bevisste på egen

identitet og identitetsutvikling, og håndtere utfordringer knyttet til seksualitet og utenforskap. Andre aspekter er at elevene skal utvikle evnen til å reflektere over etiske spørsmål og problemstillinger som gjelder identitet, kjønn, seksualitet og psykisk helse, og reflektere over verdien av gjensidig forståelse og betydningen av å sette egne grenser.

I grunnskolen kommer temaer knyttet til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser også til uttrykk i kompetansemålene for fagene samfunnsfag, naturfag, KRLE, kroppsøving, norsk, musikk, og kunst og håndverk. Temaene er blant annet:

- Uttrykk for og respekt for egne og andres grenser knyttet til følelser, kropp, kjønn og seksualitet
- Menneskerettigheter og barns rettigheter, samt menneskeverd, respekt og toleranse
- Vold og seksuelle overgrep
- Variasjoner i identiteter, seksuell orientering og kjønnsuttrykk
- Fysiske og psykiske forandringer i puberteten, og hvordan dette kan påvirke følelser, handlinger og seksualitet
- Sammenhengen mellom språk og identitet
- Hvordan ulike fremstillinger av kropp i media og samfunnet påvirker bevegelsesaktivitet, kroppsidentitet og selvbilde

I videregående skole kommer temaer knyttet til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser til uttrykk i kompetansemålene for samfunnskunnskap, religion og etikk, og til dels i naturfag, selv om kompetansemålene i dette faget i mindre grad enn i grunnskolen er knyttet til seksualitetsundervisning. Temaene er blant annet:

- Hvordan kultur, kjønnsroller og familie- og samlivsformer varierer og endrer seg over tid
- Refleksjon over utfordringer i sammenheng med grensesetting og drøfting av ulike verdier, normer og lover som gjelder kjønn, seksualitet og kropp.
- Identifisering og drøfting av etiske problemstillinger i tilknytning til kommunikasjon, mellommenneskelige relasjoner og identitet.

Både i forskrift om rammeplan og nasjonale retningslinjer for de ulike lærerutdanningsløpene, kan man finne referanser til undervisning om seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller grenser. Slike referanser finnes i varierende grad for flere ulike utdanninger:

- Grunnskolelærerutdanningen for 1.-7. trinn
- Grunnskolelærerutdanningen for 5.-10. trinn
- Lektorutdanningen for 8.-13. trinn
- Praktisk-pedagogisk utdanning for allmenne fag
- Lærerutdanning i praktiske og estetiske fag for 1.-13. trinn
- Treårige faglærerutdanninger i praktiske og estetiske fag
- Praktisk-pedagogisk utdanning for yrkesfag 8.-13. trinn
- Yrkesfaglærerutdanningen for 8.-13. trinn

Det varierer hvor mange og hvor spesifikke referansene til temaene nevnt over er mellom utdanningene. Et hovedtrekk er imidlertid at alle forskriftene om rammeplan vi har vurdert fremsetter følgende kunnskaps- og ferdighetsmål for kandidatene, eller svært likelydende mål, knyttet til barns utsatthet for vold og seksuelle overgrep:

- har kunnskap om barn og unge i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om mobbing, vold og seksuelle overgrep mot barn og unge, gjeldende lovverk og barn og unges rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv

- kan identifisere tegn på mobbing, vold og seksuelle overgrep. På bakgrunn av faglige vurderinger skal kandidaten raskt kunne iverksette nødvendige tiltak, og kunne etablere samarbeid med relevante faginstanser

Disse beskrivelsene av læringsutbytte ble i 2016 tatt inn i alle rammeplanene for lærerutdanning (Svendsen og Furunes, 2022). Dette ble gjort for å styrke studentenes kompetanse på å forebygge og oppdage vold og seksuelle overgrep mot barn og unge.

Et annet hovedtrekk er at yrkesfaglærerutdanningene har færre referanser til temaene seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser enn i de øvrige lærerutdanningene.

I styrende dokumenter for *grunnskolelærerutdanningene for 1.-7. trinn og 5.-10. trinn* finnes flere referanser til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og relasjoner. Både studentene på 1.-7. trinn og 5.-10. trinn skal tilegne seg kunnskap om elevenes kognitive, emosjonelle, kroppslige og sosiale utvikling, og kunnskap om barn i sorg og krise, overgrep mot barn og vanskelige livssituasjoner barn kan oppleve. I de nasjonale retningslinjene for begge utdanningene finnes referanser til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller relasjoner i beskrivelser av læringsutbytte for både naturfag, samfunnsfag, kroppsøving og KRLE:

- I naturfag skal studentene på 1.-7. trinn tilegne seg kunnskap om hvordan de kan drive dialogisk undervisning om menneskekroppen, helse og livsstil for sine elevgrupper, mens studenter på 5.-10. trinn skal få kunnskap om dialogisk undervisning om menneskekroppen, seksualitet og helse for elever på mellom- og ungdomstrinnet.
- I samfunnsfag skal studentene på begge utdanningene få innsikt i ulike faktorer som påvirker kjønnsidentitet/synet på kjønn, seksualitet og samliv/kjærlighet.
- I kroppsøving skal studentene på begge utdanninger tilegne seg kunnskap om kroppen som symbol i dagens samfunn, med vekt på hvordan dette kommer til uttrykk i henholdsvis barnekultur, og barne- og ungdomskultur.
- I KRLE skal studentene på begge utdanninger tilegne seg kunnskap om sentrale etiske og filosofiske problemstillinger, blant annet knyttet til kroppsfokusering i henholdsvis barnekulturen og barne- og ungdomskulturen. Studenter på 5.-10. trinn skal også få kunnskap om slike problemstillinger knyttet til seksuell orientering.

Også i styrende dokumenter for *lektorutdanningen for 8.-13. trinn* finnes det referanser til temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse. I de nasjonale beskrives noen gjennomgripende profesjonstemaer, hvorav ett av dem er psykososialt læringsmiljø, og det fremgår blant annet at:

- Utdanningen skal sikre at studentene får nødvendig kompetanse for å skape et trygt og godt psykososiale miljø for elevene, samt for å forebygge og håndtere mobbing, trakassering og krenkelser, rasisme og diskriminering. Studentene må derfor opparbeide seg kunnskap om utfordringer i dagens ungdomskultur.
- Studentene skal også kunne ivareta et normkritisk perspektiv på seksualitet og samliv, og fremme likestilling.

Barnehage

I rammeplan for barnehagen⁶ fremgår det blant annet at:

- Barnehagen skal bidra til at barna får kjennskap til menneskekroppen, blir trygge på egen kropp, får en positiv oppfatning av seg selv og blir kjent med egne følelser, setter grenser for egen kropp og respekterer andres grenser.

⁶ Utdanningsdirektoratet. Rammeplan for barnehagen: [Rammeplan for barnehagen \(udir.no\)](https://www.udir.no/rammeplan-for-barnehagen)

- Barnehagen skal fremme mangfold og gjensidig respekt, nysgjerrighet og undring over likheter og forskjeller, og bidra til at barn føler seg anerkjent for den de er⁷.
- Personalet skal stimulere verbal og non-verbal kommunikasjon og sørge for at alle barna får erfaringer med å bruke språk som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker og følelser.⁸

Referanser til temaer som seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser finnes også i styrende dokumenter for barnehagelærerutdanningen, både i forskrift om rammeplan for barnehagelærerutdanningen⁹ og i UHR-Lærerutdannings retningslinjer for barnehagelæreres læringsutbytte.¹⁰

- I førstnevnte går det blant annet frem at kandidaten etter fullført barnehagelærerutdanning, skal ha bred kunnskap om barns språkutvikling, flerspråklighet og deres sosiale, fysiske og skapende utvikling.
- I likhet med rammeplanene for lærerutdanningene, fremgår det i forskriften for barnehagelærerutdanningen at kandidaten skal ha kunnskap om barn i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn, samt hvordan sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende lovverk. Kandidaten skal kunne identifisere tegn på vold eller seksuelle overgrep.
- I UHR-Lærerutdannings retningslinjer fremgår det blant annet at kandidaten skal kunne vise grunnleggende toleranse, interesse og respekt for barn uavhengig av alder, kjønnsidentitet, etnisitet, utseende, funksjonsevne, seksuell orientering, sosial-, kulturell-, religiøs- eller livssynsbasert tilhørighet.

Oppsummering

Oppsummert viser vår gjennomgang av læreplaner, rammeplaner og nasjonale retningslinjer at det er flere referanser til temaer knyttet til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser i læreplanene for grunnskolen og videregående skole, enn i styringsdokumentene for de ulike lærerutdanningene. Vår gjennomgang bygger opp under funnene til Svendsen og Furunes (2022), som basert på en tilsvarende dokumentgjennomgang finner at seksualitetsundervisning er svakere forankret i rammeplanene for lærerutdanningene enn i læreplanverket for skolen. Gjennomgangen viser også at selv om det er færre referanser til seksualitet og seksuell helse i rammeplaner og nasjonale retningslinjer for lærerutdanningene, så er kunnskaps- og ferdighetsmål knyttet til vold og seksuelle overgrep inkludert i alle rammeplanene.

Samtidig viser vår gjennomgang at kompetansemålene som kan knyttes til seksualitet og seksuell helse i læreplanene er nokså «vide», og at tolkningsrommet i mange tilfeller er stort. Det ser ut til at spiralprinsippet ligger til grunn for progresjon og gjentakelse av relevant tematikk, men det er samtidig en fare for at utydelige og vage mål i læreplanen kan føre til betydelig variasjon i *oppfattet*, *gjennomført* og *erfart* læreplan.

Vi viser til vedlegg 2 for en mer utførlig beskrivelse av hvordan temaer knyttet til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser kommer til uttrykk i læreplaner for

⁷ Utdanningsdirektoratet. Rammeplan for barnehagen: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan-for-barnehagen/verdigrunnlag/mangfold-og-gjensidig-respekt/>

⁸ Utdanningsdirektoratet. Rammeplan for barnehagen: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan-for-barnehagen/barnehagens-formal-og-innhold/kommunikasjon-og-sprak/>

⁹ Lovdata. Forskrift om rammeplan for barnehagelærerutdanning: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2012-06-04-475>

¹⁰ Universitets- og høyskolerådet (UHR). Nasjonale retningslinjer for barnehagelærerutdanning: [blu-nasjonale-retningslinjer-ferdig-godkjent.pdf \(uhr.no\)](https://www.uhr.no/nasjonale-retningslinjer-ferdig-godkjent.pdf)

grunnskole og videregående skole, rammeplan for barnehagen, samt i rammeplaner og retningslinjer for lærer- og barnehagelærerutdanningene.

2.2.3 Helsesykepleiernes rolle

Skolene har også helsesykepleiere å spille på i undervisningen om seksuell helse. Helsesykepleierne har spesialisering innen barn og unge og tilknytning til skolehelsetjenesten eller helsestasjoner. De har nær kjennskap til ungdoms kunnskapsbehov og kjenner elevenes utfordringer og problematikk ved den enkelte skole. Helsesykepleiernes erfaringer og kunnskap fremstår dermed som viktig i planlegging og gjennomføring av seksualitetsundervisning. I Hdirs retningslinjer for skolehelsetjenesten står det at «Skolehelsetjenesten bør bidra i skolens samlivs- og seksualitetsundervisning, særlig på området seksuell helse. Skolehelsetjenesten bør også vurdere å tilby undervisning i grupper ved behov».¹¹

Helsesykepleiere spiller en viktig rolle i «laget rundt eleven»,¹² og en helhetlig tilnærming der de forskjellige fremmes både i forskning og ellers som viktig for å oppnå god og helhetlig seksualitetsundervisning.

2.2.4 Utviklingstrekk, status og utfordringer

Seksualitet som fenomen er i stadig bevegelse, og det er viktig at seksualitetsundervisningen følger og møter samfunnsutviklingen. Temaene som dekkes i seksualitetsundervisningen er blant annet seksuell og reproduktiv helse og rettigheter, relasjoner mellom mennesker, følelser, intimitet, kroppsbilde og kjønnsroller. Flere av disse aspektene er i rask endring, noe som spesielt kommer til uttrykk i forbindelse med temaer knyttet til seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (SKK) og på lhbt+-feltet (Pedersen et al., 2021). Dette er et eksempel på hvordan og hvorfor det er viktig at seksualitetsundervisningen følger samfunnsutviklingen. Videre har for eksempel sosiale medier og digitale verktøy fått en sentral rolle i moderne liv, og i dette landskapet endres både hvilke kanaler som brukes og normer og omgangsform svært raskt (Redai, 2019).

Læreplaner og kompetansemål vil kunne gi antydninger om en ønsket samfunnsutvikling, men for å beskrive utviklingen blant barn og ungdom på feltet seksuell helse, og gi en beskrivelse av status for samfunnsutviklingen, er det også viktig å se til andre kilder som omhandler barn og unges liv, herunder kunnskap om og erfaringer med sex. Noen eksempler gjengis her for å vise noen utviklingstrekk og behovet for kontinuerlig oppdatert seksualitetsundervisning i skole og barnehage.

Ungdata-undersøkelsen har siden 2017 inkludert spørsmål om seksualitet. Her trekkes det frem at de fleste ungdommer utforsker sin seksualitet og gjør sine første seksuelle erfaringer i løpet av ungdomstiden. Ungdata-rapporten fra 2019 viser at om lag halvparten av elevene på videregående skole har hatt samleie. Det er generelt flere jenter enn gutter som debutterer i løpet av videregående, men kjønnsforskjellen er ikke stor. Debutalderen rapporteres å være stabil over tid. Omtrent to av tre brukte prevensjon første gang de hadde samleie (Bakken, 2019).

Rapportene fra Ungdata beskriver at ungdommers seksuelle erfaringer som regel er preget av spenning, lyst og glede, men samtidig omtales i en risikokontekst fordi ungdom

¹¹ Helsedirektoratet. Retningslinjer for skolehelsetjenesten:

<https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/helsestasjons-og-skolehelsetjenesten/skolehelsetjenesten-520-ar/samhandling-med-skole/undervisning-om-seksuell-helse-skolehelsetjenesten-skal-tilby-seg-a-bidra-i-skolens-undervisning-om-seksuell-helse#9ac281c9-8627-4763-bf01-1541b3d34208-praktisk>

¹² <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/rapporter/et-lag-rundt-eleven---bruk-av-flerfaglig-kompetanse-i-skolen/>

er uerfarne seksuelt, og det kan være vanskelig å sette grenser for andres seksuelle tilnærminger. Videre beskriver rapportene at en del unge utsettes for ulike former for seksuell trakassering og overgrep (Bakken, 2019). En studie fra 2021 (Nisja, Raanaas og Aamodt, 2021) undersøker seksuell trakassering av tenåringer i Oslo, og sammenhengen mellom slik trakassering, depressive symptomer og betydningen av sosiale relasjoner. Forfatterne finner at det for både gutter og jenter er klar sammenheng mellom seksuell trakassering og selvrapporterte depressive symptomer.

Seksuelt overførbare infeksjoner og uplanlagte svangerskap er ikke like sterkt i fokus i dagens Norge, og tenåringsfødsler er sterkt redusert siden 1990-tallet. Tilsvarende viser abortstatistikken et lavt antall tenåringsaborter. Dette kan forklares med at ungdom i dag både har mer kunnskap om og bedre tilgang til subsidierte prevensjonsmidler enn tidligere ungdomsgenerasjoner (Bakken, 2019).

Nettsiden Ung.no drives av Bufdir og er det offentliges informasjonskanal for ungdom, der unge skal kunne spørre og få kvalitetssikrede svar på det de lurer på. I årsrapporten for 2021 (Bufdir, 2021) presenteres de mest leste artiklene, og fem av ni artikler handler om tematikk knyttet til seksuell helse som flørting, forelskelse, onani og sex for første gang. I listen over tidligere stilte spørsmål og svar under spørsmålskategorien «sex», omhandler mange av spørsmålene bekymringer knyttet til sex for første gang, undringer over hva som er normalt, spørsmål om riktig bruk av prevensjon, bekymringer for å være gravid, smerter ved samleie, hvordan kroppen reagerer under sex, og ungdommers ønsker om å danne seg en forståelse av hvordan egen og andres seksualitet fungerer. Populariteten til en tjeneste som ung.no understreker hvordan digitale verktøy har endret barn og unges tilgang til informasjon, og viser også at seksualitetsundervisning i skolen må sees i sammenheng med øvrig informasjonstilgang og tiltak og innsats utenfor skole og barnehage. Det er her viktig å sikre at eventuelle tilskudd til eksterne aktører rettes mot aktivitet som enten ikke dekkes av andre kilder (lærere, internett, o.l.), eller som ved behov korrigerer mulige negative konsekvenser av at barn og unge får informasjon fra, for eksempel, internett og pornografi.

I tillegg til et individrettet perspektiv er det viktig å se til samfunnsutviklingen på feltet slik den fortoner seg i offentligheten, i nyhetsbildet, mediene, sosiale medier og i ulike bruker og interesseorganisasjoner. Skytehendelsen i Oslo 25. juni 2022, som hindret den planlagte PRIDE-markeringen, har for eksempel utløst debatt om skeives plass, rettigheter, frihet og begrensninger i det norske samfunnet. Videre har den store abortdebatten i USA samme år satt sitt preg på nyhetsbildet også i norske medier, og gjort unge oppmerksomme på at retten til selvbestemt abort ikke er ønskelig i enkelte miljøer.

Seksuelle minoriteters kamp for en større plass i storsamfunnet og aksept i mindre lokalsamfunn, og i ulike tros- og livssynssamfunn, bidrar i økende grad til den kollektive samfunnsutviklingen og bevisstheten knyttet til seksuell helse. Ulike bruker- og interesseorganisasjoner peker på en samfunnsutvikling som krever mer åpenhet, kunnskap og plass for mangfold og variasjoner og ulike måter å uttrykke seksuell orientering og kjønn. Sex og samfunn, Foreningen FRI, Salam, Skeiv ungdom og Skeiv verden er eksempler på organisasjoner som løfter frem aktuell tematikk knyttet til seksuell helse. Videre er det nasjonale nettverket for seksuell og reproduktiv helse og rettigheter (SRHR) sentralt å se til for saker som styrer samfunnsutviklingen på feltet. For eksempel var abort og skolen som arena for skeive, tema for debatter på Arendalsuka i år.

Barnehagebarn og elevene selv er viktige kilder for samfunnsutviklingens status. Materiale og undervisningsopplegg om seksuell helse, må derfor legge opp til fleksibilitet og medvirkning, slik at barn og elever kan påvirke og medvirke til både form og innhold i undervisningen.

Avslutningsvis er det viktig å vurdere i hvilken grad samfunnsutviklingen og utviklingen på seksualitetsundervisningsfeltet endrer forutsetningene for forskjellige typer tiltak og tilnærminger til seksualitetsundervisning. Et eksempel kan være en endring i tilnærmingen til seksualitetsundervisning i skolen og samfunnet generelt. Støle-Nilsen (2022) omtaler som nevnt et gradvis skifte fra for eksempel helsetilnærmingen til en mer helhetlig tilnærming til seksualitetsundervisning. Slike endringer vil kunne ha konsekvenser både for *hvordan* undervisningen gjennomføres og *hvem* som bør gjennomføre den. En sentral antagelse som her legges til grunn er at helhetlig seksualitetsundervisning i større grad enn andre tilnærminger krever mangfoldig kompetanse og mer enn kortvarige og isolerte undervisningsøkter som direkte omtales som «seksualitetsundervisning». Helhetlig seksualitetsundervisning slik det nå gjennomføres i Norge gjennomsyrrer mange fag og skjer på mange forskjellige trinn i barnehage og skole, der temaer ideelt skal knyttes sammen på tvers av fag og temaer, men også at det stadig bygges videre på det barna og elevene har lært tidligere, i tråd med spiralprinsippet nevnt ovenfor.

2.2.5 Status for seksualitetsundervisning

I en spørreundersøkelse på oppdrag for Sex og samfunn blant elever i 10. trinn og vg1, fant Kantar TNS (2017) at 90 prosent av elevene hadde hatt seksualitetsundervisning i skolen. 70 prosent av respondentene ønsket likevel mer seksualitetsundervisning, og denne andelen var uendret i den nyeste undersøkelsen blant elever fra 2021 (Sex og samfunn, 2022). Undersøkelsen fra 2017 viser at det blant elevene var svært delte meninger om kvaliteten på undervisningen – 43 prosent mente at kvaliteten på undervisningen ikke var god (Kantar TNS, 2017). Denne andelen var enda høyere i 2021 – da var den 47 prosent (Sex og samfunn, 2022).

50 prosent av respondentene i 2017-undersøkelsen mente seksualitetsundervisningen utelot temaer (Kantar TNS, 2017). Resultatene fra undersøkelsen tydet på at de aller fleste hadde fått seksualitetsundervisningen på ungdomstrinnet. Vanligst var det at seksualitetsundervisningen hadde foregått i naturfagundervisningen (80 prosent). 20 og 15 prosent hadde også hatt seksualitetsundervisning i hhv. KRLE og samfunnsfag. Flest svarte at seksualitetsundervisningen hadde blitt gitt av helsesøster/helsesykepleier (ca. 65 prosent) og kontaktlærer (46 prosent) (Kantar TNS, 2017).

Resultatene tyder ganske klart på at seksualitetsundervisning både kan bære preg av manglende tematikk og et betydelig naturvitenskaplig perspektiv. Det er her verdt å merke seg at det vi omtaler som *helhetlig* seksualitetsundervisning omfatter svært mange temaer som ikke nødvendigvis vil forstås som eller kobles til seksualitetsundervisning av de som svarer – for eksempel generelt arbeid med toleranse, identitet, relasjoner, osv.

I begge undersøkelsene oppgir de fleste at de ønsker at helsesykepleier eller eksterne skal gjennomføre undervisningen (Kantar TNS, 2017; Sex og samfunn, 2021). Kun 30 prosent ønsket kontaktlærer i 2017 – denne andelen hadde økt til 35 prosent i 2021, men dette er fremdeles en forholdsvis lav andel. Andelen som ønsket at helsesykepleier skulle gjennomføre undervisningen i 2021 var til sammenlikning 74 prosent, og 67 prosent av elevene ønsket at eksterne aktører skulle gjennomføre undervisningen. Det drøftes ikke i rapportene hvorfor det er slik, men resultatene kan tyde på at verdien av en «ekstern» – noe som også kan innebefatte helsesykepleier – vurderes som særlig viktig for seksualitetsundervisning.

Lærernes kompetanse er avgjørende for å kunne se, anerkjenne og følge opp barnas utvikling og læring, også når det gjelder kropp, følelser og relasjoner. En undersøkelse blant kontaktlærere gjort av Kantar TNS for Sex og samfunn (2016) fant at et mindretall av lærerne opplevde at kvaliteten på seksualitetsundervisningen var god nok og at kun 13 prosent mente de fikk kunnskap om seksualitetsundervisning i løpet av utdannelsen

som de kan bruke nå. Som vi kommer tilbake til i del 2.2.6 er kompetanse også knyttet til lærernes trygghet i undervisningssituasjonene. Undersøkelsen finner positive holdninger til å undervise om seksuell helse, 6 av 10 oppgir å ha ganske eller meget stor interesse for seksualitetsundervisning og nær 7 av 10 mener at seksualitetsundervisning er like viktig som andre obligatoriske emner.

I en senere evaluering av seksualitetsundervisning i grunnskolen på oppdrag for Hdir finner Kantar TNS (2018) at lærere og helsesykepleiere i all hovedsak ikke synes seksualitetsundervisning er vanskelig, og de fleste mener de har tilgang til nødvendige ressurser. Mange lærere opplever å ha nødvendig kompetanse. Likevel opplever nokså mange at det er varierende undervisning fra klasse til klasse og at kvaliteten på undervisningen avhenger av den enkelte lærer (Kantar TNS, 2018).

Videre har lærerne større vanskeligheter med flere temaer i undervisningen enn helsesykepleierne (Kantar TNS, 2018). Undersøkelsen viser imidlertid at lærere og helsesykepleiere i liten grad har «berøringsangst» for ulike vanskelige temaer, og de oppgir gjerne andre årsaker til at de ikke underviser i seksualitet, for eksempel at det ikke oppleves relevant eller som at det ikke er deres oppgave. Likevel mener et flertall, både blant lærere, skoleledere og helsesykepleiere, at bruk av eksterne ressurser kommer i tillegg til skolens egne seksualitetsundervisning, og ikke erstatter denne (Kantar TNS, 2018).

I november 2021 ble det gjennomført en digital innspillskonferanse («Framsnakk»). Konferansen ble planlagt og gjennomført i samarbeid mellom Hdir, FHI, Bufdir og Udir, og var del av arbeidet med å løfte seksuell helse og oppfylle FNs bærekraftsmål (Pedersen og Jalling, 2021). I sammendraget fra konferansen fremgår det at seksualitetsundervisning som del av utdanningsløp fremmer kompetanse, skaper praksisendringer og holdningsendringer hos profesjonsutøverne. Det er imidlertid mangel på trening i/forberedelser til å arbeide med seksuell helse i utdanningene, og studenter etterlyser med undervisning og trening for å få tilstrekkelig kompetanse (Pedersen og Jalling, 2021).

Når det gjelder lærerutdanningene spesielt viser undersøkelser at behovet for mer opplæring i seksualitet er stort, ikke bare i Norge. En internasjonal kunnskapssammenstilling viser at manglende kompetanse hos lærere er et problem flere steder, og O'Brien et al., (2020) studie (primært basert på dokumenter fra USA, Storbritannia og Australia), viser at lærerutdanningene ikke gir fremtidige lærere den kompetansen de trenger for å gjennomføre seksualitetsundervisning. Sentrale barrierer som identifiseres i tidligere internasjonale studier er begrenset «plass» i læreplaner, lav prioritering av helse sammenlignet med andre aspekter i lærerutdanningene og endrede politiske prioriteringer og bortfall av finansiering (Sheperd et al., 2013). I flere kronikker de siste årene har norske lærerstudenter etterlyst bedre og mer opplæring i hvordan de kan gjennomføre god seksualitetsundervisning for sine fremtidige elever (Storesund, 2021) og lærere i skolen gis bedre rammer og ressurser for å kunne ivareta dette ansvaret når de kommer ut i jobb (Willasen, 2022).

Et av de integrerende tiltakene som har fått tilskudd gjennom ordningen Seksuell helse, er en undersøkelse utført av NTNU, med mål om å kartlegge praksis og mulighetsrom for seksualitetsundervisning i lærerutdanningene. Prosjektrapporten er skrevet på grunnlag av blant annet dybdeintervjuer med lærerutdannere fra ulike fag og institusjoner, og undersøkelsen viser at lærerutdannere selv rapporterer å ikke ha nok kompetanse, eller at de er alene om å ha høy kompetanse på feltet (Svendsen og Furunes, 2022). Kompetansegapet er spesielt stort når det gjelder undervisning om seksuelle overgrep og kjønns- og seksualitetsmangfold. Imidlertid finnes det enkeltansatte med høy kompetanse ved mange av utdanningene, og disse kan fungere som ressurspersoner i utviklingsarbeid lokalt. Det er også ansatte med lavere

kompetanse på feltet som viser interesse for det, og studenter oppleves som svært interessert i seksualitet som tema i sitt utdanningsløp (Svendsen og Furunes, 2022).

2.2.6 Eksterne aktører i seksualitetsundervisningen

En sentral del av oppdraget er å undersøke verdien av eksterne bidragsytere knyttet til seksualitetsundervisningen i opplærings- og utdanningssektoren, og vurdere hvorvidt sektoren(e) selv kunne utført arbeidet som utføres av eksterne. Prosjektene som evalueres drives av eksterne aktører som mottar tilskuddsmidler for å utvikle og drive undervisning, utarbeide undervisningsmateriell, kvalifisere lærere og lærerstudenter, eller eksterne eller interne som arbeider for integrering av seksualitetsundervisning i øvrig undervisning. I det følgende diskuterer vi noen potensielle betraktninger av betydning for å vurdere behovet for eksterne aktører på feltet, før vi gjengir funn fra forskning på tematikken.

Gitt kompleksiteten i seksualitetsundervisningen kan det av flere årsaker være behov for eksterne på feltet. De tilhører miljøer med kompetanse, erfaring og engasjement for sentral tematikk knyttet til seksualitetsundervisning. Flere av miljøene som representeres blant tilskuddsmottakerne har for eksempel erfaring med formidling og pedagogisk metodikk for å skape refleksjon, nysgjerrighet, aksept og forståelse for kompleksiteten tematikken rommer. Miljøer som fokuserer spesifikt på seksuell helse vil også ha en annen bakgrunn for undervisning om slik tematikk enn lærere, som i større grad er generalister eller spesialister i forskjellige fag.

Samtidig er lærerne fagpersoner som skal kunne sette seg inn i og følge utviklingen innenfor sine fagområder. Seksuell helse er del av flere av skolens fag og det kan forventes at lærere innehar kompetanse til å undervise også om dette temaet. Ved å trekke eksterne aktører inn i gjennomføring av undervisningen og utforming av metoder og opplegg, opprettholdes samtidig forståelsen av at dette fagområdet ligger utenfor lærerens kompetanse og må håndteres av eksperter utenfra. Det kan igjen føre til vedvarende lav kvalitet i seksualitetsundervisningen og gi signaler til lærere som opplever seksualitetsundervisning som så utfordrende at de ikke trenger å ta grep for å øke egen kompetanse og kvaliteten i undervisningen. Dette vil også vanskeliggjøre undervisning etter spiralprinsippet, som sikrer at underviserne er orientert om og koordinerer undervisning om aktuell tematikk på tvers av emner og nivåer.

I tillegg til at tematikken er kompleks og sensitiv av art, er den også dypt personlig og kan være sårbar for både voksne lærere og elever. Seksualitet og sex er fortsatt tabubelagte emner i mange miljøer. Elever og lærere som er del av hverandres hverdag har ikke nødvendigvis noe ønske om å tre inn i hverandres personlige intime sfære. Tematikk rundt sex, seksuell lyst, kroppens reaksjoner og variasjon i kjønnsuttrykk, seksuell orientering og grensesetting kan derfor være vanskelig for lærere å ta opp i klasserommet.

Fordi tematikk knyttet til kjønn og seksualitet kan oppleves som privat og personlig for mange, kan det også for elevene fungere avvæpnende at det kommer en ekstern aktør inn for å holde denne undervisningen. En ekstern aktør som ikke kjenner elevene, vil på andre måter enn en lærer kunne ha troverdighet på fagfeltet, vil kunne åpne opp for at elevene tenker nytt og vil kunne fungere utjevnende blant elevene fordi vedkommende ikke kjenner elevene fra før og heller ikke skal forholde seg til dem igjen. Underviseren må ta høyde for at seksuelt mangfold blant elevene og for at elevene har svært ulik seksuell historie, men uten å gå inn på konkrete personlige erfaringer.

Eksterne aktører som besøker skolen og tilfører nye bidrag i undervisningen, er videre med på å presentere en del av mangfoldet av aktører og organisasjoner som er delaktige i samfunnsutviklingen og samfunnsdebatten. Ved å møte representanter for for eksempel bruker- og interesseorganisasjoner får elevene forståelse av demokrati i praksis, mulighet for å engasjere seg i noe man brenner for og kan se muligheter til å

påvirke. I tråd med demokrati og medborgerskap er dette en viktig del av å forstå sivilsamfunnets funksjon og påvirkningskraft.

Eksterne eksperter har kanskje også bredere innsikt i kilder hvor elevene kan få informasjon som telefon og chat-tjenester, nettsider, podcaster, klinikker, andre samtale- og helsetjenester. Under eksterne bidrag kan også lærere observere, la seg inspirere av og trekke veksler på formidling og metoder for seksualitetsundervisning og sørge for å ta i bruk god praksis i videre undervisning om tema.

Eksternes bidrag til undervisning og utvikling av opplæringsmateriell i skole og utdanningsinstitusjoner utarbeides imidlertid fritt og må i liten grad forholde seg til kvalitetssikring eller føringer fra offentlige myndigheter. Slik sett, kan man også tenke seg at innholdet kan være avhengig av eksterne synspunkter om hva som bør formidles. Dette vil avhenge av innretningen på tilskuddsordningen.

Innledning: forskning på eksterne i seksualitetsundervisning

Bruk av eksterne aktører på dette feltet er ikke et særegent norsk fenomen, og internasjonal forskning viser at det er mange ulike modeller og tilnærminger til samarbeid mellom skoler og eksterne for å levere seksualitetsundervisning. Det finnes relativt mye forskning på seksualitetsundervisning generelt, men svært lite som eksplisitt er rettet mot bruk av eksterne i undervisningen. I det følgende gjengir vi funn knyttet til bruk av forskjellige typer eksterne aktører, som for eksempel jevnaldrende («peers»), eksperter, medisinstudenter, m.m.

Et av de beste sammendragene av forskningen på feltet er fra 2009 og ble gjennomført på bestilling fra Irlands Department of Education and Science (DES). Den ble bestilt siden tidligere forskning hadde vist at ca. 40 prosent av skolene allerede brukte eksterne i seksualitetsundervisningen, samt at hele 80 prosent av skolene mente at bruk av eksterne hevet kvaliteten i denne undervisningen. Rapporten produsert av de Vries et al. (2009) oppsummerer derfor eksisterende forskning på tematikken, og gjengir en rekke interessante funn, selv om også de påpeker at det er svært lite forskning på tematikken, og at dette gjør det vanskelig å konkludere entydig på en rekke punkter.

Årsakene til at eksterne aktører brukes er primært a) at lærere er ukomfortable med tematikken eller innholdet i seksualitetsundervisning, og b) at mange har en oppfatning om at andre med mer kompetanse på seksualitet og relasjoner er bedre posisjonert for å gi god undervisning (de Vries et al., 2009; Goldman, 2011).

Det er naturligvis kontekstuelle forskjeller mellom land, men det som omtales som relationship and sexuality education (RSE), som går under den bredere tematikken Social, personal, and health education (SPHE) er tematisk nær nok måten seksualitetsundervisning inkluderes i læreplaner på i Norge til at det er relevant å se på rapportens funn – som primært omhandler forskning fra andre land og bruk av eksterne i denne type undervisning generelt. I rapporten beskrives det også at tidligere undersøkelser hadde vist at seksualitetsundervisningen i Irland var ujevn, ukoordinert og tidvis av utilstrekkelig kvalitet og omfang (de Vries et al. 2009), og dette speiler også noen av utfordringene i Norge, som beskrevet ovenfor.

Hvordan og når bør eksterne aktører inn i skolen?

I Irland er det utarbeidet en håndbok for undervisning i SPHE, og denne inneholder retningslinjer for «besøkende» i undervisningen (Department of Education and Science, 2003). Her understrekes det at selv om eksterne deltar, forblir undervisningen *lærerens* ansvar, og de påpeker at når eksterne deltar er det avgjørende at læreren er aktivt involvert og til stede til enhver tid og ved alle steg i gjennomføringen (planlegging, presentasjon, fasilitering og oppfølging). Håndboken beskriver også *ineffektiv* bruk av eksterne, og peker her på hvordan «enkeltinnhopp» eller korte programmer har liten verdi om de ikke legger opp til både forberedelser, refleksjon og evaluering. Også

Goldmans (2011) forskning viser at isolerte og korte innhopp er utilstrekkelig for å nå målene for helhetlig seksualitetsundervisning av god kvalitet), og det kan også være vanskelig å kombinere med spiralprinsippet, med mindre det er svært tett samarbeid mellom lærere/skole og de eksterne. I håndboken trekkes imidlertid også visse positive aspekter for elever og lærere frem, som for eksempel tilførsel av oppdatert informasjon og forskning og læring av nye metoder og tilnærminger (Department of Education and Science, 2003).

En engelsk studie av rollen til eksterne prosjektarbeidere som fokuserer på seksuell orientering viser at eksterne kan ha en positiv virkning på elevenes bevissthet og læring, og fungere som en støtte for læreren (Douglas et al., 2001). Også i denne studien, med mål om å etablere god praksis, pekes det på behovet for sosial kompetanse hos den eksterne, og spesielt at lærere og elever forberedes tilstrekkelig og at det dannes gode partnerskap med skolene. Det samme påpekes i en studie fra Canada, som konkluderer at eksterne *kan* ha en nyttig funksjon, men at dette krever godt samarbeid og tilstrekkelig tid (Smylie et al., 2008).

«Hele skolen»-tilnærming

Retningslinjene fra myndighetene i Irland vektlegger videre behovet for det de kaller en «whole school approach», som innebærer at lærere og andre ansatte, og alle undervisningsøkter og andre sosiale rom, gir læringsmuligheter knyttet til personlig og sosial utvikling (de Vries, 2009). Samtidig understrekes det at lærere må gå fra å være *instruktør* til *fasilitator*, da seksualitetsundervisningen fokuserer på tilegnelse av kunnskap, holdninger og ferdigheter med direkte implikasjoner for adferd. Dette krever at lærere har engasjement, kompetanse på fasilitetering og samtaler om sensitive temaer samt *evnen* til å snakke om og forstå komplekse og sensitive temaer på en måte som treffer de unges liv og egne erfaringer (de Vries, 2009). Dette er opplagt krevende, og undersøkelser fra Irland har vist at mange lærere føler seg ukomfortable med seksualitetsundervisning, og dette kan føre til en uheldig avhengighet av eksterne aktører (de Vries, 2009; Maycock et al., 2007).

Hvem er de eksterne – forskjeller?

Det er stor forskjell på *hvem* de eksterne aktørene som omtales i forskningen er, og eksempler som nevnes omfatter sykepleiere og leger, organisasjoner rettet mot helsefremmende arbeid, teater og drama-grupper, ungdomsarbeidere og «peer education»-grupper (de Vries, 2009). I Australia finnes det for eksempel non-profit-organisasjoner som arbeider med seksuell helse og som støttes av forskjellige statlige ordninger og sektorer (Goldman, 2011). Disse både gir undervisning og arbeider med andre bidrag – som produksjon av materiell, og de genererer også egne inntekter til drift. I Norge har stiftelsen Sex og Samfunn¹³ en lignende rolle.

Helsepersonell under utdanning – medisinstudenter – er ikke spesielt undersøkt i forskningen, men omtales som en mulig nyskapende praksis som er rimeligere enn å bruke leger og også kan sies å kombinere fordelene ved å bruke personer nærmere elevene i alder («peers») i undervisningen (de Vries et al., 2009; Pasquier et al., 2006). En studie fra Skottland viser også at medisinstudenter som gir seksualitetsundervisning føler seg tryggere på å snakke om seksualitet med alle typer pasienter i etterkant (Faulder et al. 2004), og at de generelt opplever at medisinstudiet alene *ikke* gir dem tilstrekkelig kompetanse på eller trygghet til å snakke om seksualitet i sitt virke (McFadyen, 2004).

¹³ Sex og samfunn. Om oss. <https://sexogsamfunn.no/om/>

Overordnede funn fra forskningen

Positive virkninger

de Vries et al.'s (2009) gjennomgang av eksisterende forskning viser at jevnaldrende eksterne gir undervisning som oppleves som mer tilgjengelig og fengende enn det lærere kan tilby, og jevnaldrende oppleves som mer troverdige, pålitelige og mindre truende. De er også i stand til å forme gode relasjoner med elevene, og elevene føler seg mer forstått av disse enn lærerne, samtidig som de opplever undervisningen som morsommere. De eksterne aktørene oppleves også som tryggere å diskutere sensitive temaer med, da elever opplever at de gir mer konfidensialitet. Noe forskning viser også at de eksterne kan engasjere tidligere marginaliserte elever. Generelt viser forskningen at eksterne fasilitatorer (av ubestemt type) i større grad enn lærere er i stand til å myndiggjøre og engasjere elevene på en meningsfull måte (Sell et al. 2021). Samtidig indikerer noe forskning på bruk av jevnaldrende at de i større grad er i stand til å fremme konservative normer og oppfatninger (som i Mellanby et al. var et mål med intervensjonen de undersøker), mens de i mindre grad oppnår effektiv innlæring av faktainformasjon (Mellanby et al., 2001) og i mindre grad bidrar til endret adferd (Sun et al. 2018).

Goldman (2011) peker på at eksterne aktører ofte er beredt til å gå inn og dekke eksisterende behov for kompetanse på seksualitetsundervisning i skolen, som ikke kan dekkes på andre måter på kort sikt. Samtidig pekes det på at de eksterne ikke bare kan møte elever og gi undervisning, men at de kan bidra til å bygge kompetanse og kapasitet i skolen.

Negative virkninger

Det er også ulemper knyttet til bruk av eksterne aktører på feltet (de Vries et al., 2009). Her nevnes spesielt at det kan være krevende å håndtere organisatorisk, at elever har variabelt engasjement og forpliktelse i øktene som tilbys, forskjeller i verdisystem og konflikter mellom lærer og eksterne når det gjelder håndtering av klasserommet. Til sist nevnes også utfordringer knyttet til stabil finansiering av slikt tilbud. Dette gjelder alle typer eksterne, men spesielt bruk av leger i denne sammenheng er krevende.

Også Sell et al. (2021) påpeker at selv om elever rapporterer høy tilfredshet med eksterne aktører, mener profesjonelle på seksualitetsundervisningsfeltet og lærere selv at lærerdrevet seksualitetsundervisning er den beste løsningen på lang sikt. Dette begrunnes her med de betydelige kostnadene knyttet til bruk av eksterne aktører.

Suksesskriterier

For at eksterne aktører skal heve kvaliteten er det nødvendig med et tett og aktivt samarbeid mellom eksterne og lærerne, og at lærere involveres i planleggingen, gjennomføring og oppfølging av øktene (de Vries et al., 2009; Douglas et al., 2001). Videre påpekes betydningen av at de eksterne setter seg godt inn i og har god oversikt over øvrig pensum og kobler læringen til andre fag og tematikker, i tråd med spiralprinsippet. I tillegg viser forskningen av studentaktive og -deltakende undervisningsmetoder har god effekt (de Vries et al. 2009; Sell et al., 2021).

Lærere fungerer som portvoktere for de eksterne aktørene, da de ofte avgjør hvem som får komme inn i skolen (Douglas et al., 2001). Dette kan være positivt, da lærerne kan kreve en viss involvering for å slippe til eksterne, samt at læreren vurderer når og hvordan elevgruppen bør få informasjon fra dem (Douglas et al., 2001). Dersom lærerne avgjør hvem som skal inn vil det imidlertid også kunne føre til at lærere som anser seksualitetsundervisning som viktig i større grad involverer eksterne og vektlegger seksualitetsundervisning generelt, mens andre lærere kan velge dette bort og tone det ned. Dette vil kunne føre til høy variasjon i tilbudet som gis elevene.

Helsesykepleiere trekkes også frem i noe forskning, da disse kan komplettere lærere på en god måte med deres ekspertise på seksuell helse (de Vries et al., 2009; Halstead og Rice, 2003). Det er imidlertid viktig at skolehelsesykepleiere får tilstrekkelig opplæring i og involveres i dette arbeidet på en god måte, og studier fra Skottland og England viser at relativt få der hadde opplevd å få tilstrekkelig opplæring til å gi god seksualitetsundervisning i sin utdanning, og dermed manglet trygghet i en slik rolle (McFadyen, 2004; Westwood og Mullan, 2006). Westwood og Mullan (2006) konkluderer i sin artikkel med at helsesykepleiere (her «school nurses») «må få opplæring i seksuell helse og strategier for undervisning». Det er altså ikke bare det helsefaglige som trekkes frem, men også pedagogisk og didaktisk kompetanse.

Forskningen påpeker generelt at spesialisert fagspesifikk pedagogisk kompetanse – didaktisk kompetanse – er nødvendig for å gi god seksualitetsundervisning, uavhengig av om det er lærere eller eksterne som skal ha en rolle i undervisningen (Schaalma et al., 2004). Lærerne må i tillegg til å forstå sin egen bakgrunn og rolle i denne tematikken lære å forstå hvordan unge mennesker forstår og lever i en noe annen verden enn den de selv vokste opp i, og de må ikke minst til en viss grad være i stand til å legge til side egne overbevisninger og verdier der disse står i veien for å gi seksualitetsundervisning som bidrar til å nå målene for opplæringen (Schaalma et al., 2004).

Buston et al. (2002) påpeker at det er og vil være store forskjeller mellom lærere når det gjelder kompetanse, egnethet og vilje til å gjennomføre seksualitetsundervisning, og at skoler bør vurdere å etablere team av lærere som får overordnet ansvar for seksualitetsundervisning, fremfor at alle lærere *skal* dekke dette temaet. Deres begrunnelse er at mange lærere mangler kompetanse og ikke ønsker eller er i stand til å gi god seksualitetsundervisning. Samtidig påpeker de behovet for opplæringstilbud til lærere generelt.

Litteraturgjennomganger gjennomført av Kirby (1995) og Kirby et al. (2005) er gode kilder for suksesskriterier for god undervisning om temaer knyttet til seksualitet mer generelt, og her understrekes aspekter som tilstrekkelig kompetanse, tilstrekkelig tidsbruk i klasserommet, aldersadekvat undervisning, elevaktivitet, m.m. I en ny systematisk litteraturgjennomgang viser også Sell et al. (2021) at kompetansen til den som gir undervisning, og en helhetlig tilnærming der hele skolen utgjør en helhetlig og støttende ramme for seksualitetsundervisning, er sentralt for å oppnå gode resultater.

Lærernes kompetanse

Et gjennomgående funn i forskningen er at et behov for eksterne i stor grad skapes av at lærere enten har utilstrekkelig kompetanse, eller at de ikke anerkjenner eller tar opp temaer knyttet til seksualitets- og kjønnsmanfold, at de ikke dekker tematikken i det hele tatt, eller at de rett og slett fremmer lite tolerante holdninger (Buston et al., 2002; de Vries et al. 2009; Goldman, 2011; Sell et al., 2021). Goldman (2011, s. 157) peker på forskning fra flere land som viser hvordan lærerne der ofte er «motvillige, mangler trening, ineffektive, mangler trygghet, og generelt ikke er i stand til å gi seksualitetsundervisning av god kvalitet». Dette kobles til mangler i lærerutdanningene, og Goldman understreker at selv om det fra politisk hold ønskes god seksualitetsundervisning vil det være naturlig at lærere unngår tematikken om de ikke har tilstrekkelig kompetanse.

Dette understreker betydningen av god lærerutdanning, gode kompetanseutviklingstilbud samt en bevissthet rundt denne tematikken i sektoren som helhet og hos skoleledere spesielt (Costello et al. 2022; Buston et al., 2002). Ny forskning viser at mangler i lærerutdanningene er et internasjonalt fenomen og en betydelig barriere for god helhetlig seksualitetsundervisning (O'Brien et al., 2020; Costello et al., 2022). Det er imidlertid påpekt i forskningen at lærerutviklingsprogrammer av høy kvalitet kan bidra til at lærere med lite erfaring og kompetanse blir i stand til å implementere seksualitetsundervisningsprogrammer (Wood et al., 2015).

Oppsummering

På bakgrunn av gjennomgangen støtter vi de Vries et al. (2009), som konkluderer med at evidensgrunnlaget for å vurdere verdien av og behovet for eksterne aktører er utilstrekkelig. Dette peker på behovet for mer forskning, og spesielt da studier som i større grad måler måloppnåelse og adferdsendringer, og ikke begrenses til å måle elevenes tilfredshet med eksterne aktørers undervisning. Tilfredshet med eksterne viser seg gjennomgående å være høy, men effektene på kompetanseutvikling og adferdsendringer er uklare.

Samtidig er det åpenbare ulemper knyttet til bruk av eksterne, og spesielt guiden utarbeidet i Irland peker på håndgripelige og viktige betingelser for effektiv bruk av eksterne i seksualitetsundervisningen (Department of Education and Science, 2003).

Forskningen indikerer imidlertid at det er viktig med en tilnærming til seksualitetsundervisning der læreren ikke står alene med ansvaret, men at hele «laget» rundt elevene kan og bør bidra. Videre er det svært mange indikasjoner på at dersom eksterne aktører *skal* ha en rolle i undervisningssammenheng må lærere og skole være tett involvert, og det påpekes av flere at begrensede enkeltseanser *ikke* er tilstrekkelig for å sikre helhetlig seksualitetsundervisning av tilstrekkelig kvalitet (de Vries et al., 2009; Goldman, 2011).

2.3 Tilskuddsordningen *Seksuell helse*

Hdires tilskuddsordning Seksuell helse er en del av oppfølgingen av regjeringens strategi Snakk om det! (2017-2023). Tilskuddsordningens mål er å sikre god seksuell helse i hele befolkningen. I evalueringen av ordningen skriver Proba (Proba-rapport 2021-8) at «[b]åde i denne strategiplanperioden og i årene før har det vært et mål å satse mer på å bygge opp kompetanse i tjenestene som møter brukere, enn å bidra til drift av prosjekter rettet mot enkeltpersoner». Videre er målene rettet mot individ-, tjeneste- og systemnivå, og det fremheves at med begrensede tilskuddsmidler er det viktig at systemnivåene styrkes og at midler som går til *drift* at tjenester over tid vanskeliggjør satsninger på nye områder ved behov (Proba-rapport 2021-8).

Delmålene for ordningen er:

1. å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuell helse
2. fortsatt reduksjon i antall uplanlagte svangerskap og aborter
3. reduksjon i smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert hiv
4. å sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse- og omsorgstjenesten
5. å sikre at helsepersonell respekterer og forstår brukere og pasienters seksuelle behov

Målgruppen for tilskuddsordningen er i utgangspunktet hele befolkningen og tilskuddsordningen henvender seg til et bredt sett av aktører, både offentlige og private. Frem til og med 2021 var det et særlig fokus på barn, ungdom og deres foreldre, samt unge voksne (Proba-rapport 2021-8), mens dette er tonet ned i oppdatert regelverk som fremhever livsløpsperspektivet (ref. oppdatert regelverk for ordningen). For tilskudd til seksualitetsundervisning i barnehage, skole og i lærerutdanning, er spesielt delmålene 1-3 i ordningen sentrale.

Strategien *Snakk om det!* har som mål å styrke undervisning i seksuell helse fra barnehagenivå, undervisning i skolen og i lærerutdanningene. Strategien har videre mål om å styrke små barns begrepsapparat, selvfølelse, egenverd og respekt for identitet, kropp og grenser. For undervisning om kropp, grenser og seksualitet i skolen, har strategien som målsetting å sikre barn og unge kunnskap og kompetanse om kropp,

grenser, seksualitet og seksuell helse. Strategien fremholder at kunnskap, informasjon og undervisning om seksualitet og seksuell helse er grunnleggende for å gi mennesker mestringskompetanse og kontroll over egen seksuelle og reproduktive helse. For at undervisningen skal ha helsefremmende og forebyggende effekt, fremholder strategien betydningen av at barn og unge får nødvendig kunnskap om seksuell helse før de havner i situasjoner der denne kunnskapen skal tas i bruk. I strategien inngår blant annet følgende tiltak:

- Videreføre støtte til læringsmateriell og undervisningsopplegg til støtte for skolens seksualitetsundervisning over tilskuddsregelverk knyttet til seksuell helse
- Utarbeide tilrettelagt undervisningsmateriell til enkelte grupper i samarbeid med aktuelle interesseorganisasjoner

2.3.1 Prosjekter som har fått tilskudd

Prosjektene som evalueres i dette prosjektet har fått tilskudd gjennom ordningen *Seksuell helse* mellom 2019 og 2022, og de utvalgte prosjektene har blitt tildelt 24 prosent (33.4 millioner kroner) av det totale beløpet til fordeling over ordningen (141,3 millioner kroner). Det er til sammen snakk om 14 prosjekter:

- Medisinernes seksualopplysning (MSO) Oslo
- Medisinernes seksualopplysning (MSO) Bergen
- Medisinernes seksualopplysning (MSO) Trondheim
- Medisinernes seksualopplysning (MSO) Tromsø
- Røde Kors seksualopplysning
- Sex og politikk – Uke 6 og seksualitetsundervisning i den norske skolen (Sex og politikk)
- Positiv seksualitet som verktøy mot incest og seksuelle overgrep (Sex og politikk)
- Æ e mæ (Sortland kommune)
- Rosa kompetanse barnehage (FRI)
- Snakk med barn (Kanvas)
- Videreutdanningstilbud om veiledning og undervisning om seksuell utvikling og helse (Høyskolen i Innlandet)
- Helhetlig seksualitetsundervisning på timeplanen i lærerutdanningene
- Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene (NTNU)
- Seksualitetsundervisning for lærerstudenter (NTNU)

Vi viser til vedlegg 1 for inngående informasjon om alle prosjektene.

2.4 Ansvars- og oppgavedeling mellom direktoratene

En sentral problemstilling i oppdraget er: Hvordan bør ansvars- og rollefordelingen mellom Hdir, Udir og HK-dir være på området seksuell helse?

På bakgrunn av gjennomgangen av hvilke temaer og fenomener som omfattes av seksualitetsundervisning er det tydelig at flere sektorer har klare koblinger til seksualitetsundervisningen i skolen. Folkehelse er et *tverrsektorielt* ansvarsområde. Hdir har blant annet et ansvar for å ivareta reproduktive og medisinske aspekter, men er også opptatt av seksuell helse mer generelt, inkludert betydningen av kunnskap om seksualitetenes positive sider. Bufdir har ansvar for tematikk knyttet til vold og overgrep mot barn og unge og kjønns- og seksualitetsmangfold, Udir har ansvar for å følge opp disse temaene i skolen samt å skape bevissthet og støtte skoleeiere og -ledere, mens aktører i UH-sektoren, for eksempel Universitets- og høyskolerådet (UHR), HK-dir og NOKUT, har oppgaver knyttet til oppfølging av kvaliteten som tilbys ved UH-

institusjonene. Institusjonene har også et selvstendig ansvar for å ruste lærerstudenter med kompetansen som trengs for å følge opp læreplanverk i skolen.

Sektorinndelingen og budsjettprosessen legger hoveddrammene for direktoratenes oppgaver. Allikevel vil oppgaver og ansvar på flere områder, deriblant tiltak overfor barn- og unge, gå på tvers av sektorinndelingen. Dette er godt illustrert gjennom tematikken om seksuell helse, hvor både helsesektoren og opplærings- og utdanningssektoren har ansvar for å sikre at barn- og unge har god seksuelle helse. I strategien *Snakk om det!* står det blant annet at kompetanse kan styrkes gjennom:

... tematisering [av seksuell helse] i grunnutdanningene og/eller gjennom egne etter- og videreutdanningstilbud i regi av høyskole/universitet og tjenesten i samarbeid. (side 27)

Spørsmål knyttet til nåværende og fremtidig ansvars- og oppgavedeling mellom forskjellige aktører vil behandles videre i seksjon 5.2, der vi presenterer faktisk fordeling i dag, og forskjellige tilskuddsordninger med mulig overlapp, før vi knytter dette til vurderinger rundt anbefalinger om ansvars- og oppgavefordeling i det videre arbeidet på feltet.

3 Aktiviteter og ressurstildeling

I dette kapittelet beskriver vi aktivitetene som har fulgt tildeling av midler til de 14 utvalgte prosjektene som inngår i evalueringen. Midlene har blant annet gått til utarbeidelse av materiell til bruk i seksualitetsundervisning både i grunnskolen og i videregående skole, til undervisningsoppdrag i regi av studenter, samt ulike prosjekter i UH-sektoren, med mål om å øke kompetansen til lærerstudenter, barnehagestudenter og lærerutdannere. Andre prosjekter har rettet seg mot kompetanseheving for barnehageansatte med fokus på helhetlig seksualitet, forebygging av seksuelle overgrep og kjønns- og seksualitetsmangfold, samt videreutdanning av både lærere og barnehagelærere innen alderstilpasset og helhetlig seksualitetsundervisning- og veiledning.

De 14 prosjektene omtales under følgende kategorier:

- Utøve
- Tilrettelegge
- Kvalifisere
- Integrere

Vi vil i det videre beskrive de fire ulike kategoriene og aktivitetene i de ulike prosjektene i hver kategori. En mer utfyllende beskrivelse av prosjektene – inkludert deres utbredelse, målgrupper og målsetninger – finnes i vedlegg 1. Vi vil også påpeke at flere tiltak krysser kategorier og omfatter aktiviteter i flere kategorier. Der dette er tilfellet har vi valgt å beskrive prosjektet under den kategorien som best beskriver prosjektet.

3.1 Utføre

Tiltakene i kategorien utføre innebærer seksualitetsundervisning til elever i klasserommet. Prosjektene i denne kategorien er Medisinernes seksualopplysning (MSO) i de fire byene Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø, og Røde kors seksualopplysning. I det følgende presenteres prosjektene kort.

Medisinernes seksualopplysning (MSO) driver seksualitets- og samlivsundervisning for ulike målgrupper, blant annet elever ved ungdomsskoler, videregående skoler, og folkehøgskoler, lærerstudenter, beboere ved asylmottak og psykisk/fysisk utviklingshemmede. Byene Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø har hver sin organisasjon, og de fire organisasjonenes virksomhet er like på mange måter. I tillegg til undervisningsoppdrag og opplæring av undervisere, gjennomfører MSO også andre typer aktiviteter, som testdager for seksuelt overførbare infeksjoner for studenter og andre, samt ulike typer seminarer og foredrag, både for frivillige i MSO og andre interesserte.

Røde kors seksualopplysning har mottatt tilskudd til etablering av et flerårig samarbeid mellom Røde kors-distrikter og respektive høgskoler der sykepleierstudenter har gjennomført seksualitetsundervisning på skoler i distriktene. Studentene har blitt kurset/fått opplæring gjennom Røde Kors. De to distriktene som har vært involvert i prosjektet er Sogn og Fjordane, med samarbeid med høgskolen på Vestlandet, og Akershus, med samarbeid med OsloMet/tidligere høgskolen i Akershus. Tilskuddet har også gått til å utvikle et kortere kurs for frivillige som skal drive med lavterskel informasjons- og kampanjearbeid knyttet til seksuell helse.

Det har til sammen blitt bevilget 8 867 699 kr i tilskudd til de ovennevnte prosjektene mellom 2019 og 2022¹⁴.

3.2 Tilrettelegge

Tilretteleggingstiltakene har fokus på utarbeidelse av læringsmateriell og undervisningsopplegg for barnehager og skoler. Dette skiller seg fra tiltak i kategorien *utføre*, som innebærer undervisningen og den direkte kontakten med barn og unge, og *kvalifisering*, altså kompetanseheving for lærere, lærerstudenter og andre som har kontakt med barn og unge. Dette omtales i neste underkapittel. Et av prosjektene som omtales i dette avsnittet – *Æ e mæ* – kan imidlertid sies å være både et utførende, tilretteleggende og kvalifiserende prosjekt, men plasseres her fordi vi oppfatter at hoveddelen av prosjektet befatter seg med oppdatering og tilpassing av læringsmaterialet som inngår i modellen. Mer om dette i vedlegg 1. Det andre prosjektet er Sex og politikk sitt prosjekt *Uke 6 og seksualitetsundervisning i den norske skolen*.

Uke 6 og seksualitetsundervisning i den norske skolen er et mangeårig prosjekt i regi av foreningen Sex og Politikk. Sex og Politikk utvikler og tilbyr gratis seksualitetsundervisningsmateriell til bruk av lærere i skole. Hovedmålet er å bidra til god seksuell helse og et godt og inkluderende læringsmiljø for barn og unge. Positiv seksualitet som forebyggende arbeid vektlegges. Hovedvekten i tiltaket har ligget på utvikling/videreutvikling av uke 6. I tillegg til undervisningsmateriell om helse, trivsel og seksualitet – som tilbys alle landets grunnskoler gratis – innebærer uke 6 gjennomføring av en årlig kampanjeuke i årets sjette uke. Tilskuddet har også gått til utvikling av uke 16, et tilsvarende konsept til bruk i videregående skole.

Æ e mæ er en helhetlig modell for forebygging av vold og seksuelle overgrep mot barn, utviklet av Sortland kommune. Modellen inkluderer et undervisningsopplegg for barn, et system for involvering av foreldre, og kompetanseheving for ansatte som kan bidra til å forebygge vold og overgrep mot barn og unge. Undervisningen gis til barn i barnehager, 3.-4. klasse, barn i 7. klasse og til unge på Vg3. Modellen er gjort tilgjengelig for alle landets kommuner gjennom en nettside. Sortland kommune mottok i 2022 tilskudd til å tilpasse innholdet i *Æ e mæ* til hva barn og unge møter på internett og sosiale medier.

Det har til sammen blitt bevilget 11 750 000 kr i tilskudd til de ovennevnte prosjektene mellom 2019 og 2022¹⁵. Med disse prosjektet har Hdir bidratt til gjennomføring av aktuelle tiltak fra *Snakk om det!* («Videreføre støtte til læringsmateriell og undervisningsopplegg til støtte for skolens seksualitetsundervisning over tilskuddsregelverk knyttet til seksuell helse» og «Utarbeide tilrettelagt undervisningsmateriell til enkelte grupper i samarbeid med aktuelle interesseorganisasjoner».)

¹⁴ Tallet som er oppgitt her er summen av alle årlige bevilgninger for tiltakene som inngår i kategorien *utføre*. Noen av de årlige bevilgningene inkluderer ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter. Den samlede summen for utførende tiltak *kan* derfor være noe lavere. Se vedlegg 1 for en oversikt over årlige bevilgninger gjennom tilskuddsordningen.

¹⁵ Tallet som er oppgitt her er summen av alle årlige bevilgninger for tiltakene som inngår i kategorien *tilrettelegge*. Noen av de årlige bevilgningene inkluderer ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter. Den samlede summen for tilretteleggende tiltak *kan* derfor være noe lavere. Se vedlegg 1 for en oversikt over årlige bevilgninger gjennom tilskuddsordningen.

3.3 Kvalifisere

Prosjekter i kategorien *kvalifisere* innebærer undervisning av lærere, barnehagelærere, lærerstudenter, barnehagelærere og/eller foreldre. Målet er at ansatte som jobber med barn og unge får tilstrekkelig kompetanse innenfor seksuell helse, og hvordan kunnskap om dette kan formidles til barn og unge. FRIs Rosa kompetanse barnehage, Kanvas' prosjekt Snakk med barn og Høgskolen i Innlandet sitt videreutdanningsemne innenfor veiledning og undervisning om seksuell utvikling og helse kan sies å være kvalifiserende prosjekter. Videreutdanningstilbudet kan også sies å være et integrerende tiltak, da det også kan bygge kompetanse i lærerutdanningen ved Høgskolen i Innlandet, slik at lærerutdannere selv kan undervise studentene i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning. Siden tilbudet er for lærere og barnehagelærere som allerede jobber i skole/barnehage, har vi her kategorisert tiltaket som primært kvalifiserende. I tillegg inngår her Redd barnas prosjekt *Helhetlig seksualitetsundervisning på timeplanen i barnehagelærer- og lærerutdanningene*, og Sex og politikk sitt prosjekt *Positiv seksualitet som verktøy mot incest og seksuelle overgrep*. Disse to prosjektene har elementer som er vurdert som relevante for integrering, men de har betydelige deler som omfatter aktivitet som kan klassifiseres som kvalifisering. Alle prosjektene omtales nærmere i vedlegg 1.

Rosa kompetanse barnehage er et tiltak i regi av foreningen FRI, og innebærer kurs til barnehageansatte og barnehagelærerstudenter, og i enkelte barnehager også foresatte, for å øke deres kompetanse innenfor seksualitet, seksuell orientering, normer og identitet, kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og familiemangfold. Den pedagogiske tilnærmingen er praksisnær og normkritisk.

Snakk med barn er et tiltak i regi av Kanvas, som er Norges største barnehagestiftelse med ideelt formål. Prosjektet innebærer formidling av et metodisk verktøy for å snakke med barn om seksuell helse, og å forebygge vold og seksuelle overgrep. Prosjektet skal etablere trygghet hos ansatte og foreldre gjennom å gi dem kunnskap om hvordan de kan forstå og møte barns utforskning og seksuelle leker. I 2020 gikk tilskuddsmidlene til en lanseringsturné der barnehageansatte kunne delta gratis på kurs. Kurset bestod av en kunnskapsdel og en del som omhandlet det metodiske verktøyet. Det ble også gjennomført foreldrewebinar. I 2021 mottok Kanvas tilskudd til å tilby flere gratis webinarer til både foreldre og barnehagepersonell.

Videreutdanningstilbudet om veiledning og undervisning om seksuell utvikling og helse ved Høgskolen i Innlandet fikk tilskudd i 2020, hvorav deler ble overført til 2021. Videreutdanningstilbudet er en toårig pilot, og tar form av et samlingsbasert emne på masternivå, på 15 studiepoeng. Deltakerne i videreutdanningstilbudet er barnehagelærere og lærere i grunnskolen med minimum bachelorgrad, rekruttert fra hele landet. Blant målene med utdanningstilbudet er å øke barnehagelærere og læreres kompetanse om seksualitet og seksuell helse, slik at de opplever det trygt å gi aldersadekvat seksualitetsundervisning.

Helhetlig seksualitetsundervisning på timeplanen i lærerutdanningene er et prosjekt i regi av Redd barna. Prosjektet innebærer utforming av opplegg for helhetlig seksualitetsundervisning som skal tas inn i lærer- og lektorutdanningene. Dette omfatter samarbeid med ulike lærerutdanningsinstitusjoner og aktuelle organisasjoner og fagmiljøer. Som del av prosjektet har Redd barna inngått samarbeid med flere utdanningsinstitusjoner, der en fagperson på feltet underviser studenter, og der denne undervisningen evalueres. Utviklingen av materialet som brukes i undervisningen er også en del av prosjektet. I 2022 gikk tilskuddet også til et dialogseminar for lærerutdannere.

Positiv seksualitet som verktøy mot incest og seksuelle overgrep er et prosjekt i regi av Sex og politikk. Prosjektet innebærer utarbeidelse av et undervisningsopplegg –

samt gjennomføring av undervisning – for barnehagelærerutdanninger, gjennom samarbeid med minst fem utdanningsinstitusjoner. Målet er å bidra til at barnehagelærerstudenter får kunnskap om barn og seksualitet i utdanningen, og at de aktivt skal kunne bruke denne kunnskapen til å forhindre incest og seksuelle overgrep. Undervisningsmateriellet vil utarbeides i samråd med utdanningsinstitusjonene og fagpersoner, og vil etter prosjektperioden gjøres tilgjengelig for alle utdanningsinstitusjoner som ønsker å ta det i bruk.

Det har til sammen blitt bevilget 10 467 132 kr i tilskudd til de ovennevnte prosjektene mellom 2019 og 2022¹⁶. Med disse prosjektet har Hdir bidratt til gjennomføring av aktuelle tiltak fra *Snakk om det!* («Videreføre støtte til læringsmaterieil og undervisningsopplegg til støtte for skolens seksualitetsundervisning over tilskuddsregelverk knyttet til seksuell helse» og «Utarbeide tilrettelagt undervisningsmaterieil til enkelte grupper i samarbeid med aktuelle interesseorganisasjoner».)

3.4 Integrere

Prosjektene i kategorien *integrere* bidrar til å bygge kompetanse i lærerutdanningene, slik at lærerutdannere selv kan undervise studentene i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning. Prosjekter som inngår i denne kategorien er to NTNU-prosjekter som bygger på hverandre, og som er rettet mot lærerutdanningen.

Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene er et prosjekt ved NTNU som mottok tilskudd i 2021. Prosjektet gir kunnskap om hvordan man bør spisse tiltak for å styrke undervisningskompetanse om seksualitet i lærerutdanningene for at de skal ha best mulig effekt. Undersøkelsen tar for seg 1) hva slags opplevd kompetansebehov undervisere på relevante emner i lærerutdanningene har og 2) Hvordan styrket seksualitetsundervisning på best mulig måte kan innpasses i ulike emnestrukturer i lærerutdanningene. Prosjektet bestod blant annet av datainnsamling, analyse, rapportering og utarbeiding av en vitenskapelig artikkel.

Seksualitetsundervisning for lærerstudenter er et utviklingsprosjekt ved NTNU som bygger på det ovennevnte prosjektet, og fikk tilskudd i 2022. Prosjektet har som formål å styrke lærerstudenters kompetanse innenfor seksuell helse gjennom utviklingsarbeid i grunnskolelærerutdanningene, mer spesifikt faglig utvikling i fagene Pedagogikk og elevkunnskap (PEL) og naturfag. Dette inkluderer gjennomføring og dokumentasjon av nye undervisnings- og læringsdesign i fagene. Målgruppen for prosjektet er lærerutdannere og lærerstudenter, som skal få økt kompetanse i helhetlig seksualitetsundervisning.

Det har til sammen blitt bevilget 2 300 000 kr i tilskudd til de ovennevnte prosjektene mellom 2021 og 2022. Med disse prosjektet har Hdir bidratt til gjennomføring av aktuelle tiltak fra *Snakk om det!* (Spesielt «Utarbeide tilrettelagt undervisningsmaterieil til enkelte grupper i samarbeid med aktuelle interesseorganisasjoner».)

¹⁶ Tallet som er oppgitt her er summen av alle årlige bevilgninger for tiltakene som inngår i kategorien *kvalifisere*. Noen av de årlige bevilgningene inkluderer ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter. Den samlede summen for kvalifiserende tiltak kan derfor være noe lavere. Se vedlegg 1 for en oversikt over årlige bevilgninger gjennom tilskuddsordningen.

4 Behov for og virkninger av tilskudd

Prosjektene innenfor de ulike kategoriene har ulike positive virkninger og verdi. Enkelte prosjekter, og bruk av eksterne aktører i arbeidet med seksuell helse og seksualitetsundervisning for barn og unge generelt, kan også sies å ha mulige negative eller utilsiktede virkninger. Vi presenterer i det følgende våre vurderinger av behovet for bruk av eksterne aktører på seksualitetsundervisningsfeltet, samt våre vurderinger knyttet til virkningene av tilskuddene. Vi presenterer også våre vurderinger av alternativkostnadene, gjennom en vurdering av konsekvensene av et eventuelt bortfall av tilskuddsordningen.

4.1 Behov for eksterne aktører

Slik situasjonen er i dag er behovet for eksterne aktører tydelig, både i opplærings-, barnehage- og utdanningssektoren.

Behovet i skolen

Som vist til i kapittel 2 viser tidligere undersøkelser at mange lærere i dag opplever å ha mangelfull kompetanse, både tematisk og didaktisk, og dermed opplever en utrygghet knyttet til å gjennomføre og ha ansvar for seksualitetsundervisning. Våre inntrykk fra intervjuene med lærere, lærerutdannere og andre aktører understøtter dette. Videre får vi inntrykk av at en betydelig andel lærere ikke føler et klart eierskap til seksualitetsundervisning, og at dette henger tett sammen med manglende kompetanse på og kunnskap om tematikken. Noen mener også at det er hensiktsmessig og positivt av aktører med spisskompetanse kommer inn i skolen ved behov, og at dette er spesielt relevant i VGS. Lærere, mener noen, har ikke spisskompetanse på for eksempel rus og psykisk helse, og dette sidestilles av noen lærere med temaer som inngår i seksualitetsundervisningen. Det påpekes også at i mangel av en sentral læremiddelgodkjenning er man nå i en situasjon der lærebokprodusentene selv tolker læreplaner, og at LK20 innebærer såpass uklare og spredte mål knyttet til seksualitetsundervisning at det er å forvente at det blir stor variasjon og til dels manglende fokus på seksualitetsundervisning i mange læremidler.

Disse betraktningene indikerer et behov for økt innsats og kvalitetsutvikling i skolen og blant lærere, og eksterne aktører kan her spille en viktig rolle. Videre får vi også inntrykk av at behovet for bruk av eksterne i utførende undervisning i skolen i dag er tydelig, grunnet tendensene beskrevet over. Flere informanter understreker at bruk av eksterne i seksualitetsundervisningen er et mye bedre alternativ til at elevene ikke får seksualitetsundervisning overhodet. Behovet for eksterne aktører i arbeidet med seksualitetsundervisning for barn og unge i skolen er altså stort. Samtidig er det viktig, som vi har etablert, at dette skjer i tett samarbeid med lærere og skole, og at spiralprinsippet legges til grunn for undervisningen.

Behovet i lærerutdanningene

Videre er vårt klare inntrykk at behovet for eksterne aktører som utfører seksualitetsundervisning i lærerutdanningene i dag er stort. Lærerstudenter får mangelfull opplæring innenfor temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse, og det er store variasjoner mellom utdanningsinstitusjonene. Vårt inntrykk er at tilbudet til studentene på dette området neppe vil bedres av seg selv, og at tilskuddene som har blitt gitt kan ha viktige positive effekter på utviklingen.

Som tidligere nevnt ble læringsutbyttebeskrivelser knyttet til barns utsatthet for vold og overgrep tatt inn i alle rammeplaner for lærerutdanning i 2016. Ifølge Svendsen og Furunes (2022) har flere utdanninger utviklet fellesundervisning i ulike former på dette

feltet. Dette overensstemmer med våre funn fra intervjuene, særlig med lærerutdannere. Vår undersøkelse viser at institusjonene dekker deler av seksualitetsundervisningen, og da særlig temaer knyttet til seksuelle overgrep og vold. Imidlertid finner vi at temaer knyttet til helhetlig seksualitet – der også positiv seksualitet, grenser og relasjoner tematiseres – ikke prioriteres i tilstrekkelig grad. Videre vil manglende fokus på helhetlig seksualitet gjenspeiles videre i skolen, når lærerstudentene kommer ut i jobb. Dette vil være uheldig, og vil reproducere et videre behov for bruk av eksterne aktører i skolen. Det er dermed et tydelig behov for utvikling i UH-sektoren, og eksterne aktører kan her ha en viktig funksjon.

Behovet i barnehagene og i barnehagelærerutdanningene

Vi har i vår evaluering fokusert mest på skoleverket og lærernes rolle i seksualitetsundervisningen, og ikke i like stor grad på barnehagene og barnehageansattes rolle. To av prosjektene som inngår i evaluering er imidlertid rettet mot barnehageansatte og barnehagelærerstudenter, og vi har gjennom intervjuer med disse og fagpersoner ved utdanningsinstitusjoner fått indikasjoner på at det er et behov for eksterne aktører også i barnehagene. Det er et behov for kompetanseheving av barnehagelærere og andre ansatte i barnehagene innenfor temaer knyttet til barns positive seksualitet og kjønns- og seksualitetsmangfold. Dette behovet vil være til stede selv om kunnskapen og kompetansen kommer inn i barnehagelærerutdanningene, da ikke alle ansatte i barnehagene har barnehagelærerutdanning, og ansatte som har jobbet i sektoren i mange år vil ha behov for kompetanseheving. Imidlertid er vårt inntrykk fra undersøkelsen at situasjonen i barnehagelærerutdanningene i dag i stor grad ligner den i lærerutdanningene. Også her har vi inntrykk av at fokuset på seksuelle overgrep og vold er større enn fokuset på helhetlig og positiv seksualitet, og at det behov for ytterligere innsats for å utvikle en helhetlig tilnærming til seksualitetsundervisning for fremtidige barnehagelærere.

4.2 Positive virkninger av eksterne aktører

4.2.1 I skolen og barnehagen

Vi har funnet at eksterne aktørers bidrag i seksualitetsundervisningen i skolen og barnehagen i dag har positiv verdi. Mange informanter oppfatter at lærerne helst skulle ivarettatt ansvaret for å gi seksualitetsundervisning selv, og at bruk av eksterne ideelt sett hadde vært et rent supplement til lærernes seksualitetsundervisning. Dette gjelder samtlige informantgrupper, men det kan se ut til at spesielt lærere i videregående skole i større grad enn andre informanter har et positivt syn på eksterne rolle i undervisning om spesialiserte temaer. Selv om mange ønsker sterkere læreransvar, sier nær sagt alle at bruk av eksterne er nødvendig for at barn og unge skal få nødvendig kunnskap og kompetanse om seksualitet og seksuell helse, gitt realitetene i skole og høyere utdanning, som beskrevet under 4.1. I det videre beskrives de positive virkningene for de ulike kategoriene av tiltak som har mottatt støtte gjennom ordningen *Seksuell helse*. De integrerende tiltakene omtales ikke her, siden de er rettet mot UH-sektoren.

Utføre

Når det gjelder utførende tiltak har disse flere positive virkninger som påpekes av våre informanter på tvers av informantkategorier. Virkningen er umiddelbar, og de eksterne som utfører seksualitetsundervisning har spisskompetanse på ulike temaer det ikke kan forventes at lærere har eller bør ha, mener flere (inkludert lærere). Eksempler er helsefaglig kompetanse og kompetanse knyttet til kjønns- og seksualitetsmangfold. Noen informanter trekker også frem at de eksterne aktørenes personlige historier og

konkrete eksempler er av verdi, både i utførende og kvalifiserende tiltak, og særlig knyttet til kjønns- og seksualitetsmangfold.

Videre har flere en oppfatning om at eksterne undervisere har en positiv avstand til elevene, og i en del tilfeller er nærmere elevene i alder, noe som gjør at elevene i større grad tør å stille spørsmål om temaer de lurer på. Det at de eksterne ikke har en etablert relasjon til elevene trekkes altså frem som positivt av flere. Andre aktører har imidlertid et diametralt forskjellig syn på dette, og mener at manglende relasjoner er en *ulempe* ved bruk av eksterne aktører i utførende aktiviteter i skolen. Vi kommer nærmere tilbake til dette.

En annen positiv virkning av bruk av eksterne aktører i seksualitetsundervisning i skolen er at øvrige profesjoner – og særlig medisinstudenter – får økt sin kompetanse og bevissthet knyttet til seksualitet og seksuell helse. Dette kan sies å være en indirekte effekt av tilskuddene som gis gjennom ordningen seksuell helse. Selv om vi evaluerer tilskuddsmottakere knyttet til seksualitetsundervisning for barn og unge, treffer enkelte av tiltakene – mest relevant er MSOene – andre deler av tilskuddsordningen tilsynelatende godt. Det er som tidligere nevnt et mål med tilskuddsordningen som helhet «å sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse- og omsorgstjenesten» og «å sikre at helsepersonell respekterer og forstår brukere og pasienters seksuelle behov». Medisinstudentenes engasjement i seksualitetsundervisning for barn og unge kan bidra til dette, ved å gi studenter kompetanse de kan bruke i sitt videre virke som leger og helsepersonell for øvrig.

Kvalifisere

Våre funn viser at kvalifiserende tiltak er nødvendige, og gir verdi for målgruppene for de kvalifiserende tiltakene vi har inkludert i evalueringen, som er ansatte i barnehagene og lærer- og barnehagelærerstudenter. Tiltakene har indirekte stor verdi for elever i skolen og barn i barnehagen. Eksterne aktører som driver kvalifiserende tiltak kan bidra til å starte en modning hos profesjonsutøverne, som på sikt kan gjøre dem tryggere i møtet med barn og unge, og undervisning og samtaler om seksualitet.

Som nevnt er vårt inntrykk fra intervjuene at opplæringen om temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse er mangelfulle i lærer- og barnehagelærerutdanningene, særlig knyttet til helhetlig og positiv seksualitet, grenser og relasjoner. Videre vil det – selv om disse temaene løftes i utdanningene – være mange lærere i skolen og ansatte i barnehagene som allerede har jobbet mange år i yrket, og som vil ha behov for kompetanseheving knyttet til disse temaene. Skoleeiere og -ledere, samt barnehageledere, bør ha tilgang til videreutdanningstilbud for ansatte, samt mindre omfattende kompetansehevingstilbud. Begge typene tilbud kan utvikles ved bruk av tilskudd gjennom ordningen Seksuell helse.

Det er imidlertid ikke tilstrekkelig at det finnes et tilbud skoleeiere og -ledere, og barnehageledere, kan benytte seg av – de må også se behovet for å kurse sine ansatte, og prioritere denne typen kompetanseheving og videreutdanningsløp. Dette vil nødvendigvis måtte skje på bekostning av andre temaer i en hverdag preget av tids- og ressursknapphet, og en vilje til å prioritere seksualitetsundervisning kan ikke nødvendigvis forventes å oppstå uten føringer fra nasjonalt og regionalt hold.

Tilrettelegge

Vi finner i vår undersøkelse at tilretteleggende tiltak – som innebærer utarbeidelse av undervisningsmateriell – har stor verdi, og andelen skoler som benytter seg av for eksempel Sex og politikks uke 6 og 16-materiell vitner om at behovet for og etterspørselen etter slikt materiell er stort. Materialet kan benyttes av lærere og andre som skal undervise barn og unge i temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse. De tilretteleggende tiltakene er særlig nyttige når eksisterende læringsmateriell har mangler

eller ikke er oppdatert i tråd med samfunnsutviklingen, og særlig dersom det er behov for materiell som sikrer god og oppdatert kunnskap om spesielle grupper. Dette kan for eksempel være barn og unge med funksjonsnedsettelse. En fordel ved de tilretteleggende tiltakene er at aktivitetene som kommer ut av tilskuddet er geografisk nøytralt og tilgjengelig for alle.

Funn i vår intervjuundersøkelse peker også i retning av at eksterne aktørers utarbeidelse av undervisningsmateriell om temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse kan føre til at lærere gjennomfører mer seksualitetsundervisning enn det de ville gjort uten tilgang til materialet. Tilretteleggende tiltak kan også bidra til at læreplanmålene knyttet til seksualitet og seksuell helse blir vektlagt. For eksempel har Sex og politikk jobbet målrettet med å oppdatere Uke 6-materialet i tråd med de nye læreplanene.

4.2.2 I lærerutdanningene

På samme måte som i skolene er det bred enighet blant informantene med kjennskap til lærerutdanningene om at verdien av eksterne aktørers bidrag i lærerutdanningene er betydelig. Det er en oppfatning om at aktørene bidrar til å sikre høyere kompetanse og kunnskap om seksualitet, seksuell helse, og hvordan kunnskapen skal formidles til barn og unge. I det videre beskrives positive virkninger av de ulike kategoriene av tiltak som har mottatt støtte gjennom ordningen Seksuell helse. Tilretteleggende tiltak nevnes ikke her, siden begge de tilretteleggende tiltakene som inngår i evalueringen primært er rettet mot skoler.

Utføre

De utførende tiltakene i lærerutdanningene har umiddelbar virkning, i likhet med utførende tiltak i skolen. Også her er det relevant å trekke fram de positive virkningene av at eksterne aktører kan ha spisskompetanse på forskjellige temaer som det er viktig at lærerstudentene får kjennskap til, for eksempel helserelaterte temaer og kjønns- og seksualitetsmangfold. Mange påpeker imidlertid at eksterne aktører ofte kommer inn med isolerte økter – som nærmest beskrives som «stunts» – og at dette ikke nødvendigvis er tilstrekkelig eller går spesielt langt i å dekke det faktiske behovet. Ulempene ved denne «stunt»-pregede formen på undervisningen omtales nærmere under beskrivelsen av negative virkninger under.

Kvalifisere og integrere

Kvalifiserende og integrerende tiltak kan medføre betydelige positive virkninger for lærerutdanningene, særlig på lang sikt. Det er nødvendig med kunnskap og nye løsninger som på sikt kan gjøre utdanningsinstitusjonene bedre rustet til å selv tilby studentene opplæring i hvordan de som fremtidige lærere og barnehagelærere skal gjennomføre seksualitetsundervisning på en god og trygg måte. Særlig ved hjelp av integrerende tiltak utarbeides det tilnærminger til integrert og helhetlig seksualitetsundervisning som både lærerstudenter, barnehagelærerstudenter og andre profesjoner som skal jobbe med barn og unge, kan ta med seg ut i sin yrkesutøvelse.

En sentral positiv virkning av de integrerende tiltakene rettet mot UH-sektoren er at det frembringes kunnskap, blant annet knyttet til strukturelle hindringer og muligheter for helhetlig og tverrfaglig seksualitetsundervisning i utdanningsinstitusjonene, kompetansebehov for lærerutdannere, og metoder for undervisning av studenter innenfor temaer knyttet til seksualitet i ulike fag, og på tvers av fag.

Et annet funn er at integrerende tiltak har hatt positive virkninger i form av å skape møteplasser, blant annet for samarbeid mellom lærerutdannere. På slike møteplasser kan aktører møtes, diskutere, dele erfaringer og knytte kontakt. Vi får inntrykk av at dette er steg i riktig retning – mot å få helhetlig seksualitetsundervisning inn i lærerutdanningene, og bidra til å skape endringer på systemnivå.

I noen intervjuer får vi også inntrykk av at integrerende tiltak som har fått tilskudd har satt helhetlig seksualitetsundervisning på dagsorden ved enkelte utdanningsinstitusjoner, og at det i utdanninger ved disse institusjonene har bidratt til å dreie fokuset fra kun seksuelle overgrep, og over på helhetlig seksualitet i større grad.

4.3 Utsiktede og negative virkninger av eksterne aktører

En negativ virkning eller ulempe ved å benytte eksterne aktører i arbeidet med seksualitetsundervisning for barn og unge er at det kan oppstå geografiske forskjeller i tilbudet som gis til både elever, barn i barnehager, lærere og barnehagelærere. Dette gjelder særlig utførende og kvalifiserende tiltak. Vårt inntrykk fra intervjuene er at de utførende tiltakene i stor grad er tilgjengelige i og rundt de største byene, selv om mange har et ønske om å nå ut til så mange som mulig. Videre trekker enkelte informanter frem at det er skolene med bevissthet rundt temaene som inviterer inn eksterne aktører.

Som nevnt gjelder ikke ulempen knyttet til geografiske forskjeller de tilretteleggende tiltakene rettet mot utarbeidelse av materiell. Disse gjøres tilgjengelige for alle, uavhengig av geografisk lokasjon. Så lenge det ikke er sentrale retningslinjer for bruk av materialet vil det selvsagt kunne oppstå lokale variasjoner mellom de forskjellige fremtoningene av læreplanen, men dette skyldes da ikke geografiske forhold og vi har ikke funnet indikasjoner på geografiske forskjeller knyttet til bruk.

Når det gjelder de integrerende tiltakene, kan det tenkes at disse i større grad enn de utførende og kvalifiserende tiltakene i skolen vil ha mer vidtrekkende geografiske effekter, da lærerstudenter ved endt utdanning forflytter seg til forskjellige skoler i alle deler av landet. Dette gjelder også utførende og kvalifiserende tiltak rettet mot utdanningsinstitusjoner.

Vi finner videre at en annen og viktig negativ virkning ved bruk av eksterne aktører i arbeidet med seksualitetsundervisning til barn og unge er at kortsiktige tiltak kan bli «soveputer» som bidrar til at lærere fremmedgjøres for seksualitetsundervisningen, og at seksualitetsundervisningen i mindre grad følger spiralprinsippet. Dette gjelder både i lærerutdanningene og i skolen. Dersom lærere og lærerstudenter ikke opparbeider seg nødvendig kompetanse og trygghet for å selv kunne gi god og helhetlig seksualitetsundervisning for barn og unge – fordi undervisningen i sin helhet settes ut til eksterne – vil dette kunne gi barn og unge dårligere undervisning og et fravær av kontinuerlig støtte i sin utvikling av kunnskap og bevissthet om seksualitetsrelaterte temaer i hverdagen. Dette trekkes frem av flere informanter. I tillegg til kvalitetssikret informasjon om seksualitet og seksuell helse bør barn og unge få kontinuerlig oppfølging fra voksenpersoner som de har en relasjon til, i tråd med WHO's definisjon av god seksualitetsundervisning. Slike voksenpersoner kan for eksempel være lærere eller helsesykepleiere som elevene kjenner godt, og eksterne aktører som utfører seksualitetsundervisning kan ikke og ønsker ikke å ha en slik relasjon til elevene. Lærere må ha kompetanse til å håndtere situasjoner når og ta viktige samtaler med elevene knyttet til seksualitet og seksuell helse, når de oppstår.

En annen negativ virkning som trekkes frem i intervjuene er at utførende tiltak i regi av eksterne aktører ikke nødvendigvis sikrer kompetanseoverføring til lærerne. Som tidligere nevnt kan spisskompetanse som ikke finnes i skolen komme elevene til gode ved at eksterne aktører gjennomfører utførende tiltak i klasserommene, men det er uheldig om denne kompetansen forsvinner i det de eksterne aktørene drar videre.

Dette – i kombinasjon med at bruk av eksterne i særlig utførende seksualitetsundervisning kan virke som en sovepute for skolene – kan bidra til å skape et vedvarende behov for tilskudd til eksterne aktører. Dette kan hindre at tiltak som kan

bidra til strukturelle og langsiktige endringer, for eksempel i lærer- og barnehagelærerutdanningene, får tilstrekkelig støtte.

Et annet funn i undersøkelsen er at det kan være krevende for skolene å sikre at tilbud knyttet til seksualitetsundervisning fra eksterne aktører er av tilstrekkelig god kvalitet. Enkelte informanter problematiserer for eksempel hvorvidt tiltakene er i tråd med WHO's definisjon av seksualitetsundervisning, som blant annet vektlegger at undervisningen skal være kunnskapsbasert, aldersadekvat, og tilpasset barnets kunnskapsbehov.

Når det gjelder utførende tiltak i lærerutdanningene, finner vi som nevnt at eksterne aktører ofte kommer inn med isolerte økter – som nærmest beskrives som «stunts» – og at dette ikke nødvendigvis er tilstrekkelig eller går spesielt langt i å dekke det faktiske behovet. Enkelte intervjuinformanter vektlegger at kunnskapen ikke blir internalisert i profesjonen, og at studentene ikke får anvendt kunnskapen. Samtidig, når våre informanter allikevel mener at verdien av disse undervisningsøktene er betydelig, er det fordi disse øktene gjør at studentene «i alle fall får noe», selv om det ikke er ideelt eller nødvendigvis *nok* ut fra et ideal om helhetlig seksualitetsundervisning. Mange forteller også at eksterne innhopp og temadager ofte får gode evalueringer av lærerstudentene, men at det samtidig er mye som taler for at læringseffekten av en slik organisering av tematiseringen av seksualitet i lærerutdanningen ikke gir samme verdi som dersom tematikken integreres i øvrig og løpende undervisning i forskjellige emner, i tråd med spiralprinsippet. Som nevnt er det mye som indikerer at den ordinære opplæringen innenfor disse temaene er mangelfull i lærerutdanningene, særlig innenfor helhetlig og positiv seksualitet, grenser og relasjoner.

Denne gjennomgangen indikerer at mange av prosjektene som har mottatt tilskudd ikke drives og gjennomføres i tråd med anbefalingene som gis i forskningen vi har undersøkt og for eksempel Irlands håndbok for god seksualitetsundervisning (se 2.2.6) og teorier om læring og arbeid med læreplaner. Et vurderingskriterium i regelverket for ordningen er «*I hvilken grad benytter prosjektet metodikk med dokumentert effekt?*», og det kan være naturlig for forvalter og søkere å knytte valg og vurdering av metoder som brukes opp mot denne type betraktninger.

4.4 Sannsynlige konsekvenser av bortfall av tilskudd

Oppdragsgiver har ønsket en vurdering av ressursbruk, alternativkostnader og overordnede vurderinger knyttet til verdien av å finansiere eksterne aktørers bidra på seksualitetsundervisningsfeltet. I tråd med DFØs (tidligere Senter for statlig økonomistyring) veileder for evaluering av statlige tilskuddsordninger har vi her gjennomført en vurdering av et sentralt alternativ til tilskuddsordningen. Gitt evalueringens innretning har vi valgt å vurdere *bortfall av ordningen* som et alternativ, fremfor å konstruere alternativer der de tildelte ressursene er omfordelt til andre sektorer (spesielt barnehage- og skolesektoren og UH-sektoren). Vi har valgt denne tilnærmingen fremfor en situasjon der vi vurderer en alternativtilstand der de samme ressursene hadde blitt brukt på en annen måte av samme eller andre sektormyndigheter. Dette på grunn av evalueringens begrensede omfang, kompleksiteten forbundet med å vurdere sannsynlige konsekvenser i barnehage, grunnskole, VGS og lærerutdanning ved generelle overføringer til andre sektorer samt behovet for å understreke hvor store og hvilke konsekvenser bortfall av tilskudd kan tenkes å ha.

4.4.1 Addisjonalitet og konsekvensene av bortfall av tilskuddsordningen

De foregående beskrivelsene av virkninger står sentralt i vurderingen av konsekvensene av et fullstendig bortfall av tilskudd. Vi ser i denne delen på mulige konsekvenser knyttet til aktivitetsnivå og virkninger for de forskjellige målgruppene for tilskuddsordningen.

Konsekvenser knyttet til bortfall av aktivitet

Et første spørsmål ved vurderingen av addisjonalitet er i hvilken grad aktivitetene som er finansiert gjennom tilskuddsordningen helt eller delvis ville blitt gjennomført selv uten tilskuddene.

Når det gjelder tiltakene i kategorien utføre synes det overveiende sannsynlig at bortfall av tilskudd gjennom tilskuddsordningen hadde ført til helt eller delvis bortfall av aktivitetene. Tilskuddsmottakerne er selv tydelige på dette, og det fremkommer tydelig at MSOene spesielt i stor grad er avhengige av tilskuddene for å videreføre aktivitet på et lignende nivå mot barn og unge. Vi har ikke identifisert andre tilskuddsordninger som fremstår som naturlige alternativer for denne type aktivitet, og det fremstår som lite sannsynlig at en generell overførsel av samme ressurser til medisinerutdanningene generelt, for eksempel, ville blitt øremerket denne type aktivitet. Det er imidlertid muligheter for at andre regionale eller lokale folkehelse-/helsetiltak, eller andre ordninger, vil kunne kompensere for noe av tilskuddsbortfallet, og økt brukerbetaling kan også muligens bidra til å opprettholde en viss aktivitet.

Tilretteleggingstiltakene som allerede er finansiert har resultert i materiell og metodikk som til dels allerede foreligger, og som i teorien kan brukes videre selv ved bortfall av tilskudd til denne type prosjekter. Det er imidlertid sannsynlig at verdien av dette materiellet gradvis hadde blitt forringet, da det er nødvendig med jevnlig oppdatering for å følge samfunnsutviklingen. Samtidig vil aktiviteter knyttet til bevissthet rundt og veiledning for bruk av materiellet sannsynligvis begrenses sterkt ved bortfall, noe som sannsynligvis vil føre til at færre benytter materialet og metodene som er utviklet. Selv om større og krevende helhetlige prosjekter knyttet til materiell for seksualitetsundervisning kan hemmes av bortfall av tilskudd er det sannsynlig at frivillige aktører på feltet vil fortsette å utarbeide spesialisert materiell på feltet, som vil gjøres tilgjengelig for skoler og barnehage.

Kvalifiseringstiltakene som har fått støtte vil i noen grad kunne forventes å opprettholdes selv uten tilskudd, da tilskuddene til en viss grad har vært ment for å etablere og utvikle videreutdanningstilbud som i teorien kan drives videre uten tilskudd når de først er etablert. Det er for eksempel naturlig å forvente at metoder som er utviklet ved hjelp av tilskudd kan brukes videre av de som ønsker dette, samt at UH-institusjoner som har etablert videreutdanningskurs ikke nødvendigvis er avhengige av tilskudd fra Hdir for å fortsette å gjennomføre slike kurs. Med økt oppmerksomhet rundt betydningen av helhetlig seksualitetsundervisning både i skole- og UH-sektoren fremstår det som naturlig å forvente at UH-institusjoner selv vil se verdien av, og sitt ansvar forbundet med, studietilbud innenfor denne tematikken, enten som en del av lærerutdanningen eller som en del av sitt etter- og videreutdanningstilbud (EVU). Samtidig er det tydelig at utviklingen av og oppstarten av slike tilbud i flere tilfeller synes å ha vært avhengige av tilskudd, noe som gjør det naturlig å forvente færre slike initiativer uten de mulighetene tilskuddsordningen gir, med mindre det kommer sterkere føringer til sektoren om å ta et selvstendig ansvar for denne type tilbud. Politiske føringer er en mulighet, men også økt etterspørsel etter slike EVU-tilbud fra skoleeiere og -ledere vil kunne bidra til økt aktivitet på feltet uten tilskudd. For kvalifiseringstiltak vil det også være mulig å se for seg at prosjekter kan finne støtte i forskjellige tilskudds- og støtte ordninger, som DeKomp (*Desentralisert kompetanseutvikling i skolen*) osv. (se seksjon 5.2.2).

Integreringstiltakene stiller på mange måter likt som kvalifiseringstiltakene. Det er imidlertid verdt å merke seg at integreringstiltakene i større grad omhandler utrednings- og utviklingsarbeid som gir et bedre kunnskapsgrunnlag for samtlige aktører på feltet. Denne type arbeid kan fremstå som noe tyngre enn kvalifiseringstiltakene, og det kan bli vanskeligere for enkeltinstitusjoner/-personer å initiere slike tiltak uten tilskudd, med mindre institusjonene får klare føringer eller krav til iverksettelse av tiltak for å heve kompetansen og forbedre strukturer i utdanningene med mål om forbedret seksualitetsundervisningskompetanse. Samtidig er det viktig å påpeke at vellykket integreringsarbeid i prinsippet ikke vil innebære en avhengighet av kontinuerlige tilskudd, dersom de bidrar til å heve kompetansen i institusjonene og etablere strukturer for innarbeidelse av helhetlig seksualitetsundervisning i relevante emner og studieprogram. Integreringstiltakene som har fått støtte kan bidra til langsiktig integrering av helhetlig seksualitetsundervisning i alle landets lærerutdanninger, og konsekvensene av bortfall av denne type aktivitet kan derfor være svært stor. Det er imidlertid verdt å merke seg at forskningslignende prosjekter knyttet til helhetlig seksualitetsundervisning potensielt kan finne finansieringsmuligheter gjennom øvrig forskningsfinansiering, og potensielt også gjennom forskjellige tilskudd som formidles av DIKU (nå en del av HK-dir). DIKU har for eksempel tradisjonelt hatt en rekke ordninger av potensiell relevans, knyttet til for eksempel generell kvalitetsutvikling, digitalisering, lærebokutvikling, m. m.

Nasjonale konsekvenser

Målet om likeverdige offentlige tjenester gjelder også for seksualitetsundervisningen, og de nasjonale, fremfor regionale eller lokale, konsekvensene av bortfall av tilskudd er derfor av stor betydning.

Felles for utførerprosjektene er at de ikke har et nasjonalt nedslagsfelt, noe som på én måte kan indikere at det er begrensede nasjonale konsekvenser av bortfall av støtte til disse aktivitetene. På den annen side dekker for eksempel MSOene Norges mest tettbefolkede områder, og bortfall av deres tilbud i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø – for alle med omegn – vil berøre tilbudet og aktivitetene for mange skoler og elever. Det er allikevel et relativt geografisk konsentrert tilbud, og spesielt distrikter og småsteder langt unna medisინutdanningene vil neppe oppleve direkte konsekvenser av et bortfall. Likeledes er det langt fra alle skoler i de tettbebygde områdene som i dag får besøk av MSOene.

Kvalifiseringstilbudene er på samme måte som utførertilbudene til en viss grad lokalt eller regionalt forankret, og de nasjonale konsekvensene av begrensning av tilskudd til disse vil primært være at færre nye tilbud som potensielt kunne dekket nye områder vil utvikles. Det er imidlertid visse tilbud som baserer seg på digitale verktøy og møter, og disse kan sies å ha større nasjonal betydning enn de som baserer seg på institusjonsbesøk osv.

Tilretteleggings og integreringstiltak er de to kategoriene som mest opplagt har nasjonalt nedslagsfelt, og konsekvensene av bortfall beskrevet over vil i all hovedsak være av nasjonal betydning.

Lokale konsekvenser

Selv om nasjonale konsekvenser vektlegges tyngst i vår vurdering er det allikevel verdt å vurdere konsekvensene av bortfall av tilskudd lokalt og regionalt.

For skoler som tradisjonelt har benyttet seg av utøvertilbydere vil et bortfall av disse nødvendigvis gjøre alternative løsninger. Det er imidlertid ikke gitt at dette vil medføre en forringelse av kvalitet, selv om det vil føre til en annen organisering og gjennomføring av visse deler av seksualitetsundervisningen. Dersom lærere og skolen velger å nedprioritere deler av seksualitetsundervisningen som en følge av dette vil det naturligvis ha negative konsekvenser, men det er mer nærliggende å se for seg at for eksempel

helsesykepleier og lærerne selv vil dekke de kompetansemålene som tidligere har blitt dekket av eksterne aktører. Spisskompetanse på helse og eventuelle fordeler forbundet med at helsepersonell med taushetsplikt som ikke har eksisterende relasjoner til studentene vil få en mindre sentral rolle. Dette kan imidlertid i prinsippet erstattes med en annen – men ikke nødvendigvis kvalitativt dårligere – tilnærming, med seksualitetsundervisning gjennomført av personer som i det daglige står nær elevene. Dette kan bidra til en mer helhetlig tilnærming til seksualitetsundervisning. En slik endring vil imidlertid også kunne føre til større variasjon mellom skolene som tidligere brukte eksterne utøvere, da kvaliteten vil bestemmes av lærerens interesse, kompetanse og ressurser, samt tilgang til helsesykepleier. Dette bør imidlertid ikke sees som et stort tap for skolene, med mindre man er villig til å si at alle skoler som tidligere ikke har fått besøk av utøvertilbydere har hatt seksualitetsundervisning av utilstrekkelig kvalitet. I så tilfelle vil det uansett være strengt nødvendig med universelle tiltak som løfter kvaliteten og adresserer disse utfordringene på systemnivå. For å oppnå mindre variasjon i oppfattet, gjennomført og erfart læreplan må det arbeides målrettet mot lærere og lærerutdanningene, da dette ikke kan oppnås ved at eksterne aktører går inn i skolen og gjennomfører undervisning (med mindre det for eksempel innføres en nasjonal modell som sikrer geografisk likeverdig undervisning og opplæring).

Kvalifiseringstiltakene som har fått støtte er svært forskjellige, og et bortfall av disse vil ha ulike konsekvenser. Prosjekter som omhandler besøk i barnehager omfattes av samme betraktninger som utøvertililtakene nevnt ovenfor. Det samme gjelder til en viss grad lokale EVU-tilbud i UH-sektoren, men et slikt tilbud må forventes å ha et større geografisk nedslagsfelt enn bare stedet der institusjonen befinner seg, da lærerutdanningene tjener et større geografisk område. Til sist omhandler et kvalifiseringstiltak utarbeidelse av metoder som er universelt tilgjengelige og som formidles gjennom digitale kanaler. Et slikt prosjekt vil ha nasjonale, og ikke primært lokale konsekvenser.

Tilretteleggings- og integreringstiltakene har også i hovedsak nasjonalt nedslagsfelt, og konsekvensene av bortfall av disse er dermed i hovedsak dekket ovenfor. Det er imidlertid verdt å merke seg at med mindre behov for integrering av seksualitetsundervisning i lærerutdanningene oppleves sterkere av institusjonene og lærerutdannere selv, vil tiltak i integreringskategorien fort kunne ende opp med kun lokal eller regional effekt. Det er avgjørende for å lykkes med disse tiltakene at kunnskapen fra prosjektene spres i hele sektoren, og evalueringen viser at det til tross for gode forsøk på å få til dette, er man fremdeles avhengig av ildsjeler på de forskjellige institusjonene for å oppnå spredning av kunnskap. En slik modell er imidlertid både sårbar og tilsynelatende relativt lite effektiv.

Konsekvenser for skoler og barnehager

Ved bortfall av tilskudd vil konsekvensene for sektoren som helhet sannsynligvis være relativt små på kort sikt. Den største konsekvensen vil være en reduksjon eller fravær av tilbudet av eksterne aktører som kan gjennomføre deler av seksualitetsundervisningen eller kvalifiseringstiltak. Materiell og metoder som allerede eksisterer vil fremdeles være tilgjengelig, og kompetanse og kunnskap hos eksisterende og nye ansatte vil sannsynligvis ikke påvirkes merkbart på systemnivå.

På mellomlang sikt vil effektene på tilretteleggingstiltakene merkes tydelig, da det er en fare for at nytt og oppdatert materiell ikke vil produseres og spres. Konsekvensene av bortfall av utførertilbydere kan på mellomlangsikt ha ført til et tettere samarbeid mellom lærer og helsesykepleier og en generell bevissthetsøkning hos lærer som tidligere har basert seg på eksterne tilbydere.

På lang sikt vil tilskuddsfinansierte læringsressurser eldes og bli gradvis mindre nyttige. Konsekvensen av dette kan være at lærebokforlag eller andre aktører i større grad integrerer seksualitetsundervisning i eksisterende lærebøker, eller produserer nye

ressurser. Dette avhenger imidlertid av etterspørsel fra lærere og skoleledere. Vår undersøkelse indikerer ikke at det er en sterk etterspørsel etter bedre integrering i øvrige læremidler i dag, og vi har ingen funn knyttet til aktivitet knyttet til dette fra lærebokforlagene. Samtidig ser vi at mange bruker Uke 6, for eksempel, og det vil være viktig å vurdere i hvilken grad finansiering av denne type læringsressurser bidrar til den lave etterspørselen. Dette har vi ikke kunnet vurdere i denne evalueringen.

Konsekvenser for lærerutdanningene

Som nevnt i kapittel 2, opplever norske lærerstudenter og lærerutdannere et behov for mer kompetanse og trygghet på seksualitetsundervisning. Dette indikerer at det ved de fleste lærerstedene i dag er mangelfullt fokus på seksualitetsundervisning, og slik vi ser det vil bortfall av prosjektene som allerede har fått støtte på kort sikt få konsekvenser for lærerstedene det gjelder, men ikke lærerstudentene som helhet.

Det er imidlertid tydelig at flere kvalifiserings- og integreringsprosjekter på mellomlang og lang sikt potensielt kan bidra til å styrke grunnlaget for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene betraktelig, og bortfall av tilskudd til denne type prosjektet medfører en fare for at ønsket utvikling sinkes eller forhindres. Det er imidlertid mulig å se for seg at bortfallet av tilskudd til dels ville kunne dekkes av andre finansieringskilder (for eksempel forskningsmidler eller utviklingsmidler fra HK-dir). Det er også mulig å se for seg en utvikling der skoleeiere/-ledere og politisk nivå i større grad vektlegger betydningen av helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene, noe som kan medføre at institusjonene på eget initiativ og med egne ressurser iverksetter nødvendige tiltak for å sikre kvalitet i lærerutdanningene.

Øvrige konsekvenser av relevans for strategien *Snakk om det!*

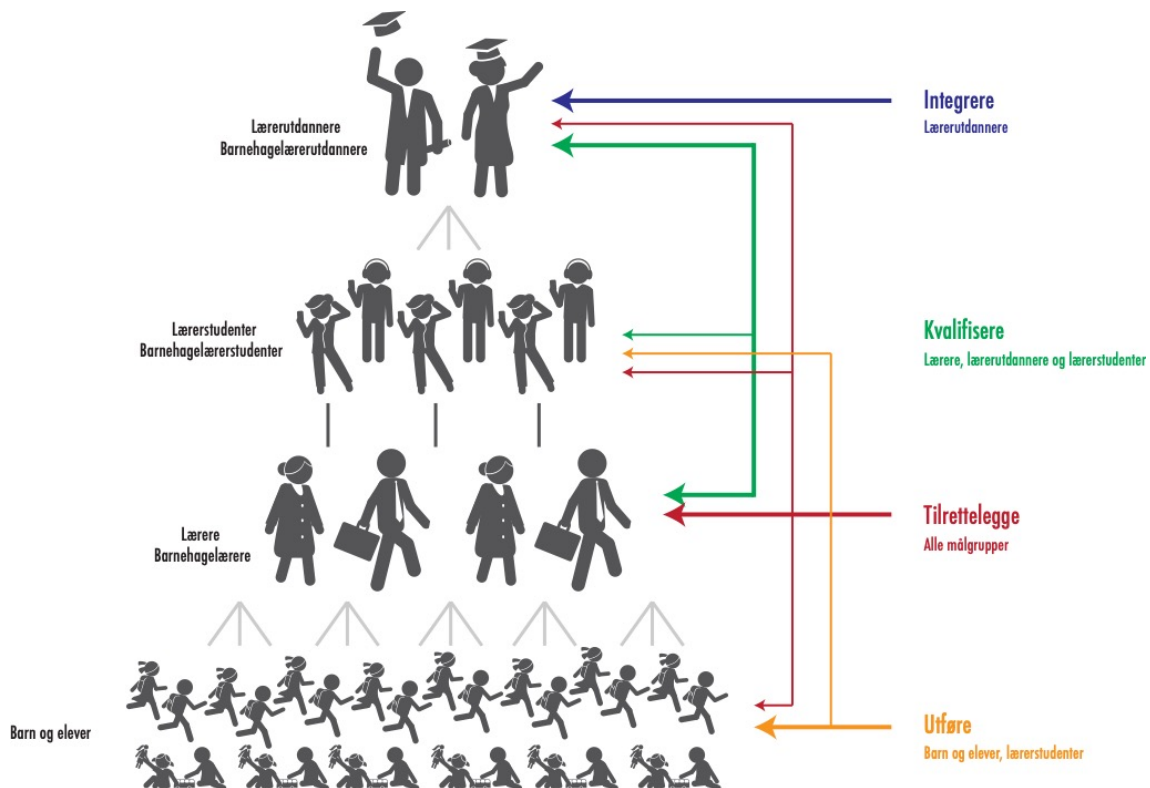
Prosjektene som finansieres via tilskuddsordningen er ikke nødvendigvis begrenset til formålet med tilskuddsordningen, og det er derfor viktig å være oppmerksomme på indirekte og utilsiktede konsekvenser av disse prosjektene ved en vurdering av fremtidig innretning av ordningen.

Prosjektene til MSO er i denne sammenheng spesielle, da effektene av utøveraktiviteten rettet direkte mot barn og unge er én del, mens kompetanseheving, trening og bevisstgjøring blant medisinerstudentene selv også må ansees å ha en betydelig verdi. Selv om dette ikke kan klassifiseres som seksualitetsundervisning for barn og unge direkte, er denne type effekter også opplagt relevante for andre overordnede mål i *Snakk om det!* Det må derfor vurderes om verdien av å gi kommende helsepersonell kompetanse på og erfaring med å snakke med barn og unge om seksualitet er stor nok til at et eventuelt bortfall av tilskudd under kategorien seksualitetsundervisning bør veies opp via andre alternativer. Organisasjonene selv anser den aktiviteten som skapes gjennom MSOene som svært viktig, ikke bare for barn og unge i skolen, men også fordi de oppfatter medisinerutdanningene som utilstrekkelige på dette området, og MSOene arbeider derfor også for å bygge kompetanse og skape bevissthet om denne tematikken også i sine utdanninger. Dette argumentet avhenger imidlertid av at MSOene oppnår økt bevisstgjøring eller endringer i medisinerutdanningene – et spørsmål vi ikke har kunnet vurdere i denne evalueringen. Dersom slike endringer oppnås vil effektene kunne være langt større enn om gevinsten knyttet til økt kompetanse hos helsepersonell begrenses til de studentene som aktivt velger å involvere seg i MSOenes aktivitet. Det er også sannsynlig at de som velger å involvere seg allerede har mer kompetanse og engasjement for temaer knyttet til kjønn og seksualitet blant barn og unge.

4.4.2 Ressursbruk

Vår evaluering er begrenset og kvalitativ, og vi har ikke gjennomført samfunnsøkonomiske analyser eller konkrete vurderinger knyttet til effekter av

tilsvarende bruk av midler i andre sektorer eller gjennom andre virkemidler. Vi har imidlertid gjennom evalueringen vurdert hvilke virkninger de forskjellige typene tiltak har, og et sentralt funn er knyttet til behovet for innsats for mer kompetanse på strukturnivå. I tillegg er det nødvendig å vurdere i hvilken grad tilskuddene bidrar til eller motvirker innsatsen for likeverdige tjenester.

Figur 3: Nivåer og målgrupper.

I Figur 3 viser vi hvordan de forskjellige tiltakene kan sies å treffe forskjellige målgrupper og ha forskjellige ringvirkninger.

Denne fremstillingen tydeliggjør behovet for å vurdere hvilket nivå og hvilke målgrupper som prioriteres i tildelingen av tilskudd. Ved å rette tilskudd mot tiltak som treffer lærerdannere vil man i prinsippet kunne få svært store ringvirkninger på lærerstuderenter, lærere (gjennom EVU og ved at studenter bli lærere) og til sist på barn og elever som får bedre undervisning som et resultat av dette. Denne tilnærmingen taler for å rette tilskudd mot de nivåene der a) det er størst behov og b) der ressursene får størst effekter. Dette følger vi opp i seksjon 5.1, der vi ser hvilke typer tilskudd som bør prioriteres på kort, mellomlang og lang sikt.

Det synes opplagt at Hdir i størst mulig grad bør ta sikte på å støtte tiltak og prosjekter som innebærer at det ikke utelukkende arbeides på det nederste steget i figuren. Dette innebærer at dersom barn og unge er den direkte målgruppen bør det også tas sikte på at aktivitetene inkluderer lærere og fører til varig kompetanseheving i skolen.

4.4.3 Oppsummering

I dette avsnittet har vi primært vurdert konsekvensene av et rent bortfall av tilskudd til de evaluerte prosjektene. Dette er et viktig første steg for å vurdere addisjonaliteten til tildelingene – hvilke aktiviteter har blitt skapt som ikke ellers hadde funnet sted, og hva er verdien av disse sammenlignet med alternativene? I det neste kapittelet tar vi disse vurderingene videre når vi konkluderer og kommer med anbefalinger for fremtidig innretning av tilskuddsordningen.

Kort oppsummert har vi vurdert det slik at utøvertiltakene i størst grad ville blitt påvirket av tilskuddsbortfall. Dette er til en viss grad et resultat av at tilskuddene i denne kategorien i stor grad brukes til drift fremfor initiering og utvikling av nye tilbud. Dersom det er et mål at tilskuddsordningen ikke skal finansiere organisasjonenes drift er det dermed mest problematisk å støtte prosjekter som er basert på en modell med behov for kontinuerlige tilskudd over denne tilskuddsordningen. Finansiering av drift i seg selv er ikke nødvendigvis problematisk, men det er viktig å vurdere i hvilken grad begrensede ressurser kan brukes på en måte som styrker og etablerer strukturer som etter hvert kan bli selv bærende. Dette kan for eksempel være integreringstiltak i UH-sektoren som etableres med støtte fra tilskuddsordningen, men som relativt raskt går over til å inngå i UH-institusjonenes normale drift og budsjetter. Det finnes også andre eksempler på tilskuddsordninger som også finansierer drift – som for eksempel Bufdirs tilskudd for å styrke kjønns- og seksualitetsmangfold¹⁷ – og det er altså ikke gitt at tilskudd til drift er negativt. Dette kan tydeliggjøres og beskrives i utlysninger og beskrivelse av tilskuddordningen.

Videre vil også tilretteleggings- og kvalifiseringstiltak måtte forventes å påvirkes av tilskuddsbortfall, og det er rimelig å anta at flere av disse prosjektene ikke hadde blitt gjennomført uten støtte. Konsekvensene av dette hadde til dels vært bortfall av visse kvalifiseringstilbud, og også at materiell som brukes av svært mange i seksualitetsundervisning i dag enten ikke hadde blitt utviklet eller oppdatert. Det er imidlertid viktig å peke på muligheten for at tilretteleggingsaktiviteter i noen grad kunne tenkes å finne finansieringsmuligheter hos for eksempel HK-dir (for UH-sektoren), mens kvalifiseringstilbud også kunne blitt etablert av UH-institusjoner på eget initiativ eller gjennom støtte fra ordninger rettet mot EVU for lærere, for eksempel.

Integreringstiltakene som er gjennomført i perioden har bidratt til betydelig kunnskapsutvikling og utviklingsarbeid av potensielt stor verdi for fremtidig arbeid med integrering av seksualitetsundervisning i lærerutdanningene. Det er mulig å se for seg at slike prosjekter kunne funnet støtte gjennom for eksempel HK-dirs ordninger eller øvrig forskningsfinansiering, men det synes også klart at disse prosjektene treffer intensjonen bak Seksuell helse-ordningen godt, og at de også er klart prosjekt- og ikke driftsorienterte.

Denne gjennomgangen indikerer at et bortfall av tilskuddsordningen hadde nødvendiggjort et løft i barnehager, skoler og UH-institusjoner for å opprettholde – eller heve – dagens kvalitet i seksualitetsundervisning. Det er rimelig å forvente at barnehager og skoler hadde vært i stand til å respondere relativt effektivt på en slik situasjon, og at kvaliteten på tilbudet som gis – ut fra idealet om helhetlig seksualitetsundervisning – ikke nødvendigvis hadde blitt dårligere. Det er imidlertid viktig å påpeke at det er mye som tyder på at dagens situasjon er preget av at seksualitetsundervisningen er mangelfull og får for lite oppmerksomhet både i skole og lærerutdanning. Dagens nivå på undervisningen er dermed ikke nødvendigvis en hensiktsmessig målestokk.

Det synes lite sannsynlig at andre aktører, som Udir og UH-institusjonene, ville oppfattet alternativsituasjonen som en alvorlig tilstandsendring som hadde nødvendiggjort nye tiltak eller erstatninger for et eventuelt tilskuddsbortfall for ordningen *Seksuell helse*. Visse skoleledere/-eiere måtte ta grep for å dekke opp for endret aktivitet ved bortfall av tilskuddsordningen. Dette vil i stor grad innebære ansvarliggjøring av lærere og innføring av en modell som allerede i dag følges på svært mange skoler – der lærerne allerede har hovedansvaret for seksualitetsundervisningen, gjerne i samarbeid med helsesykepleier.

¹⁷ Bufdir. Tilskudd til å styrke kjønns- og seksualitetsmangfold: <https://ny.bufdir.no/tilskudd/kjonns-og-seksualitetsmangfold/>

5 Konklusjoner og anbefalinger

I rapportens innledende oppsummering har vi gjengitt de overordnede konklusjonene om behov og virkninger knyttet til eksterne aktører på feltet. Dette bygger vi videre på her når vi gir anbefalinger knyttet til fremtidig forvaltning av tilskuddsordningen samt ansvarsdeling og samarbeid mellom forskjellige sektormyndigheter med relevante koblinger til seksualitetsundervisningsfeltet.

5.1 Anbefalinger knyttet til tilskuddsforvaltningen

I det følgende presenterer vi våre anbefalinger for den videre forvaltningen av tilskuddene i ordningen *Seksuell helse*, avgrenset til arbeidet med seksualitetsundervisning for barn og unge. Vi presenterer anbefalinger på kort, mellomlang og lang sikt. Vi vurderer at anbefalingene på denne måten både vil ivareta behovene i barnehage, skole og utdanningsinstitusjoner slik realiteten er i dag, samtidig som det legges et grunnlag for en strategisk og fremtidsrettet innretning av tilskuddsforvaltningen.

5.1.1 Anbefalinger på kort sikt

På *kort* sikt vurderer vi at det har en verdi å støtte tiltak av alle typer gjennom tilskuddsordningen – både utførende, tilretteleggende, kvalifiserende og integrerende tiltak. Det finnes et gap i dagens seksualitetsundervisning i skolen, og i dagens utdanningstilbud til lærerstudenter, som kan dekkes av eksterne aktører. Disse aktørene kan gå raskt inn og dekke *noe* av det udekkede behovet som finnes. Vi anbefaler imidlertid å prioritere tiltak som tilrettelegger for langsiktig oppbygging av kompetanse hos lærere, særlig gjennom lærerutdanningene, men også gjennom videreutdanningstilbud og øvrige kurs som styrker lærernes kompetanse.

Vår undersøkelse viser at det er behov for tilskudd til aktører som utvikler materiell for seksualitetsundervisning i skolen. På sikt kan det likevel tenkes at denne typen materiell – som lærere kan bruke i sin undervisning – i større grad bær innarbeides i «vanlige» læremidler, som produseres av forlagene. Dette kunne bidratt til mindre variasjon i oppfattet, gjennomført og erfart læreplan, og samtidig sikret bedre samsvar mellom gjennomføring og den ideologiske læreplanen. Dagens behov for materiell kan være en konsekvens av mangler i lærebøker og andre læremidler, noe vi mener bør undersøkes nærmere. Likevel er det ikke gitt at sivilsamfunnet skal produsere læremateriellet med støtte fra Hdir. Sivilsamfunnsaktører er i flere tilfeller også politiske aktører som arbeider for én eller flere prinsipielle saker på politisk nivå. På samme måte som politiske partier ikke får ansvar for å utvikle læremateriell i samfunnsfag i skolen, kan det diskuteres hvorvidt sivilsamfunnsaktører bør være de som primært utvikler læremateriell knyttet til seksualitet og seksuell helse.

Det har også fremkommet bekymringer knyttet til at tilskuddsordningen brukes til å finansiere *drift* av organisasjoner, uten at det er konkrete planer for å utvikle tiltakene på måter som gjør dem selvfinansierende. Det bør derfor tydeliggjøres i utlysningen av midler dersom det ønskes å finansiere *prosjekter* fremfor drift, og dette bør tydelig kommuniseres til aktører som over tid har finansiert drift gjennom tilskudd. Sivilsamfunnsaktørene har en legitim forventning om forutsigbarhet, og etablert praksis kan ha skapt forventninger som krever at endringer innføres over noe tid. Dette vil gi organisasjonene mulighet til å tilpasse seg, og eventuelt justere sin aktivitet fra utførerfeltet til feltene som prioriteres tydeligere i fremtiden. Samtidig har vi også vist at andre direktorater har tilskuddsordninger som åpner for finansiering av drift. Vår evaluering indikerer imidlertid at tilskuddsordningen vil ha størst verdi på noe sikt dersom prosjektf finansiering for utviklings- og etableringstiltak prioriteres.

5.1.2 anbefalinger på mellomlang sikt

På mellomlang og lang sikt er vår vurdering at de evaluerte prosjektene ikke vil være tilstrekkelige for å løse de utfordringene vi har pekt på knyttet til seksualitetsundervisning. Disse omfatter blant annet at lærere ikke har tilstrekkelig kunnskap, kompetanse og trygghet, og at lærerstudenter ikke opparbeider seg dette gjennom studiene. Det er derfor vår anbefaling at det på mellomlang sikt i enda større grad gjøres en dreining mot kvalifiserende og integrerende tiltak. Integrerende tiltak er sentralt for å fremskaffe kunnskap og bevissthet om viktigheten av undervisning om helhetlig og positiv seksualitet og seksuell helse i utdanningsinstitusjonene. Det er behov for fortsatt bevisstgjøring og arbeid med bredde, koblinger mellom temaer og tverrfaglighet i lærerutdanningene. Vi anbefaler i tillegg at tilskuddsordningen oppmuntrer til prosjekter som utvikler modeller og løsninger der helhetlig seksualitetsundervisning er basert på felles og koordinert innsats av hele «laget rundt eleven», med sikte på å formidle og dele kunnskap om hvordan et slikt samarbeid kan organiseres og institusjonaliseres.

Det vil på mellomlang sikt også være viktig å følge utviklingen i måten temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse dekkes i lærebøker og andre læremidler, og spisse støtten gjennom tilskuddsordningen mot eventuelle gap gjennom tilretteleggende tiltak. Det bør være et mål at hoveddelene av seksualitetsundervisningen dekkes av faste ansatte ved skoler og lærerutdannere og behandles i læremateriellet for de forskjellige fagene der tematikken skal inngå. Samtidig vil det kunne være særskilte spissede temaer som ikke dekkes på en tilfredsstillende måte, og utøver- og tilretteleggertilskudd bør forbeholdes og spisses mot slike områder. Dette vil også være temaer som kan variere over tid og endres relativt raskt, og tilskuddsordningen kan dermed være et effektivt verktøy for å sikre at seksualitetsundervisningen følger samfunnsutviklingen.

5.1.3 anbefalinger på lang sikt

På lang sikt er vår anbefaling at det tas sikte på å bidra til styrking av innsatsen i utdanningsinstitusjonene, med mål om at lærerstudenter skal opparbeide seg nødvendig kompetanse og trygghet til å gjennomføre god, alderstilpasset og helhetlig seksualitetsundervisning når de kommer ut i skolen, uavhengig av hvilken institusjon de har tatt sin utdanning ved. Dette kan ikke utelukkende finansieres gjennom tilskuddsordningen, men må skje ved at institusjonene – for eksempel gjennom sin representasjon i UH-rådet – gjør endringer i sine styrende dokumenter og investerer i tiltak som bidrar til nødvendige endringer i retning og innhold i lærerutdanningene. Lærerutdanningsinstitusjonene må samarbeide om utviklingen, og det må sikres ordninger som tilrettelegger for erfaringsdeling mellom institusjonene.

Samtidig vil det også på lang sikt være nødvendig med kvalifiseringstiltak, da ikke alle ansatte i skoler og barnehage har tatt lærerutdanning etter at endringene her diskutert er gjennomført, samtidig som at det uansett vil være behov for EVU-tilbud som gjør det mulig å oppdatere og fylle på med kompetanse og inspirasjon over tid. Slike tilbud kan driftes av UH-institusjoner eller andre aktører, og mens tilskuddsordningen kan bidra til utvikling og etablering av nye tilbud må disse i hovedsak driftes av skole- og UH-sektorene. Udir har sektoransvar for videreutdanning av lærere, så støtte til kvalifiseringstilbud bør også vurderes med dette som bakteppe, og tilskudd til særskilte tilbud som ikke kan forventes etablert gjennom eksisterende videreutdanningsordninger bør prioriteres.

Vi vurderer likevel at tilskuddsordningen vil være relevant på lang sikt, selv om den alene ikke vil være tilstrekkelig for å dekke utfordringene som foreligger. Som i anbefalingene på mellomlang sikt, vurderer vi at kvalifiserings- og integreringstiltak bør prioriteres klart på lang sikt, med mål om å bygge og opprettholde tilstrekkelig kompetanse på seksualitetsundervisning og seksuell helse hos lærere og lærerutdannere.

På lang sikt bør utøvende tiltak i enda større grad begrenses til å dekke særlige behov i lærerutdanningene eller i kompetansehevingstilbud for lærere, for eksempel knyttet til seksualitetsundervisning for spesifikke grupper. Dette kan for eksempel være elever som tilhører lhbt+-gruppen, elever med funksjonsnedsettelse, og elever som er utsatt for negativ sosial kontroll, men prioritering av målgrupper må være dynamisk og basert på innhenting av kunnskap om gjeldende behov. Seksualitetsundervisning og veiledning for disse elevgruppene kan kreve spisskompetanse. Imidlertid må slike utførende tiltak – enten i skolen eller i lærerutdanningene – skje innenfor en rigg som tilrettelegger for institusjonalisering av kompetanse. Dette innebærer at de i tillegg til å være utførende (altså at tiltakene innebærer undervisning av elever eller lærerstudenter) også har et element av kvalifisering, slik at lærere og lærerutdannere kan ivareta undervisningen videre. Det bør være en forutsetning at utførende tiltak som mottar støtte gjennom tilskuddsordningen på lang sikt er rene supplementer til ordinær undervisning utført av lærere/lærerutdannere, og at hensynet til likeverdige tilbud og geografisk spredning ivaretas.

Også på lang sikt vil det være viktig å følge utviklingen i måten temaer knyttet til seksualitet og seksuell helse dekkes i lærebøker og andre læremidler, og ved mangler kan det vurderes å spisse støtten gjennom tilskuddsordningen mot disse gapene, gjennom tilretteleggende tiltak.

5.2 Ansvars- og rollefordelingen mellom direktoratene

En del av oppdraget har vært å gi anbefalinger om ansvars- og rollefordelingen mellom Hdir, Udir og HK-dir. Slik vi forstår det er denne problemstillingen aktualisert blant annet gjennom at tilskuddsordningen i 2022 har finansiert prosjekter som skal bygge kompetanse på seksualitetsundervisning blant lærerutdannere. Videre var det et funn i Probas evaluering av tilskuddsordningen i 2021 at mange etterlyste tiltak for å heve kompetanse gjennom grunnutdanning og i EVU. Dette aktualiserer et behov for et bredere samarbeid mellom direktoratene.

Anbefalingene i denne delen svarer ut evalueringens andre problemstilling: Hvordan bør ansvars- og rollefordelingen mellom Hdir, Udir og HK-dir være når det gjelder tilbudet av helhetlig seksualitetsundervisning?

5.2.1 Ansvars- og rollefordeling

Evalueringen har vist at det kan være behov for en bevisstgjøring rundt ansvar og roller knyttet til kvalitet i seksualitetsundervisningen i barnehager, skoler og barnehagelærer- og lærerutdanninger.

Generelt om sektoransvar og seksualitetsundervisning

Seksualitetsundervisning anses som et folkehelse spørsmål, og en del av aktørene som har mottatt tilskudd anser det derfor som naturlig at Hdir står for tildelingen av tilskudd til de utvalgte prosjektene. Samtidig er det viktig å understreke at folkehelse ikke er en tematikk som eies og følges av helse- og omsorgssektoren alene, og temaene kjønn og seksualitet er som vi har vist også en del av det skolen skal undervise i. Samtlige sektorer arbeider med relevante temaer innenfor folkehelse, og vi anser ikke folkehelsetilknytningen som et tungtveiende argument for at Hdir alene skal finansiere prosjekter knyttet til seksualitetsundervisning. Videre er det viktig å bemerke at *helhetlig seksualitetsundervisning* er langt bredere enn det som omfattes av for eksempel «helsetilnærmingen» til seksualitetsundervisning (Støle-Nilsen, 2022). I tråd med definisjonen i *Snakk om det!*, som igjen baseres på WHO og UNESCOs forståelse,

omfatter den helhetlige seksualitetsundervisningen temaer som eies av andre sektorer – som for eksempel spørsmål knyttet til kriminalitet, kjønns- og seksualitetsmangfold, og relasjonell kompetanse og identitet mer generelt. Dette betyr at andre sektormyndigheter også har en klar interesse av, og potensielt et delansvar for, å sikre at alle aspekter i seksualitetsundervisningen ivaretas på en god måte. Det er her naturlig å peke på Bufdirs rolle i denne sammenheng, da de har et ansvar for å motarbeide vold og overgrep mot barn og unge, samt å styrke arbeidet for kjønns- og seksualitetsmangfold.

Skoler og barnehage

Utdanningsdirektoratet er Kunnskapsdepartementets utøvende organ og utvikler og forvalter rammeplan for barnehagen, rammeplan for SFO og læreplaner for grunnskolen og videregående opplæring. Utvikling av kvaliteten i barnehager og skoler er et ansvar som hviler på barnehageeier og skoleeier. Det kan være naturlig å spørre hvorfor Hdir, og ikke Udir, støtter tiltakene som er evaluert i denne rapporten. Udir har et ansvar for læreplaner og opplæringslov og forvaltningen av disse. Udir har bestilt en nå pågående evaluering av fagfornyelsen (LK20), og vil med dette blant annet få innsikt i hvorvidt de tverrfaglige emnene følges opp og implementeres på en tilstrekkelig god måte i skolene. Samtidig har opplæringsloven bestemmelser knyttet til for eksempel psykososialt skolemiljø.

Sentralt i denne sammenheng er imidlertid den desentraliserte strukturen i skolesektoren, noe som innebærer at det er lokale skoleeiere og -ledere som har ansvar for oppfølging av relevante lover og planverk, samt å sikre kvaliteten i utdanningen. Skoleledere har et ansvar, men vår evaluering viser også at skoleeiere har svært gode påvirkningsmuligheter og det overordnede juridiske ansvaret. Informanter påpeker imidlertid at det er viktig at føringer fra politisk hold og skoleeiere kommer med tilstrekkelige ressurser, om det er ønsket at ny eller ekstra aktivitet skal gjennomføres.

Udir har et ansvar for å støtte implementeringen av fagfornyelsen, for eksempel, og de har her i samarbeid med andre sektormyndigheter (bl.a. Hdir og Bufdir) utarbeidet en støtteressurs til lærere som skal gjennomføre seksualitetsundervisning. Dette er imidlertid primært begrenset til støtte til læreplantolkning og fagspesifikk pedagogisk (didaktisk) støtte til gjennomføringen, og Udir (eller myndighetene for øvrig) har ikke ansvar for utarbeidelse av læremidler. Læremidler utarbeides av aktører i konkurranse på markedet, og skolene velger selv hvilke ressurser de ønsker å benytte.

Høyere utdanning

Også UH-sektoren har en desentralisert struktur, noe som innebærer at det er vanskelig å peke på hvordan sektormyndigheter kan gripe inn for å sikre enhetlig og helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene. Utdanningsinstitusjonene har selv ansvar for å sikre at barnehagelærer- og lærerutdanningene gjennomføres på en måte som sikrer at lærere er rustet til å møte hverdagen i skole og barnehage med tilstrekkelig kompetanse, og dette kan i teorien løses med forskjellige tilnærminger og modeller. Det er imidlertid viktig å påpeke at lærerutdanningene er rammeplanstyrte, og UHR-lærerutdanning har dermed en sentral rolle i arbeidet med å sikre at rammeplanene i tilstrekkelig grad inkluderer seksualitetsundervisning. UHR-lærerutdanning har som oppgave å «styrke kvalitet i utdanning og forskning i norsk lærerutdanning».¹⁸

Samtidig har UH-sektoren flere direktorater med relevant sektoransvar. HK-dir skal for eksempel «bidra til å utvikle kvaliteten i utdanning og opplæring»¹⁹, og NOKUT skal

¹⁸ Universitets- og høyskolerådet (UHR). UHR-Lærerutdanning: <https://www.uhr.no/strategiske-enheter/fagstrategiske-enheter/uhr-larerutdanning/>

¹⁹ HK-dir. Om Direktoratet for høgare utdanning og kompetanse: <https://hkdir.no/om-oss>

«føre tilsyn med, informere om og bidra til å utvikle kvaliteten i norsk høyere utdanning».²⁰ Disse formuleringene kan indikere at direktoratene også har et ansvar for å sikre at lærerutdanningen har god kvalitet, noe som vil omfatte at helhetlig seksualitetsundervisning integreres i utdanningene på en god måte. Det er imidlertid relativt begrenset i hvilken grad direktoratene kan gripe inn i institusjonenes arbeid, og mens HK-dir har en støttefunksjon knyttet til for eksempel digitalisering og utviklingsprosjekter, har NOKUT et ansvar for å evaluere utdanningene. I 2022 evaluerte NOKUT for eksempel lektorutdanningene for trinn 8-13. I denne nevnes imidlertid kun det tverrfaglige emnet bærekraft, og «seksualundervisning/seksualitetsundervisning» nevnes ikke (NOKUT, 2022).

Vår evaluering har vært fokusert på direktoratsnivå, og for å oppnå ønskede effekter på dette nivået vil det i det videre arbeidet være nødvendig å vurdere Kunnskapsdepartementets rolle i sektorutviklingen.

5.2.2 Sektorer og tilskuddsordninger

Avslutningsvis er det relevant å peke på et utvalg øvrige tilskuddsordninger med tilknytning til ordningen vi evaluerer. Dette for å legge grunnlaget for å vurdere fremtidig innretning og spissing av *Seksuell helse*-ordningen, samt for å vise hvilke alternative finansieringsordninger som finner for de eksterne aktører på seksualitetsundervisningsfeltet. Vi fokuserer her på Udir, Bufdir, Diku og statsforvalternivå. Dette er ikke en uttømmende kartlegging av tilskuddsordninger, men en indikasjon på at tilstøtende og potensielt overlappende ordninger eksisterer.

Skolesektoren: Udir

Udir har en rekke tilskudd med potensiell relevans. Disse har til dels svært ulik innretning, og ville kunne være relevante for ulike typer prosjekter eller organisasjoner. Først er *Prosjektstøtte til private og frivillige organisasjoner*²¹, en ordning spesielt rettet mot motarbeidelse av mobbing i skolen. Også gjennom *Grunntilskudd til private og frivillige organisasjoner*²² som inneholder øremerkede, navngitte tilskuddsbevilgninger til enkeltorganisasjoner kan organisasjoner som arbeider med relatert tematikk få støtte. Stortinget har de to siste årene bevilget øremerket tilskudd til FRIs Rosa Kompetanse skole, og for 2023 er det i statsbudsjettproposisjonen foreslått at organisasjonen FRI også skal få grunntilskudd til Rosa Kompetanse barnehage.²³

Videre har Udir kompetanseutviklings- og EVU-orienterte ordninger, som for eksempel *Tilskuddsordning for lokal kompetanseutvikling i barnehage og grunnopplæring*²⁴ og

²⁰ Nokut. Om Nokut: <https://www.nokut.no/om-nokut/>

²¹ Utdanningsdirektoratet. Prosjektstøtte til private og frivillige organisasjoner for 2023: <https://www.udir.no/om-udir/tilskudd-og-prosjektmidler/tilskudd-og-prosjektmidler-til-organisasjoner/tilskott-til-private-og-frivillige-organisasjoner/>

²² Utdanningsdirektoratet. Tilskudd med direkte tildeling: <https://www.udir.no/om-udir/tilskudd-og-prosjektmidler/diverse-tilskudd-direkte-tildeling/#a172679>

²³ FRIs Rosa Kompetanse barnehage får også støtte gjennom *Seksuell helse*.

²⁴ Utdanningsdirektoratet. Tilskuddsordning for lokal kompetanseutvikling i barnehage og grunnopplæring: <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=-+https%3A%2F%2Fwww.udir.no%2Fkvalitet-og-kompetanse%2Flokal-kompetanseutvikling%2Ftilskuddsordningene-for-lokal-kompetanseutvikling-i-barnehage-og-grunnopplaring%2F&ie=UTF-8&oe=UTF-8>

Videreutdanning for lærere.²⁵ *Kompetanseløftet 2025*²⁶ har også blitt nevnt i vår evaluering, men dette fremstår som mindre relevant for generelt arbeid med seksualitetsundervisning i skolen, og er primært rettet mot spesialpedagogikk og inkluderende praksis.

I tråd med betraktningen om sektoransvar- og roller ovenfor er Udirs ordninger primært av relevans for *kvalifiseringstiltak* i skoler og barnehager, mens organisasjoner som arbeid mot mobbing og generelt for oppnåelse av overordnede mål i opplæringen også kan støttes direkte av direktoratet.

Buudir: Vold og overgrep mot barn og unge og kjønns- og seksualitetsmangfold

Buudir har et sektoransvar for sentrale temaer i seksualitetsundervisningen, og støtter i dag for eksempel FRI med både drifts- og prosjektstøtte gjennom ordningen *Tilskudd til å styrke kjønns- og seksualitetsmangfold*.²⁷ Avhengig av innretning vil det også kunne være aktuelt for noen prosjekter og tiltak og søke om støtte gjennom Bufdirs ordninger rettet mot «Barn og ungdom», «Funksjonsnedsettelse» og «Vold og overgrep».²⁸

Bufdirs ordninger kan i prinsippet understøtte tiltak av alle fire kategorier, men det fremstår som spesielt relevant å vurdere tilretteleggingstiltak som relevante for disse ordningene.

HK-dir: Høyere utdanning

Tidligere DIKU har hatt en rekke tilskuddsordninger for blant annet utviklingsprosjekter og digitaliseringsprosjekter i UH-sektoren. Disse ordningene videreføres nå under HK-dir, og det er en rekke utlysninger som *kan* være relevante for prosjekter og organisasjoner som har fått tilskudd fra ordningen *Seksuell helse*, men dette fordrer søknad basert på metodikk og tilnærming, og ikke tematikk (seksualitetsundervisning). HK-dir har en oversikt over ordninger på alle utdanningsnivåer (fra barnehage til høyere utdanning og voksnes læring og kompetanse), inndelt i emnene «Internasjonalt kunnskapssamarbeid», «Kompetanse i samfunns- og arbeidsliv», «Kunstnerisk utviklingsarbeid» og «Pedagogisk innovasjon».²⁹ Spesielt sistnevnte, og prosjekter knyttet til kompetanse og arbeidsliv, vil kunne være av relevans.

Eksempler på ordninger med mulig relevans for visse prosjekter og aktører er *Program for studentaktiv læring*,³⁰ *Utlysning av Sentre for fremragende utdanning 2022*,³¹ *Lærebokordningen for høyere utdanning*³² og *Tilskudd til fleksible utdanningstilbud*.³³

²⁵ Utdanningsdirektoratet. Videreutdanning for lærere: <https://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/etter-og-videreutdanning/larere/>

²⁶ Utdanningsdirektoratet. Kompetanseløft for spesialpedagogikk og inkluderende praksis: <https://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/lokal-kompetanseutvikling/kompetanselofte-for-spesialpedagogikk-og-inkluderende-praksis/>

²⁷ Buudir. Tilskudd til å styrke kjønns- og seksualitetsmangfold: <https://ny.buudir.no/tilskudd/kjonn-og-seksualitetsmangfold/>

²⁸ Buudir. Tilskudd fra Buudir: <https://ny.buudir.no/tilskudd/>

²⁹ HK-dir. Program og tilskot: <https://hkdir.no/program-og-tilskot>

³⁰ Diku. Program for studentaktiv læring: <https://diku.no/programmer/program-for-studentaktiv-laering>

³¹ Diku. Utlysning av Sentre for fremragende utdanning 2022: <https://diku.no/programmer/utlysning-av-sentre-for-fremragende-utdanning-2022>

³² HK-dir. Lærebokordningene for høyere utdanning: <https://hkdir.no/program-og-tilskot/laerebokordningen-for-hoyere-utdanning-utlysning-hoesten-2022>

³³ HK-dir. Tilskudd til fleksible utdanningstilbud: <https://hkdir.no/program-og-tilskot/tilskudd-til-fleksible-utdanningstilbud>

Det vil variere fra år til år hva som her utlyses, og eksemplene ovenfor er ikke nødvendigvis aktuelle nå eller i fremtiden, men viser hvilken innretning HK-dirs tilskudd har hatt.

HK-dirs ordninger er spesielt rettet mot *tilretteleggings- og integreringstiltak*, og vil være spesielt aktuelle for akademiske aktører.

Statsforvalterne: Regionale ordninger

Vi har allerede pekt på skoleeieres og -lederes ansvar for kvalitet i seksualitetsundervisningen, og spesielt når det gjelder kvalifiseringstiltak er ordninger lokalt eller regionalt gjennom statsforvalterne relevante. *Lokal kompetanseutvikling i barnehage og grunnopplæring*³⁴ er et eksempel på en slik ordning. Den gir barnehage- og skoleeiere mulighet til å søke midler for kompetanseutvikling, og dette inkluderer tiltak for å vurdere, planlegge eller gjennomføre kompetanseutvikling. *DeKomp*³⁵ er et annet eksempel, der det legges opp til samarbeid mellom skoleeiere og UH-institusjoner.

Statsforvalternes ordninger er av spesiell relevans for *kvalifiseringstiltak*.

5.2.3 Anbefalinger om sektoransvar og -roller

Overordnet indikerer vår evaluering at det i dag er relativt tydelig hvilke sektormyndigheter som har hvilket ansvar, og hvilke andre aktører som også har ansvar og en rolle å spille i utviklingen av kvaliteten i seksualitetsundervisningen, dersom vi legger til grunn at det som omtales om «undervisning om seksualitet og kjønn» i skolen er basert på en helhetlig tilnærming til seksualitetsundervisning. Samtidig fremstår det som tydelig at helhetlig seksualitetsundervisning ikke får tilstrekkelig oppmerksomhet til at det kan forventes at situasjonen på feltet vil forbedres drastisk uten ytterligere tiltak, og i denne sammenheng fremstår det som spesielt viktig å få denne tematikken høyere på agendaen i UH-sektoren og lærerutdanningene.

Evalueringen vår indikerer at helhetlig seksualitetsundervisning av høy kvalitet i alt for stor grad avhenger av lokale ildsjeler i barnehager, skoler og lærerutdanninger, og at det er behov for en generell institusjonalisering av kompetanse, økt bevissthet rundt betydningen av god seksualitetsundervisning og tydeligere fokus på tematikken blant skoleeiere og UH-institusjoner. Vi har i denne evalueringen fokusert på seksualitetsundervisning i barnehage og skole, men det er viktig å påpeke at et bredere perspektiv som omfatter alle aktører som arbeider med folkehelse er nødvendig for å sikre overordnede mål for ordningen *Seksuell helse*.

I det følgende har vi oppsummert de overordnede anbefalingene knytte til sektoransvar og roller.

Overlappende tilskuddsordninger

Gjennomgangen ovenfor viser at det finnes er rekke tilskuddsordninger som kan være aktuelle for aktører som arbeider med forskjellige aspekter relevant for seksualitetsundervisning. Visse tilskuddsmottakere har vist en bevissthet rundt alternative tilskuddsordninger, men vårt inntrykk er allikevel at mange ikke fullt ut kjenner til de mulighetene som eksisterer, eller mulige begrensninger knyttet til for eksempel finansiering fra flere ordninger samtidig. Det synes ikke å være uheldig overlapp mellom

³⁴ *Statsforvalteren i Oslo og Viken*. Lokal kompetanseutvikling i barnehage og grunnopplæring: <https://www.statsforvalteren.no/oslo-og-viken/barnehage-og-opplaring/lokal-kompetanseutvikling-i-barnehage-og-grunnopplaring/>

³⁵ *Statsforvalteren i Agder*. Desentralisert kompetanseutvikling i skolen. <https://www.statsforvalteren.no/agder/barnehage-og-opplaring/nasjonale-satsinger-for-kompetanseutvikling/desentralisert-kompetanse-utvikling/>

ordningene, men vi har anbefalt en gradvis endret innretning av tilskuddsordningen *Seksuell helse*, som innebærer at aktører som utelukkende eller primært gjennomfører undervisning til barn, elever og studenter nedprioriteres.

Økt fokus på seksualitetsundervisningen i tolkning av læreplanmål

Vår gjennomgang og flere lærere har antydnet at de nye læreplanmålene i LK20 er svært åpne, vage og spredt på mange fag. Dette vanskeliggjør enhetlig og godt arbeid med seksualitetsundervisning, og fører til stor variasjon i hvordan undervisningen gjennomføres. Dette kan knyttes til variasjoner mellom den formelle læreplanen og den oppfattede, gjennomførte og erfarte læreplanen, og dette kan bidra til betydelig variasjon mellom skoler og institusjoner. Udir i samarbeid med andre direktorater har utarbeidet en ressurs for å bistå lærere i tolkningen av læreplanene på feltet (didaktisk rettet, men også noe fokusert på innhold), og dette fremstår som et godt og viktig grep.

Udir bør følge evalueringen av fagfornyelsen nøye, og legge spesiell vekt på å få svar på i hvilken grad skolene lykkes med å gi god og helhetlig undervisning i de tverrfaglige emnene, inkludert folkehelse og livsmestring og temaene kjønn og seksualitet i læreplanene i tråd med god praksis for helhetlig seksualitetsundervisning.

Mangelfulle læremidler

Tilretteleggingstiltakene vi har evaluert brukes av svært mange skoler, og ser ut til å dekke et behov for gode læremidler og metoder for helhetlig seksualitetsundervisning.

Udir støtter ikke utvikling av læremidler, og det finnes ikke lenger nasjonale godkjenningsordninger for lærebøker/-midler. I fraværet av dette kan det forventes at lærebokforlagene er avhengige av at Udir og skolesektoren i større grad understreker betydningen av seksualitetsundervisningen og tydeliggjør og uttrykker et ønske om vektlegging av sentral tematikk i læremidler. Det er også stor variasjon i hvilke læremidler som brukes, og langt fra alle skoler har nye læremidler som er utviklet i tråd med fagfornyelsen. Dette kan skape behov for spesialiserte ressurser (tilretteleggende tiltak) i en overgangsperiode, men det er da viktig at forskjellige aktører på feltet arbeider via flere kanaler mot lærebokforlagene for å sikre at dette ivaretas på en god måte i fremtidig utvikling. Dette kan være etterspørsel fra skolesektoren, innspill og forslag til samarbeid fra sivilsamfunnet eller at forskjellige direktorater identifiserer og uttrykker behov for bedre dekning av tematikken de har et særskilt eierskap for.

Hdir og Bufdir kan i utgangspunktet tenkes å gi støtte til utvikling av materiell som anses som nødvendig for å dekke spesialisert tematikk i perioder med behov, men dette bør ikke anses som langsiktige løsninger på mangelfulle læremidler.

Mangelfull kompetanse blant lærere og barnehagearbeidere

Barnehage-/skoleledere har ansvar for å sikre tilstrekkelige pedagogisk/faglig kvalitet blant ansatte, og må bevisstgjøres behovet for kompetanse på seksualitetsundervisning. Dette omtales blant annet i Hdirs veiviser for kommunene om lokale folkehelseiltak.³⁶

Skoleeiere og sektormyndigheter har videre et ansvar for å legge til rette for at skoleledere har tilstrekkelige ressurser og handlingsrom til å oppnå nødvendig kompetanse hos egne ansatte. Her vil ressurser til kompetanseutvikling for lærere stå sentralt.

³⁶ Hdir. *Lokale folkehelseiltak – veiviser for kommunen*. <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/lokale-folkehelseiltak-veiviser-for-kommunen/seksuell-helse-lokalt-folkehelsearbeid#kommunen-bor-sikre-at-alle-barn-og-unge-far-tilgang-til-helhetlig-seksualitetsundervisning-i-barnehage-og-skole-praktisk>

UH-institusjoner spiller også en rolle i kompetanseutviklingssammenheng, og for eksempel gjennom DeKomp (se ovenfor) møtes UH-institusjoner og representanter for skoler/lærere for å diskutere kompetansebehov, som igjen skal og bør møtes av UH-sektoren. Videre har sektoren opplagt et ansvar for utdanning av lærere, noe vi kommer tilbake til i de neste punktene.

Mangelfull kvalitet i undervisning og opplæring

Mangelfull kvalitet i undervisning er barnehage-/skoleleders ansvar. Det er også viktig at skoleeiere (kommune/fylkeskommune/private) er oppmerksomme på og følger opp dette arbeidet, og spesielt at avvik og klager håndteres og følges opp. Flere informanter fra skolesektoren mener at statsforvalteren har en interessant posisjon for å kunne sikre at seksualitetsundervisning prioriteres og vektlegges tilstrekkelig, spesielt i videregående opplæring.

Samtidig er det avgjørende at Udir følger utviklingen på feltet på et strukturelt nivå, og at kvaliteten vurderes og eventuelt evalueres ut fra målene for seksualitetsundervisningen og strategier som *Snakk om det!* Her kan også andre rammeverk og konvensjoner Norge har forpliktet seg til være relevante (for eksempel FNs bærekraftsmål og barnekonvensjonen). Samtidig er det tydelig at det er behov for et samarbeid mellom for eksempel Udir, Bufdir og Hdir for å sikre at man arbeider ut fra samme forståelse om målene for seksualitetsundervisningen i skolen, og hvordan sektorene best mulig kan støtte hverandres arbeid på dette feltet.

Manglende kompetanse på seksualitetsundervisning i lærerutdanningene

Det synes klart at manglende kompetanse i lærerutdanningene er en utfordring som må avdekkes og håndteres av institusjonene, som har et selvstendig ansvar for å sikre tilstrekkelig kvalitet og kompetanse i utdanningene.

Videre har NOKUT et ansvar for å evaluere kvalitet i høyere utdanning, og det kan derfor også tenkes at denne type kompetanse tematiseres i tilsyn og evalueringer.

Manglende fokus på tverrfaglig emne i lærerutdanningene

I likhet med problemer knyttet til mangelfull kompetanse vil også manglende fokus på seksualitetsundervisning i undervisningen primært være institusjonenes ansvar, og de må selv iverksette tiltak og ta grep for å sikre at tematikken inkluderes tilstrekkelig i eksisterende emner og/eller i egne emner og tilbud.

Videre har UHR-lærerutdanning en sentral rolle, og kan bidra til at seksualitetsundervisning i større grad inkluderes og vektlegges i rammeplaner og nasjonale føringer for lærerutdanningene.

Også her har NOKUT en sentral rolle gjennom tilsyn og evalueringer, og det er primært gjennom NOKUT sektormyndighet kan identifisere og ta grep for å bedre kvalitet i undervisningen som gis lærerstudenter.

Mangelfullt «lag rundt eleven»

For å sikre at det tilbys helhetlig seksualitetsundervisning av god kvalitet er det behov for at flere aktører bidrar inn i arbeidet, og at lærere ikke står alene om seksualitetsundervisning. Det bør etableres og brukes gode modeller for en helhetlig tilnærming som også inkluderer det øvrige «laget rundt barnet». Skoleledere, skoleeiere og sektormyndighet har her et særskilt ansvar for å sikre at det finnes nok kunnskap og tilstrekkelige ressurser til å arbeide på en hensiktsmessig måte, og det vil være en fordel med et samarbeid mellom flere sektorer for å oppnå dette.

Også Hdir har her en rolle å spille, da evalueringen vår viser at svært mange mener at helsesykepleiere er meget viktige aktører på feltet, men at de alt for ofte har for lite tid

og er for langt fra elevenes og lærernes hverdag. Videre er det viktig at kompetanse på pedagogikk og fag knyttet til seksualitetsundervisning tematiseres tilstrekkelig også i helsesykepleiernes utdanninger (og dette vil igjen kreve et godt samarbeid mellom praksisfelt, helse- og UH-sektoren).

Overordnet

Avslutningsvis vil vi understreke at det er viktig at sektoransvarsprinsippet følges, og at det ikke legges til rette for en situasjon der det oppstår en kamp mellom forskjellige direktorater som vil inn i skolen på forskjellige måter som et resultat av at seksualitetsundervisningen i Norge er av for lav kvalitet. Dette fordrer mer dialog og tettere samarbeid mellom direktoratene, og det fremstår som naturlig at Udir tar ledelsen i arbeidet med å utvikle en plan for å sikre at det tilbys helhetlig seksualitetsundervisning av god kvalitet, i samarbeid med UHR-lærerutdanning og aktørene i UH-sektoren.

Vår evaluering har ikke vært rettet mot kvaliteten i seksualitetsundervisningen i Norge som sådan. Det fremgår imidlertid tydelig gjennom litteraturgjennomgang og intervjuer at det er utfordringer knyttet til kvaliteten i seksualitetsundervisningen til barn og unge i Norge. Dersom det er enighet om dette blant de forskjellige sektormyndighetene – at mål i strategien *Snakk om det!* ikke nås, samtidig som at det er utfordringer knyttet til å nå overordnede mål i læreplanen – vil det være naturlig med økt fokus på denne tematikken i skole- og UH-sektoren spesielt. Dersom det ikke er enighet om denne problemforståelsen fremstår det som naturlig å evaluere tilstanden for å sikre en mer enhetlig forståelse både av situasjon og hvilke grep som eventuelt kan og bør tas for å heve kvaliteten i seksualitetsundervisningen.

Gjennom tilskuddsordningen *Seksuell helse* har Hdir en mulighet til å støtte prosjekter og aktører som bidrar til bedre og mer helhetlig seksualitetsundervisning. Ordningen har som mål å støtte opp under strategien *Snakk om det!*, og det kan derfor være naturlig og nødvendig at prosjekter og aktører som arbeider inn mot barnehager, skoler og UH-institusjoner støttes der det oppfattes som nødvendig for å understøtte målene i regjeringens strategi. Det er imidlertid viktig med god dialog mellom de forskjellige sektormyndighetene, samt at prosjekter og aktører som bidrar til strukturelle og langsiktige forbedringer av forutsetningene for god helhetlig seksualitetsundervisning på feltet prioriteres.

Litteratur

Bakken, Anders (2019). Ungdata. *Ungdata. Nasjonale resultater 2019*. Nova Rapport 9/19. Hentet fra: [Ungdata 2019 \(oslomet.no\)](https://ungdata.oslomet.no)

Bruner, J. (1977). *The Process of Education: A Landmark in Educational Theory*. Harvard University Press. (1960)

Buadir (2021). Ung.no Årsrapport 2021. Hentet fra: [a8e35cd5a15248c583bae2989cfe1bff582b1991.pdf \(sanity.io\)](https://a8e35cd5a15248c583bae2989cfe1bff582b1991.pdf)

Buston, K., Wight, D., & Hart, G. (2002). Inside the sex education classroom: the importance of context in engaging pupils. *Culture, health & sexuality*, 4(3), 317-335.

Costello, A., Maunsell, C., Cullen, C., & Bourke, A. (2022, April). A systematic review of the provision of sexuality education to student teachers in Initial teacher education. In *Frontiers in Education*. Frontiers Media.

de Vries, J., Mayock, P., Higgins, A., Sherlock, L., Doyle, L., Andrews, L., & Sheaf, G. (2009). A review of the international literature on the role of outside facilitators in the delivery of school-based sex education.

Department of Education and Science (2003) Social, Personal and Health Education: Postprimary. Dublin: Department of Education and Science.

Difi (2014). *Mot alle odds? Veier til samordning i norsk forvaltning*. Difi-rapport 2014:07. Hentet fra: [Mot alle odds? Veier til samordning i norsk forvaltning | DFØ \(dfo.no\)](https://mot-alle-odds-veier-til-samordning-i-norsk-forvaltning-DFO.pdf)

Douglas, N., Kemp, S., Aggleton, P., & Warwick, I. (2001). The Role of External Professionals in Education about Sexual Orientation- towards good practice. *Sex education*, 1(2), 149-162.

Faulder, G. S., Riley, S. C., Stone, N., & Glasier, A. (2004). Teaching sex education improves medical students' confidence in dealing with sexual health issues. *Contraception*, 70(2), 135-139.

Goodlad, J. (1979). *Curriculum inquiry: The study of curriculum practice*. New York, nY: McGraw-Hill

Haffner, D.W. 1990. Towards a new paradigm on adolescent sexual health. SIECUS Report, December 1992–January 1993. New York: Sexuality Information and Education Council of the US.

Halstead, J. M. and Reiss, M. J. (2003). *Values in Sex Education: From Principles to Practice*. Routledge: London.

Harden, R. M. & Stamper, N. (1999). What is a spiral curriculum? *Medical teacher*, 21(2), 141-143. <https://doi.org/10.1080/01421599979752>

Helse- og omsorgsdepartementet. (2016). *Snakk om det! (2017-2022)*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/snakk-om-det/id2522933/>

Pedersen, Lars og Jalling, L. (2021). *Framsnakk. Scenarier om seksuell helse i 2030. Digital innspillskonferanse 4. November 2021*. Hentet fra: [FRAMSNARK - oppsummering av konferansen 2021.pdf \(helsedirektoratet.no\)](https://framsnakk-oppsummering-av-konferansen-2021.pdf)

Kantar TNS (2016). *Seksualundervisning i skolen. En undersøkelse blant kontaktlærere i grunnskolen*. Gjennomført på oppdrag for Sex og samfunn. Hentet fra: <https://www.sexogsamfunn.no/wp-content/uploads/2019/05/Seksualitetsundervisning-unders%C3%B8kelse-l%C3%A6rere-pdf.pdf> [Seksualundervisning i skolen En](https://www.sexogsamfunn.no/wp-content/uploads/2019/05/Seksualitetsundervisning-unders%C3%B8kelse-l%C3%A6rere-pdf.pdf)

[undersøkelse blant kontaktlærere i grunnskolen Gjennomført på oppdrag for Sex og samfunn](#)

Kantar TNS (2017). *Seksualitetsundervisning i skolen. En kartlegging blant elever i 10. klassetrinn og 1 VGS*. Gjennomført på oppdrag for Sex og samfunn. Hentet fra: <https://sexogsamfunn.no/wp-content/uploads/2019/05/Rapport-180817.pdf>

Kantar TNS (2018). *Evaluering av undervisning om seksualitet i grunnskolen*. Gjennomført på oppdrag for Helsedirektoratet. Hentet fra: https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/seksuell-helse-evalueringer-av-tilskudd-og-planer/Evaluering%20av%20undervisning%20om%20seksualitet%20-%20Kantar%20TNS%202018.pdf/_attachment/inline/98b98755-27e7-45ed-b79f-bbb0228db81c:a295e3f9fc11329c74616eab39be5fb851996c7b/Evaluering%20av%20undervisning%20om%20seksualitet%20-%20Kantar%20TNS%202018.pdf

Kirby, D. (1995) Sex and HIV/AIDS education in schools. *British Medical Journal* 311: 403.

Kirby, D., B. Laris, and L. Roller. (2005). Impact of sex and HIV education programs on sexual behaviours of youth in developing and developed countries. Youth Research Working Paper No. 2. Washington, DC: Family Health International.

Mayock, P., Kitching, K. and Morgan, M. (2007) Relationships and Sexuality Education (RSE) in the Context of Social, Personal and Health Education (SPHE): An Assessment of the Challenges to Full Implementation of the Programme in Post-Primary Schools. Dublin: Crisis Pregnancy Agency.

McFadyen, J. (2004) Teaching Sex Education: Are Scottish School Nurses Prepared for the Challenge? *Nurse Education Today* 24 (2): 113-120.

Mellanby, A. R., Newcombe, R. G., Rees, J., & Tripp, J. H. (2001). A comparative study of peer-led and adult-led school sex education. *Health Education Research*, 16(4), 481-492.

Nisja, Raanaas og Aamodt (2021). «Forekomst av seksuell trakassering av tenåringer og sammenhengen med depressive symptomer. Hvilken betydning har sosiale relasjoner?» *Nordisk tidsskrift for ungdomsforskning*, årgang 2, 2-2021 (167-183). Universitetsforlaget.1

NOKUT. (2022). *Sluttrapport fra evalueringen av lektorutdanning for trinn 8–13*. Rapport 15/2022.

O'Brien, H., Hendriks, J., & Burns, S. (2021). Teacher training organisations and their preparation of the pre-service teacher to deliver comprehensive sexuality education in the school setting: A systematic literature review. *Sex Education*, 21(3), 284-303.

Pasquier, J. C., Poirson, R., Charlin, B., & Mellier, G. (2006). Medical students as school sex educators: a comparative study. *Medical Teacher*, 28(7), 665-665.

Pedersen, W., Slagstad, K. & von Soest, T. (2021). *Nye seksualiteter, nye kjønn? I G. Ødegård & W. Pedersen (Red.), UNGDOMMEN (Kap. 13, s. 295–315). Cappelen Damm Akademisk*. <https://doi.org/10.23865/noasp.142.ch13>

Proba (2021). *Evaluering av tilskuddsordninger Seksuell helse*. Rapport 2021-8. Hentet fra: <https://proba.no/wp-content/uploads/Rapport-2021-8-Evaluering-av-tilskuddsordninger-seksuell-helse-2017-2021.pdf>

Rédai, D. (2019). *Exploring sexuality in schools*. Springer International Publishing.

Sell, K., Oliver, K., & Meiksin, R. (2021). Comprehensive Sex Education Addressing Gender and Power: A Systematic Review to Investigate Implementation and Mechanisms of Impact. *Sexuality Research and Social Policy*, 1-17.

Sex og samfunn (2021). *Seksualitetsundervisning i skolen*. En kartlegging av elevers og læreres erfaringer og ønsker. Utført av Kantar. Hentet fra: <https://sexogsamfunn.no/wp-content/uploads/2022/02/Rapport-seksualitetsundervisning-i-skolen.pdf>

Shepherd, J. P., Dewhirst, S., Pickett, K., Byrne, J., Speller, V., Grace, M., ... & Roderick, P. (2013). Factors facilitating and constraining the delivery of effective teacher training to promote health and well-being in schools: a survey of current practice and systematic review. *Public Health Research*, 1(2).

Smylie, L., Maticka-Tyndale, E., & Boyd, D. (2008). Evaluation of a school-based sex education programme delivered to Grade Nine students in Canada. *Sex Education*, 8(1), 25-46.

Sortland kommune (u.d.). Om æ e mæ. Hentet fra: <https://xn--em-0iac.no/om/>

Storesund, J. K. (2021). Sex på timeplanen. *NRK Ytring*. Hentet fra: <https://www.nrk.no/ytring/sex-pa-timeplanen-1.15703275>

Støle-Nilsen, Marianne. (2022). *Helhetlig seksualitetsundervisning i skolen: En innføring for lærerstudenter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sun, W. H., Miu, H. Y. H., Wong, C. K. H., Tucker, J. D., & Wong, W. C. W. (2018). Assessing participation and effectiveness of the peer-led approach in youth sexual health education: systematic review and meta-analysis in more developed countries. *The Journal of Sex Research*, 55(1), 31-44.

Svendsen, S. H og Furunes, M. G. (2022). *Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene. En evaluering av kompetansebehov og mulige tiltak*. NTNU Rapport.

United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation [UNESCO] (2018). *International Technical Guidance on Sexuality Education*. Paris: UNESCO.

Westwood, J. and Mullan, B. (2006) Knowledge of School Nurses in the UK Regarding Sexual Health Education. *The Journal of School Nursing*, 22 (6): 352.

Willassen, T. B. (2022). Hva med seksualundervisningen? *Dagsavisen debatt*. Hentet fra: <https://www.dagsavisen.no/debatt/2022/10/09/hva-med-seksualundervisningen/>

Wood, S. Y., Rogow, D., & Stines, F. (2015). Preparing teachers to deliver gender-focused sexuality/HIV education: A case study from Nigeria. *Sex Education*, 15(6), 671–685.

Vedlegg 1: Beskrivelse av utvalgte tilskuddsmottakerne

I det videre vil vi beskrive de 14 prosjektene som har fått tilskudd til seksualitetsundervisning for barn og unge gjennom tilskuddsordningen *Seksuell helse*. De 13/14 prosjektene er fordelt på fire kategorier eller hovedtyper av tiltak: utførende, tilretteleggende, kvalifiserende og integrerende tiltak. Definisjonene av disse gis under.

5.3 Utføre

5.3.1 Medisinernes seksualopplysning (MSO)

Medisinernes seksualopplysning (MSO) driver seksual- og samlivsundervisning for ulike målgrupper. Undervisninger gjennomføres av leger og legestudenter som alle har gjennomført opplæring, og holder til i fire byer: Bergen, Oslo, Trondheim og Tromsø. Alle de fire organisasjonene mottok tilskudd gjennom tilskuddsordningen *Seksuell helse* fra 2019-2022. De fire organisasjonenes virksomhet har mange likheter, men også noen forskjeller. I det følgende beskrives aktiviteter, målgrupper, utbredelse og mål for hver enkelt MSO.

Bergen

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2019, 2020, 2021 og 2022³⁷.

Medisinernes seksualopplysning (MSO) Bergen	2019		2020	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 607 500	kr 607 500	kr 856 500	kr 505 250
	2021		2022	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 548 000	kr 400 000	kr 543 300	kr 425 000

Aktiviteter

MSO Bergen gjennomfører undervisning for ulike målgrupper – ungdomsskoler, videregående skoler, folkehøyskoler, fremmedkulturelle og psykisk/fysisk utviklingshemmede. MSO Bergen har egne undervisningsopplegg for mennesker med psykisk utviklingshemning, og har et samarbeid med Bergen kommune om undervisning ved bofellesskap.

³⁷ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

To ganger i året gjennomføres også Klamydiadagen. Klamydiadagen er et samarbeid med studentsamskipnaden på Vestlandet og Mikrobiologen på Haukeland sykehus, hvor studenter og andre kan teste seg for klamydia og gonoré.

Målgrupper

Det fremkommer av prosjektsøknaden til MSO Bergen for 2022 at én av de direkte målgruppene for tiltaket er ungdom og unge voksne mellom 13 og 24 år, mer spesifikt elever på ungdomsskoler, videregående skoler og folkehøyskoler. Tiltaket når også studenter gjennom foredrag og den nevnte klamydiadagen som arrangeres av MSO Bergen hvert semester.

Tiltaket når også voksne mellom 25 og 69 år, og nasjonale og etniske minoriteter. MSO Bergen gjennomfører undervisningsoppdrag på asylmottak eller voksenopplæringssentre for eldre studenter med innvandrerbakgrunn. Organisasjonen deltar også i debatter arrangert for studenter ved Universitetet i Bergen.

Videre fremgår det i prosjektsøknaden for 2022 at også seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter er en målgruppe for tiltaket, da underviserne møter seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter i de aller fleste klassene. En annen målgruppe er personer med funksjonsnedsettelse, da MSO Bergen underviser ved bofellesskap for psykisk utviklingshemmede og i klasser som har tilrettelagt undervisning.

Utbredelse

MSO Bergen har fylkene Vestland, Rogaland og Agder som sitt geografiske nedslagsfelt.

Målene med prosjektet³⁸

- Sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse. Inn under dette målet ligger det at MSO Bergen skal etterkomme etterspørselen med et mål om å overgå fjorårets antall undervisningstimer. Videre skal undervisningen for fremmedkulturelle grupper og mennesker med funksjonsnedsettelse øke i omfang.
- Redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter. MSO Bergen har et fastsatt undervisningsopplegg der prevensjon er en sentral del.
- Redusere smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert HIV. Det undervises om hvordan SOI-er smitter og hvordan testing og behandling foregår. Elevene skal sitte igjen med handlingskompetanse som behøves for å hindre spredning av SOI-er.
- Sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse- og omsorgstjenesten, og sikre at helsepersonell respekterer og forstår brukere og pasienters seksuelle behov.
- Tiltaket skal også bygge opp under en rekke målområder i strategien Snakk om det!: Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, uplanlagt svangerskap og abort, seksuelt overførbare infeksjoner, seksuell helse ved sykdom og funksjonshemning og seksuell helse etter overgrep eller andre krenkelser.

³⁸ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

Oslo

Tildelinger av Tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2019, 2020, 2021 og 2022³⁹.

Medisinernes seksualopplysning (MSO) Oslo	2019		2020	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 560 539	kr 560 593	kr 597 556	kr 563 778
	2021		2022	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 564 736	kr 400 000	kr 648 570	kr 425 000

Aktiviteter

MSO Oslo driver også seksualitetsundervisning for elever, særlig ved ungdomsskoler, men også ved videregående skoler og folkehøgskoler. Organisasjonen underviser også spesialklasser for personer med funksjonsnedsettelse, oftest fysisk eller psykisk utviklingshemning, samt flyktninger, familiegjennforente og asylsøkere. MSO Oslo underviser mindre ved asylmottak nå enn tidligere. Gjennom MSO Oslo gir også 6. års medisinstudenter medisinske råd til personer som selger sex og papirløse på en café i Oslo.

Flere av oppdragene til MSO Oslo inkluderer lærerstudenter. MSO Oslo gjennomførte sine første kurs for ungdomsskolelærere i 2017 og har utarbeidet et undervisningsopplegg for denne gruppen. Det planlegges fire undervisningsoppdrag for lærerstudenter i 2022.

I tillegg arrangerer MSO andre typer arrangementer, blant annet interne temakvelder for faglig oppdatering og opplæring, og interne seminarer for medlemmene to ganger i året. Det arrangeres også seminarer som andre medisinstudenter – som ikke er engasjert i MSO – kan delta på. På slike seminarer kommuniseres viktigheten av å drive god seksualitetsundervisning og det videreformidles fagkunnskap som helsepersonell kan nyttiggjøre seg.

Målgrupper

Målgruppene for MSO Oslos virksomhet oppgis i prosjektsøknaden for 2022 å være ungdom og voksne mellom 13-24 år, seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter, nasjonale og etniske minoriteter, kronisk og langvarige syke, personer med funksjonsnedsettelse, samt sexarbeidere, pedagoger og lærerstudenter.

³⁹ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

Utbredelse

MSO Oslos geografiske nedslagsfelt er fylkene Oslo, Viken, Agder og Vestfold og Telemark.

Målene med prosjektet⁴⁰

- Sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse.
- Redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter.
- Redusere smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert HIV.
- Sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse- og omsorgstjenesten, og sikre at helsepersonell respekterer og forstår brukere og pasienters seksuelle behov.
- Sikre at helsepersonell respekterer og forstår brukere og pasienters seksuelle behov.
- Tiltaket skal også bygge opp under en rekke målområder i strategien Snakk om det!: Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet, uplanlagt svangerskap og abort, seksuelt overførbare infeksjoner, seksuell helse ved sykdom og funksjonshemming, og seksuell helse etter overgrep eller andre krenkelser.

Trondheim

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2019, 2020, 2021 og 2022⁴¹.

Medisinernes seksualopplysning (MSO) Trondheim	2019		2020	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 422 428	kr 422 428	kr 541 048	kr 385 000
	2021		2022	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 330 070	kr 300 000	kr 520 340	kr 425 000

Aktiviteter

I likhet med Bergen og Oslo gjennomfører MSO Trondheim seksualitetsundervisning for elever på ungdomsskoler og videregående skoler, samt elever ved folkehøgskoler og beboere på asylmottak. Organisasjonene har – i likhet med Bergen og Oslo – også et spesielt fokus på undervisning til psykisk utviklingshemmede.

⁴⁰ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

⁴¹ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

I tillegg til seksualitetsundervisningen arrangerer MSO Trondheim tre seminarer om seksualfaglige tema som er åpne for alle interesserte, og to testdager for kjønns sykdommer ved NTNU, i samarbeid med Sit og St. Olavs hospital.

Videre fremgår det av prosjektsøknaden at MSO Trondheim ønsker å tilby undervisning til sykepleierstudenter og lærerstudenter, og de gjør også noen slike oppdrag.

Målgrupper

Direkte målgrupper for MSO Trondheims virksomhet er for det første ungdom og unge voksne mellom 13 og 24 år. Organisasjonen gjennomfører undervisning for ungdomsskoler, videregående skoler, konfirmanter, folkehøyskoler og studenter. Da de også underviser studenter på universitetsnivå og holder offentlige seminarer med eksterne foredragsholdere er voksne mellom 25 og 69 år også i deres direkte målgruppe. Det fremgår videre av prosjektsøknaden til MSO Trondheim for 2022 at organisasjonen driver undervisning på asylmottak og voksenopplæring, og nasjonale og etniske minoriteter er derfor en direkte målgruppe for tiltaket. Det samme gjelder personer med funksjonsnedsettelse, da tiltaket har særlig vekt på psykisk utviklingshemmede i skolen.

Utbredelse

MSO Trondheims tiltak har Trøndelag, Møre og Romsdal og Innlandet fylker som sitt geografiske nedslagsfelt.

Målene med prosjektet⁴²

- Sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse. Tiltaket innebærer undervisning for ungdom og unge voksne, og styrking av kompetansen til helsepersonell.
- Redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter. MSO Trondheim underviser om prevensjon, anatomi, menstruasjonssyklus og abort.
- Redusere smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert HIV. MSO Trondheim underviser om prevensjon og seksuelt overførbare infeksjoner, og har to testdager for klamydia og gonorré ved NTNU.
- Sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse- og omsorgstjenesten, og sikre at helsepersonell respekterer og forstår brukere og pasienters seksuelle behov. MSO Trondheim gjennomfører undervisning av medisinstudenter, og lærer i tillegg opp 30 nye undervisere årlig. Som nevnt tidligere avholdes det også tre åpne seminarer om seksualfaglige temaer, som særlig reklameres for helsefaglige studenter ved NTNU.
- Dette har samme begrunnelse som punktet over. I tillegg fremgår det fra prosjektsøknaden for 2022 at MSO Tromsø planlegger å holde workshop for medisinstudenter ved UiT, der fokus er hvordan en snakker med eldre pasienter om seksuell helse.
- Tiltaket skal også bygge opp under en rekke målområder i strategien Snakk om det!: Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, uplanlagt svangerskap og abort, seksuelt overførbare infeksjoner, seksuell helse ved sykdom og funksjonshemning og seksuell helse etter overgrep eller andre krenkelser.

⁴² Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

Tromsø

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2019, 2020, 2021 og 2022⁴³.

Medisinernes seksualopplysning (MSO) Tromsø	2019		2020	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 669 000	kr 660 900	kr 649 000	kr 512 250
	2021		2022	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 591 220	kr 450 000	kr 602 700	kr 475 000

Aktiviteter

MSO Tromsø drives av medisin- og tannlegestudenter ved UiT – Norges arktiske universitet. MSO Tromsø er altså den eneste av de fire MSO-organisasjonene der også odontologistudenter er engasjert. Cirka 70-80 prosent av medlemmene er likevel medisinstudenter.

MSO Tromsø driver seksualitetsundervisning for elever på 7. – 10. trinn, og for russekullet. De underviser også psykisk utviklingshemmede, elever i innføringsklasser og voksenopplæring, og beboere ved asylmottak. Videre gjennomføres det seksualitetsundervisning for lærerstudenter og medisin- og tannlegestudenter.

Organisasjonen arrangerer i tillegg en rekke arrangementer og interne undervisningsbolker for sine medlemmer. Det arrangeres to større foredrag i året, ett hvert semester.

Målgrupper

I likhet med de andre MSO-ene har MSO Tromsøs undervisning flere målgrupper. Den fleste er barn mellom 6-12 år, da organisasjonen også gjennomfører undervisning for elever på 7. trinn. Videre er ungdom og unge voksne mellom 13-24 år en viktig målgruppe, herunder elever på 8.-10. trinn, russekull, studenter ved lærerhøgskolen og første års medisin- og odontologistudenter ved UiT. Innunder denne målgruppen er også elever i innføringsklasser, beboere ved asylmottak og elever på voksenopplæring, samt unge personer med psykisk utviklingshemming. Blant sistnevnte grupper er også voksne mellom 25-69 år.

Videre er personer med funksjonsnedsettelse én av MSO Tromsøs målgrupper, hovedsakelig unge med psykisk utviklingshemming. En annen målgruppe er nasjonale- og etniske minoriteter.

⁴³ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

Seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter er også en målgruppe for tiltaket til MSO Tromsø. Organisasjonen oppgir i prosjektsøknaden for 2022 at de har en aktiv bevissthet om at personer fra disse minoritetene kan være i alle undervisningsgrupper.

Utbredelse

MSO Tromsøs geografiske nedslagsfelt er fylkene Nordland og Troms og Finnmark, i tillegg til Svalbard.

Målene med prosjektet⁴⁴

- Sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse. Gjennom seksualundervisning gir MSO informasjon tilpasset gruppene de underviser om blant annet deres rettigheter, tilbud, skikk og sikkerhet relatert til seksuell helse.
- Redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter. Gjennom seksualundervisning gir MSO informasjon og bidrar til refleksjon rundt blant annet graviditet, abort, menstruasjonssyklus og prevensjon.
- Redusere smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert HIV. MSO underviser om seksuelt overføre infeksjoner, inkludert HIV, herpes, HPV og klamydia. De gir opplæring i bruk av kondom, samt informerer om hvor og hvordan man kan teste seg for SOI.
- Sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse- og omsorgstjenesten. MSOs undervisere er fremtidig helsepersonell, og tar med seg erfaring og kunnskap om seksuell helse inn i sitt arbeidsliv. I tillegg får alle førsteårsstudenter på medisin og odontologi undervisning fra MSO.
- Sikre at helsepersonell respekterer og forstår brukere og pasienters seksuelle behov. Dette har samme begrunnelse som punktet over. I tillegg fremgår det fra prosjektsøknaden for 2022 at MSO Tromsø planlegger å holde workshop for medisin-studenter ved UiT, der fokus er hvordan en snakker med eldre pasienter om seksuell helse.
- Forebygge fordommer, stigma og diskriminering rundt seksuell helse.
- Forebygge spredning av intime bilder på internett gjennom undervisning om nettvett.
- Forebygge seksuelle overgrep, og opplyse om hvor man får hjelp.
- Tiltaket skal også bygge opp under en rekke målområder i strategien Snakk om det!: Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet, uplanlagt svangerskap og abort, seksuelt overførbare infeksjoner, og seksuell helse ved sykdom og funksjonshemming.

Kategorisering

Alle MSO-enes virksomhet kan kategoriseres som utførende, fordi det innebærer gjennomføring av undervisning som direkte påvirker målgruppene.

⁴⁴ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

5.3.2 Røde Kors seksualopplysning

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2019, 2020 og 2021⁴⁵.

Røde kors seksualopplysning	2019		2020	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 770 000	kr 450 000	kr 975 000	kr 500 000
	2021			
	Søkt	Mottatt		
	kr 475 000	kr 400 000		

Om tiltaket

Det fremgår av søknaden fra 2021 at prosjektet inkluderte flere aktiviteter. Den primære aktiviteten har vært etablering av et flerårig samarbeid mellom Røde kors-distrikter og respektive høyskoler der sykepleierstudenter har gjennomført seksualundervisning på skoler i distriktene. Studentene har blitt kurset/fått opplæring gjennom Røde Kors. De to distriktene som har vært involvert i prosjektet er Sogn og Fjordane, med samarbeid med høyskolen på Vestlandet, og Akershus, med samarbeid med OsloMet/tidligere høyskolen i Akershus. En annen aktivitet i prosjektet har vært utvikling av et kortere kurs for frivillige som skal drive med lavterskel informasjons- og kampanjearbeid knyttet til seksuell helse.

Instruktørkurset som klasseromsunderviserne skal gjennomføre har et omfang på 16 timer. Kurset omhandler pedagogikk rettet mot barn og unge, seksualitet, seksuelt overførbare sykdommer og tabuer knyttet til SOI-er, samt kunnskap om incest og seksuelle overgrep.

Målgrupper

I prosjektsøknaden for 2021 fremgår det at målgruppen for prosjektet er ungdom og unge voksne mellom 13 og 24 år, seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter, nasjonale og etniske minoriteter og personer med funksjonsnedsettelse.

Utbredelse

I den siste prosjektsøknaden (fra 2021) oppgis det at prosjektets geografiske nedslagsfelt er fylkene Vestland, Viken, og Troms og Finnmark.

⁴⁵ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

Målene med prosjektet⁴⁶

- Sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse.
- Redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter.
- Redusere smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert HIV.
- Ifølge den siste prosjektsøknaden skal tiltaket også bygge opp under en rekke målområder i strategien Snakk om det!: Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, lett tilgjengelig digital helseinformasjon, seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet, uplanlagt svangerskap og abort, seksuelt overførbare infeksjoner, seksuell helse ved sykdom og funksjonshemning, seksuell helse etter overgrep eller andre krenkelser, og kunnskapsgrunnlag og helsedata om seksuell helse.

Kategorisering

Tiltaket er kvalifiserende, da det innebærer opplæring av sykepleierstudenter og frivillige som skal utføre seksualitetsundervisningen. Det er imidlertid også utførende, da tiltaket også innebærer den faktiske undervisningen av elever i utvalgte geografiske områder.

5.4 Tilrettelegge

5.4.1 Sex og politikk – Uke 6 og seksualitetsundervisning i den norske skolen

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2019, 2020, 2021 og 2022⁴⁷.

Uke 6 og seksualitetsundervisning i den norske skolen (Sex og politikk)	2019		2020	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 6 270 000	kr 2 700 000	kr 6 495 000	kr 2 700 000
	2021		2022	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 4 000 000	kr 2 850 000	kr 3 400 000	kr 2 500 000

Om tiltaket

Foreningen Sex og Politikk utvikler og tilbyr gratis seksualitetsundervisningsmaterieil til bruk i skole og barnehage. Hovedmålet er å bidra til god seksuell helse og et godt og

⁴⁶ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

⁴⁷ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

inkluderende læringsmiljø for barn og unge, positiv seksualitet som forebyggende arbeid vektlegges.

Hovedvekten i tiltaket har ligget på utvikling/videreutvikling av uke 6. Sex og politikk har drevet uke 6 siden 2011. Prosjektet er landsomfattende, og tilbyr landets grunnskoler gratis undervisningsmaterieell om helse, trivsel og seksualitet. I tillegg til undervisningsmaterieell innebærer uke 6 gjennomføring av en årlig kampanjeuke i årets sjette uke. Uke 6 benyttes nå av over halvparten av alle norske grunnskoler.

Tilskuddet har også gått til utvikling av uke 16 – som inkluderer undervisningsmaterieell og gjennomføring av en årlig kampanjeuke – til bruk i videregående skole. I 2022 planlegges uke 16 arrangert for første gang. Dette materiaellet er for elever ved videregående skoler, etter innføring av seksualitetsundervisning i læreplanene i videregående opplæring.

Sex og politikk tar utgangspunkt i Kunnskapsløftet 2020, og kompetansemål som er relevante for helhetlig seksualitetsundervisning. Deler av tilskuddet har gått til oppdatering av undervisningsmateriaellet i tråd med læreplanmålene.

Målgrupper

De direkte målgruppene for tiltaket er voksne som jobber med barn og unge, og som snakker om eller underviser i seksualitet og seksuell helse.

Prosjektets indirekte målgrupper er barn mellom 6-12 år og ungdom og unge voksne som mottar seksualitetsundervisningen.

I prosjektsøknaden for 2022 oppgis også seksuelle minoriteter, kjønnsminoriteter og nasjonale og etniske minoriteter å være målgrupper for tiltaket. Det fremgår at undervisningsmateriaellet er for alle, og er inkluderende og normkritisk. På alle alderstrinn har materiaellet egne kapitler om seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter, og materiaellet er oversatt til samisk gjennom et eget samarbeid med Sametinget.

I 2022 er den primære målgruppen for uke 6 personer med funksjonsnedsettelse, og kampanjeuken har tema «verdifull akkurat som du er». Den primære målgruppen for uke 16 – og tema for kampanjeuken – er i år gutter og unge menn. Vi får opplyst at de to kampanjeukene for neste år planlegges å ha samme tema, samtykke.

Utbredelse

Prosjektets nedslagsfelt er hele landet.

Målene med prosjektet⁴⁸

- Tiltaket skal bidra til et av hovedmålene i strategien Snakk om det!, å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse. Prosjektet vil utvikle læremidler for seksualitetsundervisning til bruk fra 1. trinn til og med 13. trinn og i barnehager, for å gi barn og unge god og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse.
- Tiltaket skal også bidra til å redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter, og til å redusere smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert HIV. Det fremgår av søknaden at bruk av helhetlig seksualitetsundervisning har beviselig påvirkning på antall uplanlagte svangerskap og aborter, og at det er et viktig verktøy for å formidle fordelene av bruk av prevensjon som forhindrer seksuelt overførbare infeksjoner.

⁴⁸ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

- Tiltaket skal også bidra til å sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse- og omsorgstjenesten, da skolehelsetjenesten og helsesykepleiere er del av primærmålgruppen undervisere og brukere av seksualitetsundervisningsopplegget Uke 6 og Uke 16.
- Prosjektet skal også bidra til å oppnå mål på områdene autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, og seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet.
- Videre skal prosjektet bidra inn i målområdet seksuell helse ved sykdom og funksjonshemming. Det fremgår av søknaden at god seksuell helse gir økt livskvalitet, og at personer med funksjonsvariasjoner ofte opplever at deres seksualitet blir usynliggjort. Derfor vil Sex og politikk inkludere funksjonsvariasjon på en tydeligere måte i sitt materiell.

Kategorisering

Tiltaket kan i all hovedsak kategoriseres som *tilretteleggende*, da det innebærer utarbeidelse av læringsmateriell og undervisningsopplegg for skoler.

5.4.2 Sortland kommune – Æ e mæ

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd for første gang i 2022.

Æ e mæ (Sortland kommune)	2022	
	Søkt	Mottatt
	kr 1 750 000	kr 1 000 000

Om tiltaket

Modellen Æ e mæ er en helhetlig modell for forebygging av vold og seksuelle overgrep mot barn, utviklet av Sortland kommune (Sortland kommune, u.d.). Modellen inkluderer et undervisningsopplegg for barn, et system for involvering av foreldre og kompetanseheving for ansatte som kan bidra til å forebygge vold og overgrep mot barn gjennom sin jobb. Undervisningen gis til barn i 3.-4. klasse, barn i 7. klasse og til unge på Vg3.

Modellen er gjort tilgjengelig for alle landets kommuner gjennom en nettside som både Nordland fylkeskommune, Fylkesmannen i Nordland og Hdir har bidratt med midler til (Sortland kommune, u.d.).

Sortland kommune mottok tilskudd gjennom ordningen for prosjektet Æ e mæ/jeg er meg – digitale grensesetteringer for første gang i 2022. Tilskuddet går til å tilpasse innholdet i Æ e mæ til hva barn og unge møter på internett og sosiale medier. Mer spesifikt skal undervisningsmateriellet utvikles på områdene nettbruk og grensesetting på nett, knyttet til seksuell kommunikasjon og konsum.

Æ e mæ-modellen vil oppdateres og nye temaer vil legges til i undervisningsmateriellet, men tilskuddet vil også gå til kunnskapsinnhenting og undervisning av personell. De konkrete aktivitetene som skal gjennomføres er 1) Kunnskapsinnhenting 2) Avgrensning og forberedelser av nye modeller for undervisningen 3) Oppdatering og

utforming av nytt undervisningsmateriell 4) Undervisning av personell 5) Utforming av video og/eller animasjon til nettsiden.

Målgrupper

Direkte målgrupper for tiltaket er skoleelever på 7. trinn og på 3.-4. trinn. Det arrangeres også foreldremøte for foresatte til elevene på 7. trinn, med informasjon i forkant av undervisningen. Videre inngår undervisning for elever på VG3, der også helsesykepleier og jurist deltar. Videre er undervisere i modellen – helsesykepleiere og/eller lærere – direkte målgrupper.

Utbredelse

Prosjektets nedslagsfelt er nasjonal. Larvik kommune samarbeider med Sortland kommune om prosjektet, og i tillegg benytter mange flere kommuner modellen.

Målene med prosjektet⁴⁹

- Tiltaket skal Sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse. Det er et mål å utvide modellen med fenomenkunnskap om internettbruk knyttet til seksuell helse (grooming, cybersex) og med undervisning om digital grensesetting og forventninger.
- Tiltaket skal bygge opp under målet om lett tilgjengelig helseinformasjon. Gjennom prosjektet skal undervisningsmateriale for 7. trinn oppdateres, med fokus på det digitale
- Prosjektet skal underbygget målområdet autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, i strategien Snakk om det. Gjennom prosjektet skal barn og unge gis kunnskap om å sette grenser for seg selv og egen kropp på nett, øke kunnskapen om skjermfascinasjon, og gi mer kunnskap om nettbruk, porno og SoMe relatert til seksuell helse.
- Prosjektet skal underbygget målområdet Kunnskapsgrunnlag og helsedata om seksuell helse. Det skal utformes et kunnskapsgrunnlag om barn og unges digitale konsum og aktivitet, med fokus på forebygging av seksuelle overgrep.

Kategorisering

Da prosjektet innebærer utarbeidelse av læringsmateriell og undervisningsopplegg for skoler, kan det plasseres i kategorien *tilretteleggelse*. Det innebærer imidlertid også *utførelse*, da selve undervisningen også inngår i modellen. I tillegg går tilskuddet til kompetanseheving av personell, noe som gjør at prosjektet også har elementer fra kategorien *kvalifisere*.

5.5 Kvalifisere

5.5.1 FRI – Rosa kompetanse barnehage

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2019, 2020, 2021 og 2022⁵⁰.

⁴⁹ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

⁵⁰ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

Rosa kompetanse barnehage (FRI)	2019		2020	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 1 000 000	kr 1 000 000	kr 1 613 000	kr 1 300 000
	2021		2022	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 1 800 000	kr 1 000 000	kr 1 980 000	kr 1 000 000

Om tiltaket

Målet med Rosa kompetanse barnehage er at ansatte i barnehager skal bli trygge på temaer som seksualitet, seksuell orientering, normer og identitet, kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og familiemangfold, og innebærer kompetanseheving til barnehageansatte, barnehagelærerstudenter, og foreldre innenfor disse temaene. Kompetansehevingen skal bidra til at alle barn kan utvikle en trygg kjønnsidentitet og seksuell identitet. Innholdet i undervisningen søker å gi svar på hvordan barnehageledere – og ansatte eller foresatte kan opptre inkluderende og helsefremmende i møte med barn når det kommer til de nevnte temaene. Tiltaket innebærer 60 kurs med et gjennomsnitt på 50 deltakere i hver. Den pedagogiske tilnærmingen er praksisnær og normkritisk.

Målgrupper

Direkte målgrupper for tiltaket er barnehageansatte og barnehagelærerstudenter, i enkelte barnehager også foresatte. Den indirekte målgruppen er barnehagebarn i alderen 0-6 år. Tiltakets hovedfokus er på barn som bryter med forventninger knyttet til kjønn og seksualitet, og er også særlig relevant for ansatte, studenter og foresatte som tilhører lhbtq-gruppen.

Utbredelse

Prosjektets geografiske nedslagsfelt er hele landet.

Målene med prosjektet⁵¹

- Prosjektet skal bidra til å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse, et av hovedmålene i strategien Snakk om det. Tiltakets indirekte målgruppe er barnehagebarn, og i et livsløpsperspektiv er kunnskapsgrunnlaget som legges i barneårene avgjørende også for senere livskvalitet.
- Tiltaket skal bidra til målområdet i strategien Snakk om det!, autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse. Dette grunnlaget legges fra barndommen av, og en forutsetning for dette er trygge voksenpersoner som kan snakke åpent og trygt med barn om blant annet autonomi, kropp og grenser.

⁵¹ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

- Tiltaket skal bidra til målområdet i strategien Snakk om det!, seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet. Barn er avhengige av å bli møtte av kompetente og trygge voksne for å utvikle en sunn og positiv seksualitet, og dette kan også bidra til god seksuell helse gjennom hele livsløpet.

Kategorisering

Tiltaket kategoriseres som kvalifiserende.

5.5.2 Kanvas – Snakk med barn

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2020 og 2021⁵².

Snakk med barn (Kanvas)	2020		2021	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 673 500	kr 450 000		kr 350 000

Om tiltaket

Prosjektet innebærer formidling av et metodisk verktøy for å snakke med barn om seksuell helse, og å forebygge vold og seksuelle overgrep. Målgruppen er små barn mellom 0-6 år. Verktøyet var ferdig utviklet i 2019, og ble da lansert via et nyhetsbrev til barnehager og kommuner. Verktøyet er gratis for alle. I 2020 fikk prosjektet første gang tilskudd gjennom ordningen Seksuell helse, og midlene gikk da til en lanseringsturné der barnehageansatte kunne delta gratis på kurs. Kurset som ble tilbudt bestod av en kunnskapsdel og en del som omhandlet det metodiske verktøyet, og tok blant annet opp følgende spørsmål: Hvordan skal vi i barnehagene og skolen både kunne beskytte barn mot overgrep samtidig som vi skal sikre barn et trygt forhold til egen kropp og egne følelser?

Noen av midlene for 2020 ble omdisponert til foreldrewebinar, og i 2021 mottok Kanvas tilskudd til å tilby flere gratis webinarer til både foreldre og barnehagepersonell. Prosjektet skal etablere trygghet hos ansatte og foreldre gjennom å gi dem kunnskap om hvordan de kan forstå og møte barns utforskning og seksuelle leker.

Målgrupper

De direkte målgruppene er ansatte i barnehager og foreldre til barn mellom 0-6 år. Den indirekte målgruppen er barn mellom 0-6 år.

Utbredelse

Det geografiske nedslagsfeltet for prosjektet er hele landet.

⁵² Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

Målene med prosjektet⁵³

- Tiltaket skal styrke personalets evne til å snakke med barn og deres seksuelle lek, og egne og andre grenser, og gi barn mestringskompetanse i forhold til egen seksuelle helse. Barn som får kunnskap om overgrep greier oftere å identifisere at de er utsatt for noe som ikke er normalt eller lov. På denne måten skal tiltaket bidra til et av de overordnede målene i strategien Snakk om det!, å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse, samt målområdet Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse.
- Tiltaket skal også bidra til å underbygge målområdet Seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet, da grunnleggende kunnskap om kropp og seksualitet vil forebygge tidlig seksuell debut i ungdomsalder og overgrep i skolealder. Det understrekes i søknaden at barn som begår overgrep i skolealder mangler kunnskap.

Kategorisering

Prosjektet kategoriseres som *kvalifiserende*, fordi det innebærer undervisning av og kompetanseheving for barnehagelærere og foreldre.

5.5.3 Høgskolen i Innlandet – Videreutdanningstilbud om veiledning og undervisning om seksuell utvikling og helse

Tildelinger av tilskudd

Prosjektet mottok 825 000 kr i tilskudd 2020, hvorav 567 132 kr ble overført til 2021.

Videreutdanningstilbud om veiledning og undervisning om seksuell utvikling og helse (Hinn)	2020		2021	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 825 000	kr 825 000	kr 567 132	kr 567 132

Om tiltaket

I 2020 søkte Høgskolen i Innlandet om tilskudd gjennom ordningen Seksuell helse til gjennomføring av et samlingsbasert videreutdanningstilbud, ved en toårig pilot. Videreutdanningstilbudet tar form av et emne på masternivå, på 15 studiepoeng. Prosjektet skulle gjennomføres på Høgskolen i Innlandet, studiested Hamar. Deltakerne i videreutdanningstilbudet er barnehagelærere og lærere i grunnskolen med minimum bachelorgrad, rekruttert fra hele landet.

Studenter ved Høgskolen i Innlandet har gitt uttrykk for et behov for mer undervisning innenfor seksualundervisning- og veiledning, både i bacheloroppgaver og arbeidskrav. Det fremgår av prosjektsøknaden av disse tilbakemeldingene ville bli brukt i planleggingen av videreutdanningstilbudets innhold og form.

⁵³ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

Undervisningen tar form av forelesninger og seminarer, og er som nevnt samlingsbasert. Det er også mulighet for nettseminar med deltakere fra hele landet. Eksamensformen er hjemmeeksamen.

Ved bestått skal studentene ha oppnådd følgende læringsutbytte:

- Kunnskap om seksuell utvikling, identitet og kroppsbilde
- Kunnskap om sårbarhetsfaktorer knyttet til negativt kroppsbilde, seksuell utvikling, vold og seksuelle overgrep
- Kunnskap om kroppens funksjoner (anatomi, fysiologi, nevrofysiologisk utvikling)
- Kunnskap om seksuell helse
- Kunnskap om aktuelt lovverk knyttet til vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep
- Kan anvende kunnskap om identitet, kroppsbilde og seksuell utvikling til å fremme seksuell helse hos barn og unge med ulike forutsetninger og kulturell bakgrunn
- Kan identifisere, kommunisere og samarbeide tverrfaglig ved mistanke om seksualrelatert problematikk
- Kan anvende kunnskap fra fag-, læreplaner og rammeplaner til å planlegge og gjennomføre tverrfaglig seksualundervisning
- Er bevisst egne holdninger og verdier knyttet til kroppsbilde og seksualitet og har forståelse og aksept for mangfold
- Kan støtte barn og unge i å forstå, akseptere og mestre sine egne følelser, sette grenser for seg selv og respektere andres, og i å bli trygg på egen kropp

Målgrupper

Det fremgår av prosjektsøknaden at målgruppene for tiltaket er små barn mellom 0-5 år og deres foreldre samt barn mellom 6-12 år. Dette er indirekte målgrupper, da deltakerne i videreutdanningstilbudet som nevnt er barnehagelærere og lærere i grunnskolen.

Utbredelse

Prosjektets geografiske nedslagsfelt er hele landet.

Målene med prosjektet⁵⁴

Det fremgår av prosjektsøknaden at tiltaket skal bidra til å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuell helse, et av de overordnede målene i strategien *Snakk om det!* Det skal også underbygge målområdet Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse. Det er formulert fire konkrete målsetninger for prosjektet:

- **Mål 1:** styrke små barns begrepsapparat, selvfølelse, egenverd og respekt for identitet, kropp og grenser
- **Mål 2:** Sikre barn og unges kunnskap og kompetanse om kropp, grenser, seksualitet og seksuell helhet
- **Mål 3:** styrke foreldre og foresattes kunnskap og bevissthet om barns naturlige seksuelle utvikling
- **Mål 4:** øke barnehagelærere og læreres kompetanse om seksualitet og seksuell helse, slik at de opplever det trygt å gi aldersadekvat seksualundervisning.

⁵⁴ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

Kategorisering

Dette tiltaket kan både kategoriseres som *kvalifiserende* og *integrerende*. Det øker kompetansen om seksuell helse og seksualundervisning blant personer som jobber med og underviser barn og unge, samtidig som det også kan bygge kompetanse i lærerutdanningen ved Høgskolen i Innlandet, slik at utdannerne selv kan undervise studentene i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning. Siden tilbudet er for lærere og barnehagelærere som allerede jobber i skole/barnehage, har vi her kategorisert tiltaket som kvalifiserende primært.

5.5.4 Redd barna – Helhetlig seksualitetsundervisning på timeplanen i lærerutdanningene

Tildelinger av tilskudd

Tiltaket mottok tilskudd i 2020, 2021 og 2022⁵⁵.

Helhetlig seksualitetsundervisning på timeplanen i lærerutdanningene (Redd barna)	2020		2021	
	Søkt	Mottatt	Søkt	Mottatt
	kr 1 080 000	kr 1 080 000	kr 1 517 000	kr 1 350 000
	2022			
	Søkt	Mottatt		
	kr 1 045 000	kr 1 045 000		

Om tiltaket

Tiltaket mottok tilskudd gjennom ordningen *Seksuell helse* i 2020, 2021 og 2022. Prosjektet innebærer utforming av opplegg for helhetlig seksualitetsundervisning som skal tas inn i lærer- og lektorutdanningen. Dette omfatter samarbeid med ulike lærerutdanningsinstitusjoner og aktuelle organisasjoner og fagmiljøer.

Som del av prosjektet har Redd barna inngått samarbeid med flere utdanningsinstitusjoner, der en fagperson på feltet holder undervisningstimer for studenter, og der undervisningen evalueres. Utviklingen av materialet som brukes i undervisningen er også en del av prosjektet. Det første året prosjektet mottok tilskudd (2020) var lærerstudenter målgruppen, mens i 2021 ble prosjektet utvidet til å også gjelde barnehagelærerstudenter. I 2022 ble fokuset igjen lagt på lærerutdanningene, og prosjektet ble utvidet til flere utdanningsinstitusjoner. I 2022 gikk tilskuddet også til et dialogseminar for lærerutdannere.

Målgrupper

Den primære og direkte målgruppen er lærerstudenter, mens de sekundære og indirekte målgruppene er barn og unge, samt hele befolkningen på sikt. Også seksuelle

⁵⁵ Enkelte summer kan inkludere ubrukt tilskudd fra tidligere år, som er overført til året etter.

minoriteter og kjønnsminoriteter, nasjonale- og etniske minoriteter og personer med funksjonshemming oppgis i prosjektsøknaden for 2022 å være målgrupper for tiltaket.

Utbredelse

Prosjektets geografiske nedslagsfelt er hele landet.

Målene med prosjektet⁵⁶

- Tiltaket skal bidra til å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse, et av de overordnede målene i strategien Snakk om det. Lærerstudenter med kompetanse i helhetlig seksualitetsundervisning vil kunne bidra til dette hos sine elever når de er ferdig utdannet.
- Lærerstudentene vil også kunne bidra til å redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter, samt smitte av seksuelt overførbare infeksjoner blant sine elever når de er ferdig utdannet, og tiltaket skal dermed underbygge to av de overordnede målene i strategien Snakk om det.
- Det fremgår av prosjektsøknaden for 2022 at tiltaket også skal bidra til å sikre kunnskap om og ivaretagelse av seksuell helse i helse – og omsorgstjenesten.
- Videre skal tiltaket sikre at lærere både kan møte alle barn og unge på en inkluderende måte og gi helhetlig seksualitetsundervisning gjennom hele grunnopplæringen.
- Prosjektet skal også underbygge målområdene Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, Seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet, Uplanlagt svangerskap og abort, Seksuelt overførbare infeksjoner, og Seksuell helse etter overgrep eller andre krenkelser. I denne sammenheng det konkrete kriteriet for måloppnåelse at lærerstudenter bevisstgjøres på hva helhetlig seksualitetsundervisning er, hvorfor det er viktig og hvorfor det er deres ansvar i praksis. Dokumenterbare indikatorer for måloppnåelse oppgis å være at flere lærerstudenter får undervisning, digital og muntlig tilbakemelding fra studentene, dokumentering av innspill og rapport fra dialogseminar.

Kategorisering

Prosjektet kan plasseres i kategorien kvalifisere, fordi prosjektet primært omhandler aktivitet rettet mot barnehagelærer-/lærerstudenter. Det er imidlertid også klare integrerende aspekter ved prosjektet.

5.5.5 Sex og politikk – Positiv seksualitet som verktøy mot incest og seksuelle overgrep

Tildelinger av tilskudd

Prosjektet mottok 500 000 kr i tilskudd 2022.

Positiv seksualitet som verktøy mot incest og seksuelle overgrep (Sex og politikk)	2022	
	Søkt	Mottatt
	kr 933 800	kr 500 000

⁵⁶ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

--	--	--

Om tiltaket

Sex og politikk fikk i 2022 tilskudd til å utarbeide et undervisningsopplegg – samt utføring av undervisning – for barnehagelærerutdanninger. Prosjektet innebærer samarbeid med minst fem utdanningsinstitusjoner, med mål om å bidra til at barnehagelærerstudenter får kunnskap om barn og seksualitet i utdanningen, og at de aktivt skal kunne bruke denne kunnskapen til å forhindre incest og seksuelle overgrep. Undervisningsmateriellet vil utarbeides i samråd med utdanningsinstitusjonene og fagpersoner. Før studentene undervises vil de bli invitert til å gi innspill via en digital spørreundersøkelse. Deretter vil undervisningen gjennomføres, og både studenter og lærere vil deretter gi tilbakemelding, før undervisningsmateriellet videreutvikles. Materiellet vil etter prosjektperioden gjøres tilgjengelig for alle utdanningsinstitusjoner som ønsker å ta det i bruk, slik at det kan tas inn i pensumet til fremtidige barnehagelærere på fast basis.

Prosjektet forutsetter at lærere ved utdanningene deltar i undervisningen, med mål om at de på sikt selv kan ta ansvar for undervisningen til studentene, og bidra til at fagområdet blir tatt inn i pensum. Når undervisningsmateriellet er klart vil det som del av prosjektet avholdes en nasjonal konferanse for lærere ved utdanningsinstitusjonene, som skal bidra til at temaet barn og seksualitet tas inn i fremtidig undervisning ved barnehagelærerutdanningene.

En del av prosjektet er også politisk påvirkningsarbeid for å få temaet barn og seksualitet inn i nasjonale planer.

Målgrupper

Prosjektets målgruppe er barnehagelærerstudenter og andre studenter som skal jobbe med barn. Det fremgår ikke av prosjektsøknaden, men små barn mellom 0-5 år vil kunne sies å være den indirekte målgruppen av tiltaket. Det fremgår av søknaden at også seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter samt nasjonale – og etniske minoriteter er målgrupper for tiltaket, fordi studentene som berøres kan tilhøre disse minoritetene. Tiltaket vil etter planen trekke cirka 250 studenter.

Utbredelse

Prosjektets geografiske nedslagsfelt er hele landet.

Målene med prosjektet⁵⁷

- Tiltaket skal bidra til å nå overordnet mål i Snakk om det, Sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse. Tiltaket skal gi barnehagelærerstudenter kunnskap om barn og seksualitet og aktivt fremme positiv seksualitet, slik at de kan bruke dette som verktøy mot incest og seksuelle overgrep i sitt framtidige virke.
- Prosjektet skal også bidra til å redusere antall uplanlagte svangerskap og aborter, og til å redusere smitte av seksuelt overførbare infeksjoner, inkludert HIV. Hovedmålgruppen er barnehagelærerstudenter og andre som skal jobbe med barn. Det fremgår av prosjektsøknaden at ved at studentene får mer kunnskap om seksualitet, vil det også kunne påvirke deres forhold til seksualitet.

⁵⁷ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

- Videre skal prosjektet bidra til å legge et godt grunnlag for god seksuell helse for barna senere i livet, ved at barnehagelærere og andre som jobber med barn gir barn et begrepsapparat i tidlig alder. Dette skal bidra til å oppnå målområdet autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse, i strategien Snakk om det!
- Tiltaket skal også bidra til målområdet Seksualitet som ressurs gjennom hele livsløpet, da forskning viser viktigheten av tidlig alderstilpasset informasjon om seksualitet, og det fremheves at å begynne i skolen kan være sent.
- Prosjektet skal også bidra til å oppnå målområdet Seksuell helse etter overgrep eller andre krenkelser. Det fremgår av prosjektsøknaden at mangelen på språk og kunnskap om grenser gjør at barn ikke får rapportert overgrep, og det er viktig at barnehageansatte kan snakke om og oppdage overgrep og incest.

Kategorisering

Prosjektet kan plasseres i kategorien kvalifisere, fordi prosjektet primært omhandler aktivitet rettet mot barnehagelærerstudenter. Det er imidlertid også klare integrerende aspekter ved prosjektet.

5.6 Integrere

5.6.1 NTNU – Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene

Tildelinger av tilskudd

Prosjektet mottok 300 000 kr i tilskudd 2021.

Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene (NTNU)	2021	
	Søkt	Mottatt
	kr 300 000	kr 300 000

Om tiltaket

I 2021 fikk NTNU tilskudd til et forskningsprosjekt med tittelen «Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene». Prosjektet gir kunnskap om hvordan man bør spisse tiltak for å styrke undervisningskompetanse om seksualitet i lærerutdanningene for at de skal ha best mulig effekt. Undersøkelsen tar for seg 1) hva slags opplevd kompetansebehov undervisere på relevante emner i lærerutdanningene har og 2) Hvordan styrket seksualitetsundervisning på best mulig måte kan innpasses i ulike emnestrukturer i lærerutdanningene. Prosjektet bestod av følgende aktiviteter: Forarbeid, datainnsamling, analyse, rapportering og etterarbeid i form av en vitenskapelig artikkel. Prosjektrapporteringen viser at datainnsamlingen tok form av intervjuer med lærerutdannere ved flere ulike steder, at det ble avholdt en analyseworkshop med prosjektgruppen.

Målgrupper

Prosjektet tar sikte på å styrke lærerstudenters kompetanse innenfor seksuell helse, og bidra til styrking av seksualitetsundervisning i hele utdanningsløpet. Direkte målgrupper for tiltaket er derfor lærerstudenter, mens indirekte målgrupper er barn mellom 6-12 år og ungdom og unge voksne mellom 13 og 24 år som går på skole.

Utbredelse

Prosjektets nedslagsfelt oppgis å være hele landet.

Målene med prosjektet⁵⁸

- Tiltaket skal underbygge målområdet Kunnskapsgrunnlag og helsedata om seksuell helse i strategien Snakk om det. Prosjektets hovedformål er å styrke kunnskapsgrunnlaget om arbeidet med seksuell helse i lærerutdanningene.
- Det skal også bidra til å nå det overordnede målet om å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuelle helse. Prosjektet søker kunnskap som er nødvendig for å målrette lærerutdanningenes

⁵⁸ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

rolle i å bidra til studenters kompetanse om seksuell helse, og dermed hele skoleverkets kompetanse.

- Tiltaket skal også bidra til reduksjon av uplanlagte svangerskap og aborter gjennom bedre seksualitetsundervisning i skolen, og til reduksjon av seksuelt overførbare infeksjoner gjennom bedre seksualitetsundervisning i skolen, to av hovedmålene i strategien Snakk om det.
- Prosjektet skal også bidra til nødvendig kunnskap for å styrke lærerutdanningenes evne til å kvalifisere lærere til undervisning om autonomi, kropp og grenser, og slik bygge opp under målområdet Autonomi, kropp og grenser.
- Videre skal det bidra med nødvendig kunnskap om lærerutdanningenes kompetansebehov for å styrke undervisningen om både forebygging av seksuelle overgrep og krenkelser, og ivaretagelse av utsatte, og det skal på denne måten underbygge målområdet Seksuell helse etter overgrep og andre krenkelser.

Kategorisering

Prosjektet kan plasseres i kategorien *integre*, fordi prosjektet skal bidra til å bygge kompetanse i lærerutdanningen slik at de selv kan undervise i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning.

5.6.2 NTNU – Seksualitetsundervisning for lærerstudenter

Tildelinger av tilskudd

Prosjektet mottok 2 000 000 kr i tilskudd i 2022.

Seksualitetsundervisning for lærerstudenter (NTNU)	2022	
	Søkt	Mottatt
	kr 2 000 000	kr 2 000 000

Om tiltaket

Resultatene i prosjektet «Mulighetsrom for helhetlig seksualitetsundervisning i lærerutdanningene» dannet grunnlag for utarbeidelsen av et nytt prosjekt om utvikling av seksualitetsundervisning i lærerutdanningene, som ble tildelt tilskudd i 2022. Dette prosjektet var – i motsetning til det foregående prosjektet – både et forskningsprosjekt og et utviklingsprosjekt. Prosjektet har som formål å styrke lærerstudenters kompetanse innenfor seksuell helse gjennom forsknings- og utviklingsarbeid i grunnskolelærerutdanningene, mer spesifikt faglig utvikling i fagene Pedagogikk og elevkunnskap (PEL) og naturfag. Dette inkluderer gjennomføring og dokumentasjon av nye undervisnings- og læringsdesign i fagene.

Målgrupper

Målgruppen for prosjektet er lærerutdannere og lærerstudenter, som skal få økt kompetanse i helhetlig seksualitetsundervisning. Det tas utgangspunkt i målgruppens eksisterende kunnskap. Utdannerne og studentene vil drive både undervisnings- og forskningsdelene av prosjektet sammen, og vil i fellesskap utvikle undervisnings- og forskningsdesign. Det er forventet at om lag 500 lærerstudenter vil være involvert i

utviklingsarbeidet. Arbeidet vil følge-evalueres, og dette er en del av prosjektet som har fått tilskudd.

Indirekte målgrupper av tiltaket oppgis i prosjektsøknaden å være barn mellom 6-12 år og ungdom og unge voksne mellom 13- 24 år.

Seksuelle minoriteter og kjønnsminoriteter oppgis også som en målgruppe i søknaden. Dette begrunnes med at prosjektet inkluderer undervisning for og om seksuelle minoriteter generelt, og undervisning som styrker barn og unge som tilhører LHBTIQ-gruppen sin evne til å ivareta egen seksualitet.

Videre oppgis nasjonale – og etniske minoriteter og personer med funksjonsnedsettelse som målgrupper. Prosjektet innebærer utvikling av seksualitetsundervisning for lærerstudenter som innebærer antirasistisk bevissthet for å motvirke fordommer mot etniske og nasjonale minoriteter. Prosjektet legger også til grunn at lærerstudenter må ha kompetanse om funksjonsvariasjon og seksualitet, for at de skal kunne bidra til å styrke alle elevers seksuelle autonomi og helse.

Utbredelse

Prosjektets nedslagsfelt er hele landet.

Målene med tilskuddet⁵⁹

- Tiltaket skal bidra til et av de overordnede målene i strategien Snakk om det, å sikre mennesker i alle aldre god kunnskap og nødvendig kompetanse til å ivareta egen seksuell helse. Gjennom bedre lærerutdanning skal prosjektet styrke kompetansen til lærerstaben i grunnskolen, den eneste felles læringsarenaen for hele befolkningen, i helhetlig seksualitetsundervisning.
- Tiltaket skal også bidra til reduksjon av uønskede svangerskap, et av hovedmålene i strategien Snakk om det, da god og alderstilpasset seksualitetsundervisning virker forebyggende for uplanlagte svangerskap og aborter.
- Tiltaket skal også bidra til å redusere smitte av seksuelt overførte infeksjoner, et av de andre hovedmålene i strategien. Studentene som deltar i prosjektet vil fremme barn og unges evne til å forstå, samtale om og reflektere over sikrere sex og risiko forbundet med seksuelle handlinger, noe som bidrar til å forebygge SOI.
- Prosjektet skal utvikle undervisning som setter studenter i stand til å fremme elevers autonomi, kroppslige forståelse og selvbestemmelse, samt evne til å sette grenser for egen og andres atferd. Det skal på denne måten underbygge målområdet Autonomi, kropp og grenser – et godt grunnlag for god seksuell helse.
- Videre skal prosjektet utvikle undervisning som styrker studenters evne til å ivareta barn som er utsatt for seksuelle overgrep eller krenkelser i opplæringen, og på denne måten underbygge målområdet Seksuell helse etter overgrep eller andre krenkelser.
- Prosjektet skal også bygge opp under målområdet Kunnskapsgrunnlag og helsedata om seksuell helse i strategien. Tiltaket skal bidra med kunnskap om hvordan lærerutdanningene kan bidra til å fremme seksuell helse i befolkningen gjennom å styrke studenters pedagogiske kompetanse og undervisningskompetanse.

⁵⁹ Målene er hentet fra den siste av prosjektsøknadene, dersom tiltaket har mottatt tilskudd over flere år.

Kategorisering

Prosjektet kan plasseres i kategorien *integrere*, fordi prosjektet skal bidra til å bygge kompetanse i lærerutdanningen slik at de selv kan undervise i metoder for helhetlig seksualitetsundervisning.

Vedlegg 2: Relevante kompetansemål i læreplanene og omtale i andre styringsdokumenter

Undervisning om seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser tematiseres gjennom undervisningsløpet i grunnskolen og i videregående skole, og er også et tema i barnehagen. I det videre beskrives tverrfaglige temaer i den overordnede delen av læreplanverket, samt konkrete kompetansemål i ulike fag i grunnskolen og videregående opplæring, som er knyttet til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller grenser. Vi beskriver også hvilke momenter i rammeplan for barnehagen som kan knyttes til disse temaene. Videre beskriver vi om og på hvilken måte disse temaene kommer til uttrykk i forskrifter om rammeplan og nasjonale retningslinjer for de ulike lærerutdanningsløpene, og for barnehagelærerutdanningen.

5.7 Tverrfaglige temaer i overordnet del av læreplanen

I overordnet del av læreplanverket beskrives tre tverrfaglige temaer, folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling. Kompetanse knyttet til disse temaene blir opparbeidet av elevene gjennom flere ulike fag. De tverrfaglige temaene skal bidra til at elevene forstår og ser sammenhenger på tvers av fag.

Folkehelse og livsmestring

Aspekter som berører seksualitet, kjønn, identitet, relasjoner m.m. innenfor det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring kommer til uttrykk i flere fag i læreplanene: norsk, samfunnsfag, samfunnskunnskap, KRLE, Religion og etikk, naturfag, musikk og kunst og håndverk. I denne sammenhengen handler temaet blant annet om at elevene skal kunne gi uttrykk for egne følelser, tanker og erfaringer, bli bevisste på egen identitet og identitetsutvikling og håndtere utfordringer knyttet til seksualitet, personlig økonomi, rus, utenforskap og digital samhandling. Andre aspekter ved temaet folkehelse og livsmestring i disse fagene er at elevene skal utvikle sin evne til å reflektere over etiske spørsmål og problemstillinger som gjelder identitet, kjønn, seksualitet og psykisk helse, og reflektere over verdien av gjensidig forståelse og betydningen av å sette egne grenser.

Demokrati og medborgerskap

Aspekter som berører seksualitet, kjønn, identitet, relasjoner m.m. innenfor det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap kommer også til uttrykk i flere fag: fagene norsk, samfunnsfag, samfunnskunnskap, KRLE, Religion og etikk, og musikk. Temaet handler i disse fagene blant annet om at elevene skal utvikle kunnskap om og innsikt i demokratiske verdier og prinsipper og forebygge ekstreme holdninger, samt utvikle forståelse, toleranse og respekt for andre menneskers synspunkter og perspektiver. Elevene skal også blant annet kunne identifisere områder der menneskeverdet blir utfordret, problematisere makt og utenforskap, og stille spørsmål ved gjengse normer.

Bærekraftig utvikling

Aspekter som berører seksualitet, kjønn, identitet, relasjoner m.m. innenfor det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling kommer til uttrykk i fagene norsk, samfunnsfag

og samfunnskunnskap. I norsk skal elevene utvikle kunnskap om hvordan tekster fremstiller natur, miljø og livsbetingelser lokalt og globalt, mens de i samfunnsfag skal forstå sammenhengen mellom de sosiale, økonomiske og miljømessige forholdene ved bærekraft. Blant annet skal kunnskap om hvordan levekår, levesett og demografi henger sammen bidra til denne forståelsen. I samfunnskunnskap skal elevene lære at bærekraftige løsninger innebærer at verdier som likeverd og mangfold tas vare på.

5.7.1 Grunnskolen

Samfunnsfag

I samfunnsfag skal elevene på andre trinn kunne samtale om følelser, kropp, kjønn og seksualitet og hvordan egne og andres grenser kan uttrykkes og respekteres⁶⁰. Etter fjerde trinn skal elevene kjenne til menneskerettigheter og rettigheter barn har og kunne samtale om grenser knyttet til kropp, hva vold og seksuelle overgrep er, og hvor man kan få hjelp hvis man blir utsatt for vold og seksuelle overgrep. Etter syvende trinn skal elevene kunne reflektere over variasjoner i identiteter, seksuell orientering og kjønnsuttrykk og egne og andres grenser knyttet til følelser, kropp, kjønn og seksualitet og drøfte hva man kan gjøre om grenser blir brutt.

Etter tiende trinn er ikke seksualitetsundervisning fremhevet i kompetansemålene like eksplisitt i samfunnsfag, men læringsmålene knytter seg til elevenes evne til å reflektere over hvordan identitet, selvbilde og egne grenser utvikles og utfordres i ulike felleskap og likheter og ulikheter i identiteter og levesett. Elevene skal videre kunne presentere forslag til hvordan påvirkning og uønskede hendelser kan håndteres.

Naturfag

I naturfag skal elevene på andre trinn snakke om hvordan sansene brukes til å samle informasjon og kunne gi eksempler på hvordan man kan verne kroppen⁶¹. På fjerde trinn skal de kunne samtale om hva fysisk og psykisk helse er, og drøfte hvordan livsstil og trivsel påvirker helse. Elevene skal samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene, om kjønnsidentitet og om menneskets reproduksjon. I syvende klasse skal elevene kunne gjøre rede for fysiske og psykiske forandringer i puberteten og samtale om hvordan dette kan påvirke følelser, handlinger og seksualitet. Etter tiende trinn skal elevene videre kunne drøfte spørsmål knyttet til seksuell og reproduktiv helse.

KRLE

I faget KRLE (kristendom, religion, livssyn og etikk) skal elevene øve seg i filosofisk samtale og på fjerde trinn skal de beskrive og samtale om ulike måter å leve sammen på i familie og samfunn, og identifisere og reflektere over etiske spørsmål.⁶² De skal kunne sette seg inn i og formidle egne og andres tanker, følelser og erfaringer. Elevene skal samtale om hva menneskeverd, respekt og toleranse betyr og hva det innebærer for hvordan vi lever sammen. Kompetansemål etter syvende trinn viderefører samtalen om mangfold, og elevene skal kunne bruke fagbegreper og gjøre rede for ulike syn på barndom, familie og samliv i religioner og livssyn og utforske og beskrive egne og andres perspektiver i etiske dilemmaer samt reflektere over eksistensielle spørsmål knyttet til menneskers levesett og levekår. Etter tiende trinn skal elevene kunne utforske andres perspektiv og håndtere uenighet og meningsbrytning. De skal også kunne gjøre rede for og reflektere over ulike syn på kjønn og seksualitet i kristendom og andre religioner og

⁶⁰ <https://www.udir.no/lk20/saf01-04?lang=nob>

⁶¹ <https://www.udir.no/lk20/nat01-04>

⁶² <https://www.udir.no/lk20/rle01-03>

livssyn. Disse emnene muliggjør anledninger for å tematisere elementer i seksualitetsundervisning.

Kroppsøving

I lærerplanen for 4. trinn er det et kompetansemål i kroppsøving at elevene skal forstå kroppslige ulikheter mellom seg selv om andre, og inkludere andre i ulike bevegelsesaktiviteter. Elever på 10. trinn skal i kroppsøving kunne reflektere over hvordan ulike fremstillinger av kropp i media og samfunnet påvirker bevegelsesaktivitet, kroppsideitet og selvbilde.

Norsk

I norsk er det flere kompetansemål for grunnskolen som kan knyttes til temaer som seksualitet, identitet, kjønn, kropp og grenser. Elever på 2. trinn skal kunne samtale om og beskrive hvordan ord vi bruker, kan påvirke andre, og elever på 4. trinn skal kunne reflektere over hvordan språkbruken vår påvirker andre, og hvordan vi tilpasser og endrer språket i ulike situasjoner. Elever på 7. trinn skal i norsk kunne reflektere etisk over hvordan eleven fremstiller seg selv og andre digitale medier. Videre skal de kunne utforske og reflektere over sammenhengen mellom språk og identitet.

Musikk og kunst og håndverk

I musikk er et kompetansemål for elever på 7. trinn at de skal kunne undersøke hvordan kjønn, kjønnsroller og seksualitet fremstilles i musikk og dans i det offentlige rom, og skape uttrykk som utfordrer stereotyper. Elevene skal også kunne reflektere over hvordan musikk kan spille ulike roller for utvikling av individer og gruppers identitet.

Videre er det et kompetansemål i kunst og håndverk for 7. trinn at elevene skal kunne undersøke hvordan kjønnsroller vises i kulturelle uttrykk før og nå, og lage visuelle uttrykk som utfordrer stereotyper.

5.7.2 Videregående skole

I læreplan for samfunnsfag for videregående opplæring er et kompetansemål at elevene skal kunne gi eksempler på hvordan kultur, kjønnsroller og familie- og samlivsformer varierer og endrer seg over tid. I kompetansemålene for opplæringen i samfunnskunnskap vg1 og vg2 kan flere av målene knyttes til undervisning og læring om seksuell helse. Målene som mest eksplisitt tar for seg seksualitet, sier at elevene skal reflektere over utfordringer i sammenheng med grensesetting og drøfte ulike verdier, normer og lover som gjelder kjønn, seksualitet og kropp.

I naturfag i den videregående opplæringen, er kompetansemålene i mindre grad knyttet til seksualitetsundervisning, men elevene skal blant annet kunne drøfte helse- og livsstilsspørsmål, vurdere informasjon fra ulike kilder og drøfte etiske spørsmål knyttet til bioteknologi.

I religion og etikk for studieforberedende VG3 er et kompetansemål at elevene skal kunne identifisere og drøfte etiske problemstillinger i tilknytning til kommunikasjon, mellommenneskelige relasjoner og identitet. De skal også kunne diskutere problemstillinger knyttet til gruppebaserte fordommer, rasisme og diskriminering, og ta andres perspektiv og håndtere meningsbrytning om religion, livssyn og verdispørsmål.

5.7.3 Barnehage

I rammeplan for barnehagen⁶³ fremgår det at barnehagen blant annet skal bidra til at barna får kjennskap til menneskekroppen, blir trygge på egen kropp, får en positiv oppfatning av seg selv og blir kjent med egne følelser, setter grenser for egen kropp og respekterer andres grenser.

Personalet skal bidra til at barna utvikler et bevisst forhold til retten til å bestemme over egen kropp og respekt for andres grenser. De skal også kjenne og praktisere nasjonale føringer for helsefremmende og forebyggende tiltak som gjelder barn.

Andre deler av rammeplanen som kan knyttes til barns læring om seksuell helse, er for eksempel at barnehagen skal fremme mangfold og gjensidig respekt, nysgjerrighet og undring over likheter og forskjeller, og bidra til at barn føler seg anerkjent for den de er⁶⁴. Personalet skal stimulere verbal og non-verbal kommunikasjon og sørge for at alle barna får erfaringer med å bruke språk som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker og følelser⁶⁵.

5.8 Seksuell helse i retningslinjer for barnehagelærer- og lærerutdanningene

Både i forskrift om rammeplan og nasjonale retningslinjer for de ulike lærerutdanningsløpene, kan man finne referanser til undervisning om seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller grenser. Vi vil i det videre oppsummere innhold i forskrift og retningslinjer knyttet til dette, for ulike lærerutdanninger, samt for barnehagelærerutdanningen.

5.8.1 Lærerutdanningene

Grunnskolen

Det fremgår av forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanning både for trinn 1-7 og for trinn 5-10 at utdanningen skal kvalifisere studentene til å videreutvikle skolen som en institusjon for danning og læring i et demokratisk og mangfoldig samfunn⁶⁶. Videre skal hver utdanningsinstitusjon utarbeide en programplan for grunnskolelærerutdanning, som blant annet skal beskrive hvordan arbeid med tverrfaglige temaer – som vold og seksuelle overgrep mot barn og unge – skal ivaretas i oppbyggingen av programmet. Det er også forskriftsfestet at kandidatene etter fullført utdanning skal ha kunnskap om barn i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om mobbing, vold og seksuelle overgrep mot barn, gjeldende lovverk og barns rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv, og at kandidatene er i stand til å identifisere tegn på mobbing, vold og seksuelle overgrep.

⁶³ [Rammeplan for barnehagen \(udir.no\)](https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan-for-barnehagen/verdigrunnlag/mangfold-og-gjensidig-respekt/)

⁶⁴ <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan-for-barnehagen/verdigrunnlag/mangfold-og-gjensidig-respekt/>

⁶⁵ <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan-for-barnehagen/barnehagens-formal-og-innhold/kommunikasjon-og-sprak/>

⁶⁶ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-06-07-861?q=forskrift%20grunnskolel%C3%A6rerutdanning>

<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-06-07-860?q=forskrift%20grunnskolel%C3%A6rerutdanning>

1.-7. trinn

I UHR-Lærerutdannings retningslinjer for grunnskolelærerutdanning for 1.-7. trinn beskrives læringsutbyttet kandidatene skal oppnå i form av kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse. I samfunnsfagene skal kandidaten kunne stimulere til undring om og respekt for mangfold, og bruke dette som ressurs i arbeidet med alle elever, og kandidaten skal ha innsikt i ulike faktorer som påvirker kjønnsidentitet, seksualitet og samliv. Gjennom faget Pedagogikk og elevkunnskap skal kandidaten få kunnskap om elevenes kognitive, emosjonelle, kroppslige og sosiale utvikling, samt kunnskap om barn i sorg og krise, overgrep mot barn og vanskelige livssituasjoner som barn kan komme i.

Videre skal lærerstudentene gjennom KRLE-faget få kunnskap om sentrale etiske og filosofiske problemstillinger som minoritetsspørsmål, diskriminering og kroppsfokusering i barnekulturen, og i kroppssøving skal kandidaten tilegne seg kunnskap om kroppen som symbol i dagens samfunn, med vekt på hvordan dette kommer til uttrykk i barnekultur. I naturfag skal studentene få kunnskap om hvordan de kan drive dialogisk undervisning om menneskekroppen, helse og livsstil for de yngste elevene og for elever i begynnende pubertet.

5.-10. trinn

Retningslinjene for grunnskolelærerutdanning for 5.-10. trinn beskriver også læringsutbyttet kandidatene skal oppnå i form av kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse i de ulike fagene studentene skal gjennom. For læringsutbyttet knyttet til seksualitet, kropp, grenser og identitet er det mange likheter med retningslinjene for 1.-7. trinn, men også noen forskjeller. Faget pedagogikk og elevkunnskap har et overordnet ansvar for at studentene utvikler en læreridentitet som hviler på sentrale profesjonsetiske prinsipper, slik at de som lærere kan bidra til kontinuerlig utvikling av en mangfoldig og inkluderende skole. Også grunnskolelærerstudentene for 5.-10. trinn skal tilegne seg kunnskap om elevenes kognitive, emosjonelle, kroppslige og sosiale utvikling, og kunnskap om barn i sorg og krise, overgrep mot barn og vanskelige livssituasjoner som barn kan komme i. Videre skal kandidatene kunne begrunne, formidle og bruke dokumenter om menneskerettigheter og barns rettigheter i opplæringen av elevene, og ivareta livssynsmangfold i samarbeid med elever og foreldre.

Det fremgår videre av retningslinjen at spørsmål rundt ungdom og identitet til en viss grad vil vektlegges i KRLE-fagene i grunnskolelærerutdanningen for 5.-10. trinn. Gjennom disse fagene skal kandidatene tilegne seg kunnskap om sentrale etiske og filosofiske problemstillinger, blant annet knyttet til seksuell orientering og kroppsfokusering i barne- og ungdomskulturen. I kroppssøving skal studentene få kunnskap om kroppen som symbol i dagens samfunn, med vekt på hvordan dette kommer til uttrykk i barne- og ungdomskultur. Videre skal studentene gjennom naturfag få kunnskap om hvordan å drive dialogisk undervisning om menneskekroppen, seksualitet og helse for elever på mellom- og ungdomstrinnet. I samfunnsfag skal studentene tilegne seg innsikt i sosiale og kulturelle faktorer som påvirker synet på kjønn, seksualitet og kjærlighet.

Videregående skole

Det fremgår av forskrift om rammeplan for lektorutdanning for trinn 8-13 at utdanningen skal kvalifisere kandidatene til å videreutvikle skolen som en institusjon for læring og dannelse i et demokratisk og flerkulturelt samfunn.⁶⁷ Kandidatene skal opparbeide seg kunnskap om ungdomskultur og ungdoms utvikling og læring i ulike sosiale og flerkulturelle kontekster. De skal også tilegne seg kunnskap om barn og unge i

⁶⁷ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-03-18-288>

vanskelige livssituasjoner, dette inkluderer blant annet kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn og unge. Videre skal kandidatene kunne identifisere særskilte behov hos barn og unge, herunder identifisere tegn på vold eller seksuelle overgrep. De skal i denne sammenheng kunne etablere samarbeid med aktuelle tverrfaglig og tverretatlige samarbeidspartnere til barnets beste, basert på faglige vurderinger.

I de nasjonale retningslinjene for lektorutdanningen, trinn 8-13, beskrives noen gjennomgripende profesjonstemaer. Ett av disse er psykososialt læringsmiljø, og utdanningen skal sikre at studentene får nødvendig kompetanse for å skape et trygt og godt psykososiale miljø for elevene, samt for å forebygge og håndtere mobbing, trakassering og krenkelser, rasisme og diskriminering. Studentene må derfor opparbeide seg kunnskap om utfordringer i dagens ungdomskultur. Studenten skal kunne ivareta et normkritisk perspektiv på seksualitet og samliv, og fremme likestilling. Videre skal studentene ha øye for den psykiske og fysiske helsen til elevene, og for psykososiale risikofaktorer i deres skolehverdag. I likhet med bestemmelsene i forskriften, sier også den nasjonale retningslinjen at lektorstudentene skal ha kunnskap om og kunne identifisere tegn på vold eller seksuelle overgrep mot elevene, og vite hvordan nødvendige tiltak kan iverksettes.

Andre utdanninger for lærere i grunnskolen og videregående

Temaer som kan knyttes til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller grenser nevnes også i forskrifter om rammeplaner og retningslinjer for andre utdanninger som leder til undervisningskompetanse i grunnskolen og/eller videregående opplæring.

Praktisk-pedagogisk utdanning

I de nasjonale retningslinjene⁶⁸ for *Praktisk-pedagogisk utdanning for allmenne fag* fremgår det at skolen skal støtte elevene i personlig utvikling, dannelse og identitetsutvikling. Det er en fellesarena i samfunnet der elevene skal utvikle kunnskap og kompetanser som gjør dem i stand til å leve meningsfulle liv, og delta aktivt i demokrati og samfunnsutvikling, og lærerens oppgaver er å bidra til at barn og unge utvikler sitt potensial både som individ, medmenneske og samfunnsborger. I forskrift om rammeplan⁶⁹ for denne utdanningen går det frem at kandidaten skal ha kunnskap om barn og unge i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn og unge, om deres rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv, og om hvordan sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende lovverk.

Praktiske og estetiske fag

I forskrift om rammeplan⁷⁰ for *lærerutdanning i praktiske og estetiske fag for 1.-13. trinn* fremgår det at utdanningen skal ha et særlig fokus på de praktiske og estetiske dimensjonenes betydning i barne- og ungdomskultur, og skal ha et særlig ansvar for barn og unges utvikling, læring og identitetsdanning knyttet til praktiske og estetiske uttrykksformer. Utdanningen skal også gi studentene et profesjonsetisk grunnlag bygget på mangfold, inkludering og likestilling. Studentene skal bidra i videreutvikling av skolen som en institusjon for dannelse og læring i et demokratisk og mangfoldig samfunn. Også i forskrift om rammeplan⁷¹ for denne utdanningen går det frem at kandidaten ha kunnskap om barn og unge i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om mobbing, vold og seksuelle overgrep mot barn og unge, om barn og unges rettigheter i et nasjonalt

⁶⁸ <https://www.uhr.no/f/p1/i13d351d8-d4a8-4c93-ac64-f0d2fbbdc6c6/godkjente-retningslinjer-ppu.pdf>

⁶⁹ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-12-21-1771>

⁷⁰ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2020-06-04-1134>

⁷¹ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2020-06-04-1134>

og internasjonalt perspektiv og om hvordan sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende lovverk.

I de nasjonale retningslinjene⁷² for denne utdanningen går det fram at innsikt i historie og kultur – også barne- og ungdomskultur – er viktig for å tilrettelegge for utvikling av barn og unges identitet og for at de kan oppleve tilhørighet. Gjennom profesjonsfag skal studentene få inngående kunnskap om praktiske og estetiske læringsprosessers betydning for utdanning, dannelse og identitetsutvikling. Videre skal studentene gjennom faget musikk få inngående bevissthet om barn og unges musikalske og sosiale identitetsutvikling. Under faget dans fremgår det at opparbeidelse av kunnskap og erfaring fra dans kan fremme forståelse for egen og andres kultur og medvirke til selvforståelse, identitet, respekt og toleranse mellom personer med ulik bakgrunn, og under faget kroppsøving og idrettsfag fremgår det at bevegelse påvirker barn, unge og voksne selvbylde, og støtter vår evne til samhandling og kommunikasjon.

I forskrift om rammeplan⁷³ for *treårige faglærerutdanninger i praktiske og estetiske fag* kan man lese at kandidaten skal ha kunnskap om barn og unges oppvekstmiljø og barne- og ungdomskultur, livsløpsutvikling og identitetsarbeid. Videre skal profesjonsfaget bidra til kunnskap om mangfoldet i elevenes bakgrunn og faglige forutsetninger, og bidra til at studentene utvikler kompetanse om barns og ungdoms utvikling, læring og om ungdomskultur. Også i denne forskriften går det frem at kandidaten skal ha kunnskap om barn og unge i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn og unge, om deres rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv, og om hvordan sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende lovverk.

I de nasjonale retningslinjene⁷⁴ for denne utdanningen finner man også formuleringer som kan knyttes til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller grenser. Kunnskap om barne- og ungdomskultur og evne til å motivere for læring skal være sentrale elementer i utdanningen. Flerkulturalitet, kjønnsperspektiver, mangfold i skolen og samfunnet, er blant temaene som er viktig for studentene å reflektere rundt for å kunne skape motiverende og inkluderende skole- og læringsmiljø. Man kan også lese i retningslinjene at Norge er mangfoldig, sammensatt av majoritets-, minoritets – og urfolkskulturer, forskjellige livsmønstre, ulike kjønnsperspektiver og seksuelle orienteringer, ulike trosretninger, og det er ulike sosiale og kulturelle betingelser for utdanning og læring. Det fremgår at skolen skal speile dette mangfoldet i sine aktiviteter og innhold.

Under faget kroppsøving og idrettsfag går det frem at bevegelse påvirker barn, unge og voksne selvbylde, støtter vår evne til samhandling og evne til å akseptere egen og andres muligheter og begrensninger. Et ferdighetsmål i dette faget er at kandidaten kan forberede, observere, vurdere og tilrettelegge for kroppslig erfaring som grunnlag for estetisk opplevelse, læring og meningsdannelse. Videre er et generelt kompetansemål i faget musikk at kandidaten har bevissthet om barn og unges musikalske identiteter og kan bruke denne kompetansen til å arbeide med elevenes holdninger til musikk i et flerkulturelt samfunn.

Yrkesfag

I forskrift om rammeplan⁷⁵ for *praktisk-pedagogisk utdanning for yrkesfag trinn 8-13* går det frem – i likhet med andre forskrifter om rammeplan for andre utdanninger – at

⁷² <https://www.uhr.no/f/p1/id7e2ee5a-d046-4c10-8fda-b9a0f7672f40/nasjonale-retningslinjer-for-lararutdanning-i-praktiske-og-estetiske-fag-for-trinn-1-13.pdf>

⁷³ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-03-18-290>

⁷⁴ <https://www.uhr.no/f/p1/ie425b925-ad1c-4560-9d7c-4f7f8535fb2e/nasjonale-retningslinjer-for-trearige-faglærerutdanninger-27102017-etter-vedtak-nrlu.pdf>

⁷⁵ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-03-18-289>

kandidaten skal ha kunnskap om barn og unge i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn og unge, om deres rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv, og om hvordan sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende lovverk. I de nasjonale retningslinjene⁷⁶ for denne utdanningen kan man lese at skolen er en fellesarena der elevene skal utvikle kunnskap og kompetanse, samt støttes i personlig utvikling, danning og identitetsutvikling. Lærerens oppgaver er å bidra til at barn og unge utvikler sitt potensial både som individ, medmenneske og samfunnsborger, og denne oppgaven stiller store krav til lærerens profesjonsutøvelse.

Det finnes også en forskrift om rammeplan⁷⁷ for *yrkesfaglærerutdanning for trinn 8-13*. I denne fremgår at profesjonsfaget i utdanningen skal bidra til at studentene tilegner seg kunnskap om elevens mangfoldige bakgrunner og faglige forutsetninger, og til at de utvikler kompetanse på ungdomskultur og ungdoms utvikling og læring. I likhet med flere andre forskrifter om rammeplan skal yrkesfaglærerstudentene gjennom utdanningen også tilegne seg kunnskap om barn og unge i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn og unge, om deres rettigheter i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv, og om hvordan sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende lovverk.

I de nasjonale retningslinjene⁷⁸ for denne utdanningen finnes også formuleringer som kan knyttes til seksualitet, identitet, kjønn, kropp og/eller grenser. Man kan lese at Norge er et mangfoldig og flerkulturelt samfunn og at opplæringsarenaen skal speile dette i aktiviteter og innhold. Videre skal utdanningen utvikle studentenes flerkulturelle kompetanse og sette dem i stand til å håndtere mangfold, samt likestilling- og diskrimineringsutfordringer i gruppene med elever/lærlinger. I tillegg innebærer ett av prinsippene for valg av arbeidsformer og organisering av innhold i undervisningen – *opplevelsesorientering* – at studentene skal bli bevisst og kunne gi uttrykk for sine følelser og tanker i ulike situasjoner, og de skal kunne tilrettelegge for slike læringsprosesser hos sine elever/lærlinger.

5.8.2 Barnehagelærerutdanningen

I forskrift om rammeplan for barnehagelærerutdanningen⁷⁹ heter det at kandidaten etter fullført barnehagelærerutdanning, skal ha bred kunnskap om barns språkutvikling, flerspråklighet, sosiale, fysiske og skapende utvikling. Videre skal kandidaten ha bred kunnskap om barns rettigheter og om hva som kjennetegner et inkluderende, likestilt, helsefremmende og lærende barnehagemiljø. Forskriften nevner spesifikt at kandidaten skal ha kunnskap om barn i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn, samt hvordan sette i gang nødvendige tiltak etter gjeldende lovverk. Forskriften beskriver at den barnehagelærerutdannede skal kunne identifisere særskilte behov hos enkeltbarn, og identifisere tegn på vold eller seksuelle overgrep.

I UHR-Lærerutdannings retningslinjer for barnehagelæreres læringsutbytte⁸⁰ heter det, for kunnskapsområdet utvikling, lek og læring, at kandidaten skal kunne vise grunnleggende toleranse, interesse og respekt for barn uavhengig av alder, kjønnsidentitet, etnisitet, utseende, funksjonsevne, seksuell orientering, sosial-, kulturell-, religiøs- eller livssynsbasert tilhørighet. Videre skal arbeid med språk, tekst og

⁷⁶ https://www.uhr.no/f/p1/i6c34f03d-e46c-4ce8-8c90-9c47b488bbc1/nasjonale-retningslinjer-for-praktisk-pedagogisk-utdanning-for-yrkesfag-trinn-8-13_ferdig.pdf

⁷⁷ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-03-18-291>

⁷⁸ <https://www.uhr.no/f/p1/ie588da7c-a777-49d8-8695-1e25a0f254ac/nasjonale-retningslinjer-for-treari-yrkesfaglærerutdanning-godkjent-140618.pdf>

⁷⁹ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2012-06-04-475>

⁸⁰ [blu-nasjonale-retningslinjer-ferdig-godkjent.pdf \(uhr.no\)](https://www.uhr.no/blu-nasjonale-retningslinjer-ferdig-godkjent.pdf)

matematikk støtte opp om alle barns lek, læring og identitetsskaping i utviklingen av relasjoner og deltakelse i et demokrati.